

Kainat və təbiət haqqında fəlsəfi hipotezalar seriyasından

ELŞƏN MİSİR OĞLU NƏSİBOV

DÜŞÜNCƏLƏRİM

II HISSƏ

BAKI-2014

Redaktoru:

Valeh İsmaylov

tədqiqatçı-jurnalist

E.M.Nəşibov. Düşüncələrim. II HİSSƏ. Bakı, “Elm və Təhsil” nəşriyyatı, 2014, 168 səh.

Kitabın birinci hissəsi 2014-cü ildə çapdan çıxan “İnkişaf və sülh ideyaları. Və Təbiət haqqında düşüncələr”- IV kitab adlanan kitabın ikinci fəslində öz əksini tapır. Lakin bundan öncə də təbiət və kainat haqqında hipotetik düşüncələrə 2013-cü ildə çapdan çıxan “Seçki hüququ insan hüquqlarının bölgü ünsürü (komponenti) kimi (fəlsəfi-elmi aspektlərlə təhlil) adlanan əsərin Giriş hissəsində bir qədər yer ayrılır.

Bu kitabda da kainat və onun tərkibi olan təbiət haqqında, eləcə də canlılar haqqında müəyyən hipotetik fikirlər, gümanlara söykənən mülahizələr, ehtimallar mövcuddur. Fikirlərin (*siqnalların qəbulundan meydana gələn biliklərin*) mütləq və nisbi əsasları qeyd olunur və belə qərara gəlinir ki, mütləqlik və nisbilik ümumi tarazlıq içərisində qərarlaşır. Həmçinin belə nəticələrə gəlinir ki, əslində kainat tərkibi ayrı-ayrı qeyri-tarazlıqlardan ibarət olan ümumi bir tarazlı müstəvidir və onun tərkibində sistemlər bir-birilə əlaqəlidir. Kainatın qeyri-tarazlığı tarazlıqdan, eləcə də tarazlığı qeyri-tarazlıqdan formalaşır. İnsanlar təbiətin elə özü kimi xarakterizə olunur. Belə qərara gəlinir ki, insan kainatın, təbiətin yaranışdır, onun tərkibidir. Ona görə də siqnalları qəbul edə bilir və ətrafla təmasda olmaq imkanına malik olur.

Kitab təbiət fəlsəfəsi ilə maraqlananlar üçün nəzərdə tutulur.

ISBN 978-9952-8176-6-9

N $\frac{4702010000-79}{N098-2014}$ **qrifli nəşr**

© Nəşibov E.M., 2014

MÜNDƏRİCAT:

Giriş.....	4
Müsbət və mənfi kriteriyaları-varlıq və yoxluq timsalında	41
Eynilik və fərqlilik haqqında	45
Məkan, zaman, məsafə anlayışlarının sürət kriteriyası ilə vəhdətdə dərk olunması.....	47
Qaranlıq və işıq, “enerjisizlik” və enerji.....	53
Varlığın enerji və “enerjisizlik” (varlığın antonimliyi əsasları ilə) baxımından izah olunması	66
“Hə” və “Yox” anlayışlarının enerji kriteriyası (gecə və gündüz) baxımından izah edilməsi	71
Rənglərin mövcudluğunun enerji kriteriyası (gecə və gündüz) baxımından izah edilməsi	76
İyilərin və dadların enerji kriteriyası ilə izah olunması.....	80
Alovlar haqqında.....	83
Günəş haqqında.....	86
Günəş olmasa planetlər hansı formanı ala bilərlər.....	100
Planetlər və Günəş	103
Fəza-Günəş-Yer (planet-bərk materiya) vəhdəti və elementlər.....	109
Su nədir	118
Günəşin daxili seli və planetlərin dövr etməsi	121
Yer kürəsində atmosferin əmələ gəlməsi	127
Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanması.....	141
Ay haqqında.....	145
Planetlər arasındakı əks olunmalar və əlaqələr	147
Yerin əmələ gəlməsinə dair	150
Məkan, qüvvə və planetlər haqqında	152
Uçan naməlum obyektlər və Yer ətrafında gözlə görünə bilməyən planetin olması ehtimalı.....	154
Qrafiklər bölməsi	156
NƏTİCƏ.....	164

GİRİŞ:

Mütləq hər məkanda var, məkan dəyişəndə əvvəlki məkan yeni məkan üçün nisbiyə çevrilir. Həqiqət və qeyri-həqiqət mütləq və nisbidir.

Həqiqəti insan axtarır. Həqiqət müəyyən qədər aşkar olunan forma və mahiyyətdir. Aşkarlıq dərəcəsi həqiqətin dərəcəsidir. Aşkarlıq bərabərlik və fərqlilikdədir, eynilik və müxtəliflilikdədir. Deməli, həqiqət həm düzgünlükdə, həm də qeyri-düzgünlükdədir. Ədalət də həqiqətdə mövcud olur. Həqiqət haqdır. Haqq pozitivdir, düzgünlükdür. Düzgünlük subyektivdir, haqqı özündə cəmləşdirir. Haqq həm də subyektiv ola bilər. Məsələn, bir qrup və ya da fərdi bir şəxs üçün haqq həmin tərəf üçün düzgündür, aşkardır. Digər tərəf onu haqq kimi qəbul etməyə bilər. Lakin obyektiv həqiqət, gerçəklik (burada çoxlarına məlum olan həqiqət) hər kəs üçün aydınlıqdır, düzgünlükdür. Həqiqət universaldır və məxsusudur. Haqq həm bərabərlikdə, həm də müəyyən qədər fərqlilikdə, bərabərsizlikdə mövcud olur.

Fikirlərdə həqiqət odur ki, ya üzde olan hər bir şey hamı üçün bu və digər dərəcədə eyni və oxşar kimi qəbul edilsin, ya da bəziləri tərəfindən aşkar olunanlar inam əsasında digərləri tərəfindən də həqiqət formasında qəbul olunsun. Ümumən məntiqin axtardığı faktlar, hadisələr həqiqətə daha yaxındır. Çoxlu sayda faktlara malik olan məntiq daha konstruktiv mahiyyət kəsb edir. Həqiqət-üzərində fikir yürüdülməli şeyin, düşünülməli proseslərin görünən və digər duyğu orqanları vasitəsilə duyulan həcmindən-aşkarlanan forma və məzmunun tərkibindən ibarətdir. Bir sözlə, obyektiv həqiqət hamı tərəfindən bu və ya da digər dərəcədə qəbul olunan universallıqdır. Həqiqət universaldır-məsələn, bu bir həqiqətdir ki, biz hamımız canlı insanlarıq, daş- Yer üzərində olan bir materiya parçasıdır, dünya okeanı sudan ibarətdir və s. Burada universal həqiqət var. Lakin məxsusi (fərdi-

subyektiv) həqiqət də mövcuddur. Bu məxsusi həqiqət əslində universallığın tərkibi olsa da, burada aşkarlılıq dərəcəsi hamı üçün eyni deyildir. Bu baxımdan da həqiqət obyektivdir, olandır, müəyyənlikdir, aşkar olunmayan qeyri-müəyyənlikdir. Bu da özlüyündə o mənanı verir ki, təbiətdə nə varsa, həqiqətdir. Biz insanlar isə onun müəyyən dərəcələrinə, kəmiyyətinə malik oluruq. İnsan həm universal-müəyyən olan, bu baxımdan duyğu orqanları tərəfindən signalları qəbul edilən həqiqəti dərk etmək iqtidarındadır, həm də duyğu orqanlarınınin fərqli inkişaf xüsusiyyətləri baxımından signalları fərqli əsaslarla qəbul etmək iqtidarındadır. Burada signalları qəbul etmək dərəcələri də fərqlənir. Signalların qəbulu əsasən subyektivdir.

Kainat sonsuz və həcmi (kütləsi) bəlli olmayan bir müstəvi olduğundan, tərkibində çoxlu sayda qeyri-müəyyənliklər mövcuddur. Qeyri-müəyyənliklər isə aşkar olunmayan həqiqətin özləridir. Bu baxımdan da həqiqətin ən dərinliklərinin sirlərinə bələd olmaq Allaha məxsusdur. Biz insanlar həqiqətin müəyyən olunması üçün sadəcə olaraq az miqdarda, bizə verilən imkanlar daxilində, nisbətən məhdud qabiliyyət çərçivəsində həqiqəti görə, duya və dərk edə bilirik. İnsanlar məkan və zaman kriteriyası ilə fərqli həqiqətləri bilmək iqtidarında olurlar. Həqiqəti tam aşkarlamaq üçün qeyri-müəyyənliklərin sirlərinə yaxından, yəni yüksək mərhələdə, ali dərəcədə, yüksək kəmiyyətdə bələd olmaq lazımdır. Qeyri-müəyyənliklər isə hərəkətdə olan kainat adlanan sonsuzlu bütövdə daimi olaraq dəyişir. Dəyişəndə həqiqət də zaman və məkana müvafiq olaraq dəyişir. Qeyri-müəyyən olanların bəziləri aşkar olunur, aşkar olanlardan, üzdə olanlardan bəziləri isə yenidən qeyri-müəyyənliyə qərq olur. Bu baxımdan da biz insanlar sadəcə olaraq gördüyümüz, rastlaşdığımız, hiss etdiyimiz hadisələr, faktlar, şeylər barədə fikirlər bildiririk, həqiqəti müəyyən qədər subyektivcəsinə aşkarlayırıq. Aşkar etdiklərimiz, eləcə də

qurub-yaratdıqlarımız müəyyən müddətdən sonra obyektiv həqiqətin əsasına çevrilir. Allah və onun təbiəti bizə bu imkanları, yəni həqiqəti aşkar edə bilmək imkanlarını ona görə bəxş edib ki, təbiətin nemətlərindən istifadə edərək maddi dünyada yaşamağımızı təmin edə bilək. Mənəviyyatımızı maddi aləmlə fəlsəfi kriteriyalara müvafiq olaraq sintez edə bilək. Bu aspektdə sistemlilik prinsipləri çərçivəsində harmonik və disharmonik vəziyyətləri müəyyən edə bilək. Mən də Yer üzünün milyardlardan ibarət olan sakinlərinin sadəcə bir üzvü kimi öz imkanlarım çərçivəsində, dərk etdiyim qədər subyektivcəsinə kainat və təbiətin tərkibini təşkil edən müəyyən şeylər haqqında fikirlər bildirməyə çalışıram. Təbiət də, kainat da Ulu Tanrının yaratdığıdır. Mən üzərində dayandığım, içərisində olduğum materiya haqqında müəyyən qədər fikir yürütmək qabiliyyətimdəyəm, çünki digərlərindən biriyəm. Fikirlərimin bəzilərinin bir qədər həqiqətə yaxın olması da mümkündür, eləcə də səhvlərə də yol verə bilərəm. Hesab edirəm ki, insanların daxillərində kainatın sirləri toplanıb. Hər bir şəxs ardıcıl düşüncə prosesində həmin sirləri aşkarlaya bilər. Sirlərin daha çox aşkarlanması zamana bağlıdır. Düşüncələr kütləsi öz ardınca yeni düşüncələri meydana gətirir, daxili aşkarlayır.

Hər bir şəxsdə yaşından, maraqlarının əhatə dairəsindən, eləcə də fəaliyyətindən, həmçinin qəbul etdiyi siqnalların kəmiyyətindən asılı olaraq (burada kəmiyyət dedikdə, siqnalların üzərində həkk olunduğu şeylərin çoxluğu, yəni signal verən müəyyən varlıq olan kəmiyyətlərin artıqlığı, məkanların genişliyi və proseslərin zənginliyi nəzərdə tutulur. Siqnalların kəmiyyət artımına zaman da öz təsirlərini göstərir. Siqnallar artımı zaman axarında daha da geniş, çoxhəcmli və çoxtərkibli olduqda siqnallar da öz kəmiyyətini artırır) müqayisələr etmək qabiliyyəti vardır. Məlumdur ki,

müqayisələr aparmaq çoxtərkiçlilikdə və dəyişən əlamətlər fonunda mümkündür. Ətraf aləmin zənginliyi və fərqliliyi siqnalların müxtəlifliyini meydana gətirir, tərkib və formalar müəyyən olunur. Ətraf aləmin müxtəlifliyi təbii ki, kainatın tərkib fərqliliyindən formalaşır. Bu tərkib fərqliliyi də elementlər arasında olan əlaqələrdən üzə çıxan quruluş formalarından meydana gəlir. Əslində elə fərqlilik də tərkib zənginliyinin əsasını təşkil edir. Dəyişikliklər, fərqli forma və məzmun siqnallarının qəbul olunması elə müqayisələrin aparılmasını təmin edir. Dəyişikliklər həm siqnal verən əlamətlərdə özünü göstərir, həm də siqnalları qəbul edən beyində obrazlanır. Beyin hərdən qəbul olunan siqnallardan bir qədər qabağa gedir. Müqayisələr siqnalların qəbul olunması, onların yaddaşlarda həkk olunması prinsipləri ilə aparılır. Hər bir siqnalın öz məkanı olur, siqnallar cəminin də (məsələn, bir bötövün tərkib hissələrinin) öz məkanı olur, qəbul edilən siqnallar yeni məkanlarda özlərinə yer tuturlar. Siqnallar trayektoriyası mövcud olur və ardıcıl olaraq əlamətlər bir-birini əvəz edir. Burada yaddaşlarda həkk olunma fantaziyaların formalaşmasını təmin edir. ***(Siqnal qəbul etmək-siqnal verən şeylərin əlamətlərini ardıcıl olaraq qəbul etmək prosesidir. Siqnal əks olunmadır. Siqnal zərrəcik axınıdır. Bu baxımdan da enerji axınıdır. Özündən çoxlu həcmdə siqnal buraxan materiya (canlı və “cansız” materiya) tükənmək, formasını dəyişmək təhlükəsi ilə üzbəüz qalır. Bu prinsip etibarilə güman etmək olar ki, insanlar siqnallar qəbul etməklə qəbul etdikləri şeylərdən enerji alırlar. Enerji buraxan şeylər isə demək olar ki, tükənə bilir, o halda ki, onlar da başqa vasitələrdən siqnal qəbul etməsin. Burada çox böyük ehtimal ki, insanlar göz dikmələri sayəsində göz dikdikləri şeylərdən enerji qəbul etdikcə özlərində enerjini çoxalda bilirlər və əks tərəflərdə enerjini azaldırlar. Buradan da enerji mübadiləsi prinsipinin düzgünlüyü haqqında subyektivcəsinə fikir yürütmək məsələsi həqiqətə yaxın olur. İnsanlar yaşadıkları mənzillərdə, evlərdə***

belə siqnalları qəbul etməklə həmin məkanlardan enerji alırlar. Eyni zamanda həmin məkanlara enerji ötürürlər. Bu baxımdan da bütün aləm enerji mübadiləsində olur. İnsanlar təbiətə və kainata siqnallar ötürürlər, enerji verirlər, onlardan enerji alırlar. İnsanlar canlı və “cansız” aləmlə, müəyyən və qeyri-müəyyən aləmlə təmasdadırlar. Deməli, insanlar kainatla, fəvqəltəbiətlə, Ulu Tanrı ilə təmasdadırlar. Ondan siqnal alır və siqnal ötürürlər. Bu nöqtəyi-nəzərdən də nizama qarşı kobudcasına hərəkət etmək düzgün deyil. Nizam özünü tarazlayır və insanlar əməllərinə görə cəzalana bilirlər. Onu da əlavə etmək olar ki, təbiətdə müəyyən bir məkanın landşaftının dəyişməsi də həmin məkandakı sistemə-enerji mübadiləsi altında olan sistemə öz təsirlərini göstərir. İqlim şəraiti belə dəyişə bilir. Məsələn, dağlığın düzənliyə çevrilməsi, yaxud da əksinə aparılan əks-təbii proseslər həmin yerlərdə əvvəlki siqnallar mübadiləsi mühitini dəyişir).

Müqayisələr aparmaq dərəcəsi istedadın dərəcəsindən asılıdır. Bu da özlüyündə qabiliyyətin dərəcəsini artırır. Dərəcə artmaları da kəmiyyətlə (*özündə müxtəlif təsnifat vasitələrini birləşdirən siqnal kəmiyyəti*) bağlıdır. Daha çox diqqət yetirmək, geniş məkanı götürmək, üfiqi və şaquli istiqamətdə daha geniş bağlılıq axtarmaq müqayisələrin dərinləşməsini sübut edir. Nəticə etibarilə hesab etmək olar ki, siqnalların (faktlar və hadisələr haqqında) kəmiyyət etibarilə çoxlu qəbulu müqayisə dərəcəsini artırır, müqayisə tərəflərinin (predmetlərinin) sayını çoxaldır. Müqayisələr əlamətlərin tərkib kəmiyyətlərinə görə həyata keçirilir. Bu da əlamətləri müəyyən edir. Müəyyən bir prosesin və faktın daxili və zahirini təşkil edən elementlər arasında ardıcıl qaydada müqayisələrin aparılması, müqayisəli kəşflərin həyata keçirilməsi məhz müqayisə dərəcəsinin artmasını təmin edir. Müqayisələr də uyğunluq və uyğunsuzluq, eynilik və fərqlilik, paralellik və kəsişənlik prinsiplərinə müvafiq olaraq çoxtərkibli və çoxsahəli olur. Məkanda müqayisə, zamanda müqayisə, tərkiblərin

müqayisəsi, formaların müqayisəsi, hərəkətlərin və s. müqayisələri vardır. Müqayisə kriteriyaları rolunda məhz əşyalar və hərəkət tərzləri (burada kəmiyyətdən və tətbiq olunan qüvvədən asılı olaraq, hərəkətin sürəti, hərəkətin əhatə olunduğu məkan) çıxış edir. Dəyişən istənilən ardıcıl trayektoriyada müqayisə əlamətləri öz əksini tapır. Əlamət, kəmiyyət, tərkib dəyişəndə müqayisə üçün elementlər meydana gəlir. Müqayisə dəyişik və dəyişən siqnallar fonunda mümkün olan bir prosesdir.

Qeyd olunduğu kimi, əşyalar müqayisə olunur, hadisələr müqayisə olunur. Hərəkət müqayisə olunur, sükunət müqayisə olunur. Məkanlar, istiqamətlər, formalar, eləcə də düşüncələr, fikirlər, baxışlar müqayisə olunur. Müqayisələrdə dərəcələnmələr meydana gəlir, bu da özlüyündə fərqliliyi zəruri edir. Fərqlilik də elementlərin qarşılıqlı əlaqələr strukturundan asılıdır. Müqayisə məkan tutumu ilə həyata keçirilir, tutumla müəyyən olunur. Müqayisədə təsnifat ortaya çıxır, seçim amili formalaşır. Düşüncə prosesləri sistemli xarakterə malik olur və sintezləri, eləcə də yeni sintezləri, yəni analizləri meydana gətirir. Müstəqil düşüncə məhz sistemlik prinsipinə uyğun olaraq qurulur və burada səbəb və nəticəni müxtəlif şərtləri özündə cəmləşdirən bağlayıcı proseslər təmin olunur. Siqnallardan formalaşan sadə və mürəkkəb məntiq bir çox məlumatları (hadisələr, faktlar haqqında əlamətlər axını) öz obyektinə çevirir və sistemliliyə görə uyğunluq, uyğunsuzluq, tarazlıq və qeyri-tarazlıq, simmetriya və harmoniya axtarır. Müqayisələr zamanı istiqamətlər dərəcələnilir, qruplaşır, ümumi cəhətlər müəyyən olunur, eləcə də uyğunluqlar və oxşarlıqlar tapılır. Həmçinin proseslər arasında şərtləndirici əlaqələr, aşkarlayıcı bağlılıq müəyyən olunur. Aşkarlayıcı bağlılıq da elə bütövlüyün tərkib birləşdirici vasitəsidir. Bütöv elə bağlayıcılardan ibarətdir. **(Qeyd: bağlılıq da keçiciliyin bir formasıdır. Bağlılıq oxşarlıqları və fərqlilikləri birləşdirir, həmçinin ayırd edir. Məsələn, bütün şeylər bir-birilə tam**

tərkibdə birləşdiyindən bütöv məkanın bir bucağında, bir nöqtəsində olan şey digər bucağında olan şeylərdən nisbi əsaslarla ayrılmaq üçün müəyyən bağlılıq mövcud olur. Bağlılıq burada fərqləri müəyyən etmək üçündür. Bağlılığın məkanı vardır. Bağlılıq boş deyil. Məsələn, bir şəhərlə digər şəhər arasında olan məkan boş deyil. Bu məkan həm yaxın ola bilər, həm bitişik ola bilər, həm də uzaqda yerləşə bilər. Burada bağlayıcılıq, əlaqələndiricilik artanda, daxili vəhdət daha da birləşir. Məsələn, şəhərlər bitişik ola bilər. Bağlayıcılıq burada dar məkanda böyük bütövü əmələ gətirir. Bağlayıcılıq həm fərqləri birləşdirir, məsələn, uzaq və fərqli məkanlarda yerləşən obyektlər arasında üzvi-real və xəyali (fikir bağlılığı) bağlılıq yaradır. Həm də yaxınları birləşdirir və vahidə çevirir. Bağlılıq həm vəhdəti yaradır, bütövü, sistemi, strukturu meydana gətirir, məkanı genişləndirir, həm də sistemi möhkəmlədir. Bağlayıcılıq həm də ayırıcılıqla əvəz olunur, özündə ayırıcılığı birləşdirir. Məkanları real olaraq və xəyali şəkildə aralayır. Bütün məkanlar vəhdət sistemində bağlayıcılıqdan ibarətdir. Müqayisələr apararkən məkanlar arasında olan bağlayıcılığın məsafəsini həm qısaltmaq, həm də uzatmaq olar. Ancaq qısaltmaq daha məqsədəuyğundur; çünki sintez daha yaxşı alınır. Məkanlar arasında “boş məsafə” qalmır. Bütövü dərin məzmununda ən yaxşı halda aşkarlamaq üçün yaxın bağlayıcılıqdan istifadə etmək lazımdır. Qarşılıqlı şərtləndirici vəziyyətlər də yaxın bağlayıcılıqdan meydana gəlir. Bağlayıcı təfəkkürün zənginliyi bağlayıcı məkanlar arasında bütövü yaxınlıq, yaxın məkan əlaqəliliyi (başlanğıc şərtliliyi əsasında) prinsipləri ilə aşkar edir. Burada zaman amili və zaman ardıcılığında baş verən proseslərin mahiyyəti, sistemin bitişik tərkib hissələri daha yaxşı formada aşkar olunur. Məsələn, əyani bir fikir bildirək: - Ayrı-ayrı cəhətlərdə və uzaq məsafələrdə yerləşən şəhərlər arasında uzun bir yol vardır. Bu uzun yolu bütün tərkib etibarilə öyrənməklə şəhərlər arasında bağlayıcı məkanı və məkan üzərindəki yaşayış

evlərini və digər obyektləri tapmaq olar. Bu halda yaxından bələdçilik meydana gəlir. Bağlayıcı məkanlar üzərində tərkib zəngin olanda məkan da mürəkkəbləşir. Məsələn, şəhərlər arasındakı məkanda çoxlu sayda digər məskənlər, istehsalat və s. obyektlər olduqda həmin məkan daha qarışıq və mürəkkəb olur. Deməli, vasitələr mürəkkəbləşdirici və sadələşdirici funksiya daşıyırlar. Azalma sadəliyə xidmət edir. Bağlayıcılıq nəzərdə tutulan müəyyən məkan müstəvisində və onun üzərində yerləşən vasitələr arasında birləşdiriciliyi, eyniliyi, fərqliliyi, müxtəlifliliyi, harmoniyani, disharmoniyani, cəhətliliyi və bu baxımdan tərkib məzmun və formalarını aşkar edir, eləcə də yaradır. Aşkar edəndə tədqiqat meydana gəlir. Yaradanda da quruculuq, yaradıcılıq formalaşır. Aşkarlama və aşkar olunanlardan istifadə quruculuğu-təfəkkürdə və əl əməyində olan quruculuğu -formalaşdırır, yeni ixtiralar ortaya çıxır. İxtiralar aşkarlamanın tərkibi olmaqla yanaşı, ondan istifadə olunaraq yeni istiqamətlərin, tərkiblərin, quruluşların yaradılmasıdır).

Məkan dəyişməsi riyaziyyatı nisbiləşdirir. Məkanın genişliyindən meydana gələn müxtəlifliyin, bağlayıcılığın sonsuzluğu məhz ənənəvi riyaziyyatın inkar olunmasını şərtləndirir. Məsələn, “1” ədədi çoxlu sayda birlərə bölünür. Bu anda ənənəvi riyaziyyatın qanunları özünü qoruyur. Lakin bir məkandan başqa məkana dəyişmə zamanı, məsələn, formanın, həmin eyni kəmiyyətli ədədin yerdəyişməsi zamanı isə kəmiyyət qalır. Məsələn, 1 ədəd maşın yerini dəyişəndə elə 1 ədəd maşın olaraq qalır. Bu baxımdan da öz məkanında bir şeyin artan-azalan kəmiyyətlər baxımından yox, yerdəyişməsi baxımından riyaziyyat özünü dəyişdirir. Buna görə də, bu məsələdə, məkan dəyişməsində $1-1=0$ olmur. $1-1=1$ olur. Hətta məkanın artıb- azalmasında da, məsələn, bir şərti məkan müstəvisində də ənənəvi riyaziyyat pozula bilir. Məsələn, dörd otaq, bir mətbəx və iki yardımçı sahə birlikdə bir mənzili əmələ gətirir. Onda, $1=4+1+2$ və s. Ənənəvi riyaziyyat eyni şeylərə

münasibətdə öz ənənəsini qoruyur. Məsələn, hamımız bilir ki, 5 ədəd qələm+5 ədəd qələm=10 ədəd qələm. Burada da məkan genişlənir. Hər bir qələmin öz məkanı olur. Lakin toplama eyniliyə (qələmə) şamil olunur. Riyaziyyatın nisbiliyi məhz bütövün öz məkanını dəyişməsində pozulur. Eləcə də bir məkanda, tutaq ki, dörd ədəd kitab çatışmır. Bura üç ədəd kitab gələndə elə üç olur. Onda, ənənəvi riyazi hesablama pozulur. Məsələn, $-4+3=3$ olur. Burada artıq yalnız 1 ədəd çatışmır. Ənənəvi riyaziyyatda isə $-4+3=(-1)$

Düşünmək bir proses kimi sistemliliyə, hərəkət olaraq tərkib dərəcələrinə, tərkib tərzinə xasdır. Düşüncə özü konstruktivliyi yaradır. Bir fikir məntiq əsasında –formal (sadə) və dialektik (mürəkkəb) məntiq əsasında- ardınca digər fikirləri meydana gətirir. Fikirin obyektı kiçik və böyük olur. Fikirlər konkret və qısa olur, eləcə də genişlənmə xassələrini özündə əks etdirir. Böyük olanda xətləri və istiqamətləri də çox olur. Beyin öz konstruktivlik funksiyasını obyektlər üzrə icra edir. Daha çox siqnalların qəbulu beyinin həm konstruktivlik funksiyasını təkmilləşdirir, həm də siqnallar obyektinin sayını çoxaldır.

Məntiq konstruktivliyi yaradır və sistemliliyi meydana gətirir. Konstruktivlik də məntiqi fikirlərin formalaşmasını təmin edir. *(Qeyd: mütləqlik və nisbilik hərəkətlərdən, məsafə dəyişmələrindən, birləşmələrdən, tərkiblərin analizindən meydana gəlir. Hərəkətlər məfhumu (anlayışı) elə fikirlərdə meydana gələn nisbiliyin əsasıdır. Mütləqlər dəyişəndə nisbilər də bir-birini əvəzləyir. Lakin nisbiliklər həqiqətdə, hər bir məkanda olan mütləqlərdir. Nisbiliklər də həqiqətlərdən ibarətdir. Mütləqlərin dəyişməsi-müəyyənliyin qeyri-müəyyənliyə çevrilməsi, aşkarlığın gizlənməsi, yəni, məkan dəyişməsi və gözdən itməsi elə mütləqləri qeyri-müəyyən olaraq keçici və nisbi edir. Yada düşmək, unutmaq, yaddan çıxarmaq və s. əvəzedici-məkandəyişdirici proseslər nisbiliklərin əsaslarını formalaşdırır).* Məntiq bir modelə və

formulaya çevrilir. Məntiq bir qayda olaraq, hesablayır, birləşdirir, parçalayır, məkanlara ayırır, başlanğıcları və sonluqları, səbəb və nəticəni tapır. Seçim edir, oxşarlıqları, uyğunluqları, eləcə də fərqləri, uyğunsuzluqları müəyyən edir. Məntiq bütövləşdirir, sintez edir, nəticələr çıxarır. Bütövlər içərisində tərkibləri müəyyən edir. Sistemdəki müxtəlif kəmiyyətləri müəyyən edir. *(Qeyd: Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanmasından və Günəş ətrafında dövr etməsindən meydana gələn fərqlər və eyniliklər: gecə və gündüzün bir-birini əvəzləməsi, fəsillərin bir-birilərini əvəzləməsi –burada dairəvi hərəkətlər fərqlərin eyniliklərini meydana gətirir-məhz beyində eynilik və fərqliliyi ayırd etmək xüsusiyyətlərini təbii olaraq formalaşdırır. Təbiətin makro prosesləri beyində makro təsirləri meydana gətirir. Bu makro təsirlər sayəsində beyin mikro tənzimləmə funksiyalarını yerinə yetirir. Beyin makro siqnalları qəbul edir, onları məxsusiləşdirir, universallaşdırır və konkretləşdirir).* Fəlsəfi kateqoriyalar əsasında digər əməliyyatları həyata keçirir. Beyinin məntiqi funksiyası siqnallar hesabına təkmilləşir, inkişaf edir. Belə ehtimal etmək olar ki, beyin qəbul etdiyi siqnalların ardıcılığından öz funksiyasını təkmilləşdirir, funksiyasının əhatəsini genişləndirir. Həm də daxili düşüncə prosesləri sayəsində məntiqi funksiyasını böyüdür. Düşüncə dərinləşdikcə daha çox siqnalları qəbul edə bilir. Düşüncənin dərinləşməsi kəmiyyətləri artırır. Lakin ola da bilər ki, siqnallar dolğun şəkildə beyində əks olunmasın və məntiqi dərk etmə də obyektiv alınmasın. Burada obyektin məsafə amili mühüm rol oynayır. Məsafə əlamətlərin ayırd edilməsinin əsasında dayanır. Məsələn, planetləri yaxından görməklə siqnalların məsafələri qısalır. Yaxın getdikcə daha çox siqnallar qəbul olunur. Deməli, hər bir siqnalın, siqnal axınının öz uzunluq məsafəsi vardır. Uzunluq məsələsi də kəmiyyətlərdən meydana gəlir.

Məsafə uzun olduqda düşüncə daha çox subyektiv olur. Yaxın məsafədə isə subyektivliyi obyektivlik əvəz edə bilir. Çünki yaxın məsafədə çoxları mahiyyəti və formanı uzağa nisbətən dərinlən dərk edə bilirlər. Məkan amili obyekt haqqında məlumatları həm subyektiv və həqiqətdən bir qədər uzaq, həm də obyektiv və həqiqətə yaxın hesab edir. Düşüncə obyektinin yaxın və uzaqlığı onun əlamətlərini müəyyən edən əsas faktordur. Deməli, məkan amili və kəmiyyət kriteriyası düşüncənin mütləqliyini, düşüncənin dərinliyini, kəmiyyətini müəyyən edir. Qəbul olunan siqnallar dərəcələndir, dərəcələndikcə aşkarlanma (obrazlanma) da dərəcələndir, dərəcələndikcə aydınlaşma prosesləri həyata keçirilir. Məlumdur ki, aydınlaşma geniş təfərrüatı ilə gerçəkliyin açılmasıdır. Aydınlaşma prosesləri artdıqca obyektivlik və aşkarlıq da artır, həqiqət üzə çıxır, həqiqətin dərəcəsi, həcmi artır. Lakin məntiq də subyektiv və qeyri-düzgün ola bilər. Beyinin məntiqi funksiyası siqnalları emal etsə də, siqnalları düzgün (uzaqlığına görə) qəbul etməmək olar. Duyğu (hissiyat) orqanları az dərəcəli siqnallar (burada əlamətlər haqqında az kəmiyyətli məlumatlar) qəbul edə bilər. Bu baxımdan da subyektiv məntiq əsasında həm də az və qeyri-düzgün siqnallara görə düz olmayan (az dərəcədə aşkar olunan və ya da aşkarlıq obyektindən kənarında olan) nəticələrə gəlmək olar. Bir də onu nəzərə almaq lazımdır ki, insan təbiətin və kainatın, ilk növbədə isə Ulu Tanrının yaradıcısıdır. Buna görə də insanlar yalnız müəyyən qədər siqnallar qəbul etmək iqtidarındadırlar. Müəyyən məkanda dayanan müəyyən bir şeyin daha çox formasını dərk edə bilirlər. Mahiyyət isə, eyni zamanda həmin şeyin makro sistemdə olan funksiyasını tam şəkildə dərk edə bilməzlər. Buna görə də insanlar həqiqəti yarımcıq və lokal olaraq qəbul edə bilirlər. Bir də insanlar Yer planetinin məxluqudurlar. Onlar daha çox Yer kürəsinə aid siqnalları qəbul edə bilirlər. Ümumilikdə kainat və digər planetlər haqqında, ulduzlar haqqında isə az məlumata malik

ola bilərlər. Həm də insanların kainat və planetlər, ulduzlar və digər kosmik obyektlər haqqında az məntiqi təfəkkürləri də ola bilər. Məntiq subyektiv kəmiyyətli siqnallara görə (siqnalların dərəcəsinə və emalına görə) səhv edə bilər. Eləcə də hər bir planetin öz qanunauyğunluğu vardır və Yer kürəsində yaşayan insanların bütün planetlər haqqında tam təfərrüatlı məlumatları da ola bilməz. Yer kürəsində yaşayan insanların planetlər və ulduzlar haqqında məntiqi səhvləri, bu baxımdan mühakimələri və nəticə səhvləri ola bilər. Mühakimələr subyektivdir, inkarın obyektidir. Buna görə də məntiq daha çox subyektivdir.

Düşüncələrin əsaslarını siqnallar təşkil edir. Düşüncələr elə ardıcıl daxil olan və sistem xarakteri kəsb edən siqnallardan ibarətdir. Düşüncələr təbiətdə olanlar haqqında məlumatları “mütləq varlıq prinsipləri” əsasında qəbul edilən siqnallardan meydana gəlir. Qeyri-müəyyən varlıq haqqında insan düşünəndə də, həmin varlığın olması da mütləqə çevrilir. İnsanlar normal şəkildə yalnız kainatda olanlar haqqında düşünmə imkanlarına malik olurlar. Kainatda təbii şəkildə olmayanlardan nələrisə düşünəndə də (formaya salmaq istəyəndə) onun materialı təbiətdən olanlardan düşünülür. İnsan beyini, onun duyğu orqanları yalnız olanlar haqqında siqnallar qəbul etmək funksiyasına malik olur və mövcud məkandan kənardan bu, mümkün deyil. Məsələn, insan düşünürsə ki, bir göz qırpımında milyonlarla km. məsafəni qət etmək olar, deməli, haradasa, bu hal mümkündür. Çünki, mümkün olmayan şeylər insan düşüncələrinin məhsulu ola bilməz. Lakin insan hər bir düşündüyü şeyi əmələ çevirə bilməz. Düşüncə əməli hər zaman qabaqlayır. Deməli, makro mənada kainat və onun nizamı insan əməlindən çox-çox üstündür, ondan ucadır. Lakin elə də olur ki, əməl sayəsində meydana çıxan aşkarlıqlar, gerçək hadisələr düşüncələri meydana gətirsin. Buna görə də qəbul etmək olar ki, düşüncələr, fikirlər həm nəzəri, həm də təcrübi əhəmiyyət kəsb edir. Nəzəriyyədən təcrübə, təcrübədən

isə nəzəriyyə qaydaları formalaşır. Hər ikisi bir-birini şərtləndirir.

Düşünmə prosesi müəyyən kəmiyyətli müddəti olan siqnallar qəbuludur. Siqnallar da miqdara malikdir. Düşüncələr qəbul olunan siqnallardan formalaşır, burada daxili aləmlə xarici aləm arasında təmas meydana gəlir. Düşünülənlə düşünənlər arasında siqnallar mübadiləsi körpüsü yaranır. Xarici aləmdə baş verən proseslər insanlarda qəbul olunur. Xarici aləmdən kənar (burada digər aləm nəzərdə tutulur) siqnalların mövcudluğu isə məsafə və gözlə görünə bilmək, digər duyğu orqanları ilə qəbul edilə bilmək amilinə görədir. Məsafə uzaq olanda siqnallar qəbul olunmaya bilər, lakin bu o demək deyil ki, uzaqda heç nə yoxdur. İnsanın siqnalları qəbul etmək əhatəsi vardır. Bu əhatədən kənar da varlıq var. Lakin bu varlıq müəyyən əhatəsi olan şəxs üçün qeyri-müəyyən varlıqdır. Əhatədən kənar mühitin siqnalları isə müəyyən qədər müəyyən insanlar tərəfindən qəbul oluna bilər. Qeyri-müəyyənliyin açılmasında məntiq mühüm rol oynayır, eləcə də məsafəni qısaltmaq (müəyyən koordinatda olan obyektə münasibətdə məsafəni qısaltmaq, ona yaxın getmək) və əlamətləri çox görmək qeyri-müəyyənliyi müəyyənliyə çevirir.

Düşüncələr mənəvi-abstrakt olmaqla yanaşı, maddi-materialdır. Yəni, ən kiçik zərrəciklər topasından ibarətdir. Düşüncələr enerjidir. Belə hesab etmək olar ki, düşüncələr ən kiçik zərrəciklərin axınıdır və əlamətləri (hissiyat obyektlərinin əlamətlərini) özündə daşıyandır. *(Qeyd: istənilən bir şeyin əlaməti ona məxsus olan siqnalların onu qəbul edən şəxslərin beyinlərində əks olunmuş formasıdır. Əlamət o zaman yaranır ki, obyektin siqnalları beyində qıcıq yaradır, beyinin signal mənbələri içərisində özünə yer açır, forma alır. Çox qarışıq olan nməkan beyində qarışıq. Siqnallar da beyin mərkəzində qarışıq olur. Beyin bütün material aləmin əlamətləri üçün sanki bütün rəngləri olan müstəvi rolunu oynayır. Müstəvidə materiya aləminin əks yaranır. Beyin*

güzgü funksiyasını yerinə yetirir). Müəyyən obyektin əlamətləri siqnallarla informasiya şəkilində (duyğu orqanları vasitəsilə) beynə qəbul olunur, düşüncələr meydana gəlir. Düşüncələr bu baxımdan siqnallardır və dəyərlərdir. Düşüncələr siqnalların ardıcıl qəbulundan meydana gələn bir prosesdir. Siqnallar emal edilir, sintez olunur və nəticələrə gəlinir.

Düşüncələr varlığın əsasını əks etdirəndir. Düşüncə (ardıcıl fikirlər toplusu) özü də bir varlıqdır, mücərrəd varlıqdır. Düşüncələr məkan baxımından özünə müxtəlif siqnalları qəbul edir. Uzaq məkandan qəbul edilən siqnallar bir qədər qeyri-müəyyən olmaqla yanaşı, həm də informasiya daşıyıcılarıdır. Uzaq məkandan qəbul olunan siqnallar özləri ilə uzaq məkanın əlamətlərini daşıyırlar. Məsələn, kainat haqqında, insanların özlərindən uzaq olan məkanlardakı obyektlər haqqında, gözlə görünə bilməyən şeylər haqqında beyin müxtəlif, həm də müəyyən həcmdə (az və ya bir qədər ondan çox) siqnallar qəbul edə bilər. Bu baxımdan da beynə qəbul edilən siqnallar uzaqda yerləşən obyektlər haqqında müəyyən əlamətləri verə bilər. Həm də ona görə ki, insanlar kainatın tərkibidirlər və kainat elementlərini özlərində cəmləşdiriblər. Bütün siqnallar da kainat daxilindəki varlıqları əks etdirir. Buna görə də insanlar uzaqda yerləşən obyektlər haqqında müəyyən qədər məlumatlı ola bilərlər. Uzaq məkan olduğu məkanda qalır. Lakin informasiya qəbul edənlər ondan uzaqda olur. Yaxud da məkan informasiya qəbul edəndən uzaqlaşır. (Hərəkətlər əsnasında perisentr və aposentr müəyyən obyektlərin siqnallarının yaxınlaşmasını və uzaqlaşmasını əks etdirir). Müəyyən məkanda olan şeylərin siqnalları var və dalğalarla səpələnir. Səpələnmə arealına yaxın getdikcə beyin də siqnalları öz duyğu orqanları ilə qəbul edir. Bu səpələnmə arealını da ətrafla əlaqəli olan sistemlilik təşkil edir. Deməli, sistemin tərkibində olan bütün material-maddi aləm bir-birinə

siqnallar ötürürlər. Siqnallardan da belə güman etmək olar ki, kainatın makro və mikro yaddaşı meydana gəlir.

Kainat həm də elementlərin (*tərkib zərrəciklərin, insanlar üçün ən kiçik bölünənlərin*) axınlarından meydana gələn siqnallardan ibarət olan sonsuz “bütövdür”. Kainatın tərkibi bərk və yüngül elementlərdən təşkil olunur. Belə qəbul etmək olar ki, bərk elementlər əslində yüngül elementlərin kəmiyyət artımı baxımından çox sıxlaşmış formasıdır. Yüngül elementlər çox sıxlaşanda müəyyən məkan çərçivəsində bərkimə meydana gəlir. Həddən artıq bərkimə aralanmağa, partlayışa səbəb ola bilər. Bərkimə kəmiyyəti- çəkini, kütləni artırır. Kütlə artanda qüvvə də artır. Qüvvə artanda enerji də artır. Bu baxımdan da hesab etmək olar ki, bərk elementlər, məsələn, bərk planetlər daha da güclü qüvvəyə malikdirlər, onlar özlərində enerji cəmləşdiriblər. Cazibə qüvvəsi müəyyən bir mərkəzləşmə üzrə elementləri sıx şəkildə özündə saxlayır. Cazibə qüvvəsi olmasa, həmin elementlər dağıla bilər. Bu məntiqlə hesab etmək olar ki, Günəşin, planetlərin cazibə qüvvələri vardır. **Məsələn, Yer kürəsinin səthi onun mərkəzinə doğru sıxlaşmış formadadır. Planetin daxili və xarici materiya aləmi bir-birinə siqnallar ötürməklə məşğuldur. Bu siqnallar tarazlı olaraq həyata keçir. Yerin daxilindən səthinə və əksinə doğru siqnal mübadilələri, dövriyyəsi prosesləri baş verir. Cazibə qüvvəsi-mərkəzə sıxlaşma həm də itələmə ilə əvəzlənir və tarazlanır. Çox böyük ehtimalla hesab etmək olar ki, Yer kürəsi tam sabit formada qalmır. Sıxılır və açılır. Cazibə sayəsində məkan çatışmazlığı baş verir, sonra isə əksinə proseslər davam edir. Ehtimal etmək olar ki, sıxılma və açılma gecə-gündüz əvəzləməsində meydana gəlir. Kütlə dəyişəndə həm də Yer kürəsi öz oxu ətrafında fırlanır. Daxilə siqnalların ötürülməsi Yer ilə Günəşin və digər planetlərin əlaqəsini təmin edir. Açılma isə daxil haqqında məlumatları səthə gətirir. Bu prinsip etibarilə hesab etmək olar ki, Yerin daxilində baş verən**

geoloji dəyişikliklər haqqında onun səthində məlumat əldə etmək olar. Zəlzələlər barəsində əvvəlcədən məlumatların alınması xarici aləmin dəyişməsinə görə mümkün ola bilər. Çox böyük ehtimalla hesab etmək olar ki, zəlzələlər daha çox enerjinin alınmış-buraxılması anlarında, həm də istiliklərin daha çox olduğu yerlərdə (nüvə ilə Günəşin təmasda çox olduğu yerlərdə) ola bilər.

Kainat daxilən müqayisəli bütövlüklərdən ibarət olan şərti bütövdür. Burada bütöv sözü də mütləq olmaqla yanaşı, nisbidir. Çünki kainatın tam mənada (son olaraq) sərhədləri olmadığından (qalaktikalar bir-birini əvəzlədiyindən) kainat bütövünü (vahidini) də müəyyən etmək çətindir. “Son sərhədlər” yoxdur. “Vahidlik” başqa bütövə nisbətən adlanan bir ifadədir. **(Məsələn, birləşmədə $1+1=1$; $10+1=1$ alınır. Burada iki ədədin birləşməsindən bir bütöv alınır, 10 ədəd vahid birləşəndə də bir ədəd vahid alınır. Lakin kəmiyyət başqa olur. $1+1=1=2$; $10+1=11=1$)** Bu baxımdan da hesab etmək olar ki, insanın beyni nizamlı olaraq elə bütövlükləri (vahidlikləri) qəbul etməklə məşğuldur. Vahidliklər azalanda və artanda məkan dəyişmələri meydana gəlir. Beynin özü də bütövlüklərdən ibarət olan bir bütövdür. Bu da beyinin ətraf aləmlə təmaslarının əsaslarını təşkil edir. Beynin ətraf aləmlə ayrılmaz olduğunu sübuta yetirir. Beynin daxili hərəkət vəziyyətindədir və xarici ilə təmasdadır. Beyin siqnalları özündə bütövləşdirir, emal edir və hissə-hissə buraxır. Bu hissələr də əslində bütövlərdən ibarətdir. Deməli, hər bir hissə elə bütövdür, bütöv də hissədir, tərkibdir. **(Məsələn, $20-2=18=1$; $2=1$; $20-20=1$ və s.)** Bütövü və tərkibi əsasən sistemlilik ayırır. Hər bir sistem vahiddir, vahidlər toplusundan meydana gələndir. **(Məsələn, $100=1=1+20+19+60$ və s.)**

Bütövlüklər şərtindən çıxış edərək hesab etmək olar ki, planetlər öz-özlüklərində bütövdürlər, peyklər bütövdürlər, asteroidlər və kometalar bütövdürlər, Günəş sistemi və onun

tərkiibi olan planetlər sistemi bütövdürlər. (Qeyd: məlumdur ki, hər bir bölünən hissə elə özliyiündə vahiddir, bütövdür. Deməli, kainatda hər bir zərrəcik bütövdən, vahiddən ibarətdir. Vahid yoxdursa, element də yoxdur. Bölünən sonda, son bölünmədə bölünməzdir, bölünməz, özünü bölünənlərlə əvəzləyir. Bu da o mənəni verir ki, əslində kainatda mütləq olmayan təbii varlıq yoxdur. Tam bölünmə ümumiyyətlə yoxdur. Ən kiçik bölünənin yanında bölünməzlik var. Məsələn, $1=1:2+1:2$ - daha düzdür. $1-1=0$ isə yalnız öz məkanında düzdür. $1-i$ öz məkanından götürəndə onun əvvəlki məkanı boş qalır. 1 ən kiçik bölünən ola bilər. Burada mənfi anlayışı düzgün deyil. $1-4=(-3)$ riyaziyyatda olsa da, əslində düz deyil. Ortada sıfır olmamalıdır. Bir ədədinin bu şəkildə bölünməsi düzgün deyil. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, ən kiçik 1 ədədi bölünməzdir; çünki bölünməzin özü də vahiddir. Bütün varlıqlar –kiçikdən böyüyə doğru vahidlərdir. Varlıqlar müəyyənliklər və qeyri-müəyyənliklərdən təşkil olunur. Kəmiyyətin dəyişməsi onu mütləqdən başqa mütləqə keçirir. Deməli, əslində nisbilik elə mütləqlərin dəyişməsini əks etdirən bir dinamik hərəkət mənzərəsidir). Bütövün mütləq müəyyən sərhədlərdən ibarət məkanları olmalıdır. Sərhədlər də digər bütövlükləri olan məkanlardan fərqli olan xüsusiyyətləri əks etdirir. Məkanlar bir-birindən əlamətlərinə görə fərqləndikdə müəyyən sahəni tutan bütövlüklər meydana gəlir. Bu baxımdan da kainatın ümumi xassələri haqqında bütövlük fikirlərini (kainatın bütövlük ifadəsini) mütləq yox, daha çox nisbi mənada işlətmək lazımdır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, mütləq mənada bütöv bir vahid olduğundan onun yanında mütləq müqayisə üçün başqa bütövlər də olmalıdır. Bu da kainat sistemində müqayisələrə əsaslanır. Kainat həqiqi mənada həm məkandan ibarətdir, həm də sonsuz olduğuna görə məkansızdır, yəni ucsuz-bucaqsızdır. Kainat sonu olmayan “bir” sistemdir, strukturlardan ibarətdir. Kainat sistemində hər bir şəxsin (belə

təxmin etmək olar ki, hətta ən kiçik canlıların belə) öz siqnalları və hərəkət etdikcə siqnallar qəbuletmə məkanları mövcuddur. Siqnallar hərəkət edən zərrəciklərdir, onların qüvvə təsiri sayəsində axınlarıdır. Kainat daxili zərrəciklərdən –ən kiçik hissəciklərin axınlarından ibarət olan bir sonsuz bütövdür. Zərrəciklər də ən kiçik elementlərdir. Deməli, kainat bütünlükdə elə zərrəciklər birləşməsindən ibarətdir. Zərrəciklərin yüngül birləşmiş formada axını siqnalları meydana gətirir. Siqnallar dalğalardır. Dalğaların uzunluğu mənbə və mənsəbdən asılıdır. Dalğaların uzunluğu dalğaları təşkil edən hissəciklərin miqdarından (kəmiyyətindən) asılıdır. Mənbədən tətbiq olunan qüvvə də əhəmiyyət kəsb edir. Axın güclü olduqda təzyiq artır və siqnallar güclənir. Bu baxımdan da hesab etmək olar ki, Günəş şüasının daha çox işıqlandırdığı ərazilərin siqnalları da kütlə baxımından çoxluq təşkil edir. *(Günəşin bol olduğu məkanlarda yaşayan canlıların siqnalları daha çox ola bilər. Belə demək mümkünsə, müdriklik də məhz təbiət enerjisinin çox olduğu yerlərdə doğulan insanlarda vardır).* Eyni zamanda hesab etmək olar ki, küləklər (atmosferin sürətli axını) də siqnal axınlarını gücləndirir, təzyiqləri artırır. Bərk materiyaların hərəkəti (məsələn, planetlərin hərəkətləri) fəzada bütöv halda siqnal axınlarını güclü formada yaradır. Planetlərin hərəkəti kosmik fəzanın hərəkətini meydana gətirir. Planetlər hərəkətdə olduqlarından və kütlələri fərqli olduğundan ətraflarındakı kosmik fəzanın enerjisi də fərqli olur. Bu prinsiptən çıxış edərək hesab etmək olar ki, planetlər və digər bərk materiyalar kosmik fəzada (kainat müstəvisində) hərəkət etdikcə əslində siqnal axınlarını gətirirlər, siqnal axınları planetlər arasında paylanılır. Paylanılma proseslərinə görə planetlərin bir-birilərinə əlamətlərinin olması anlamına gəlmək olur. Buradan da belə nəticəyə gəlmək olar ki, bütün planetlərin əslində mənbələri, mənşələri eynidir. Onları təşkil edən elementlər eynidir. Lakin elementlərin müxtəlif əlaqələri vardır ki, bu da əslində onların

kütləsindən və Günəşlə olan məsafələrindən, eləcə də kainatdakı mövqelərindən asılıdır. Planetlər eyni elementlərin müxtəlif kosmik fəza məkanlarına paylanmasından meydana gələn fərqli xüsusiyyətləri özündə əks etdirirlər. Planetlərin mənşələri eyni olduğundan tərkibləri də eynidir, lakin formaları fərqlidir-bəzi planetlər isti qaz, bəziləri soyuq qaz halındadır, bəziləri isə həmin qazların birləşməsi olan bərk materialardan təşkil olunur. Siqnalların mübadiləsi də öz növbəsində planetlərin fəzada olan qarşılıqlı əlaqələrinin əsaslarını təşkil edir. Bundan irəli gələrək, hesab etmək olar ki, böyük kütləsi olan planetin siqnalı daha da böyükdür. İsti qaz halında olan planetin siqnalları daha tez ötürülür, soyuq qaz halında olan planetin siqnalları isə daha gec gəlir. Məsələn, belə güman etmək olar ki, Günəşə yaxın olan və tərkibində qaz çox olan planetin aktiv enerjisi də çoxdur və enerjisi çox olduğuna görə siqnalları da çoxdur. Passiv enerji isə planetin ümumi kütləsindən asılıdır. Günəşə yaxın olan və enerjisi çox olan (buna daha aktiv planet demək olar) planet daha tez aşkarlana bilər; çünki aktividir, siqnal axınları sürətlidir. Enerji mənbəyindən yaxınlıq və uzaqlıq məhz enerjinin azlığını və çoxluğunu meydana gətirir.

Həm də Yer üzərində canlılar başqa planetlərin axınlarına görə onlardan siqnallar qəbul edə bilirlər. Planetlərdən qəbul olunan siqnallar hətta insanların fərqli xarakterlərini də formalaşdırmış olur.

Bütün canlılar hərəkət etdiyindən, belə təxmin etmək olar ki, siqnallara malikdirlər, siqnallar qəbul edirlər və ötürürlər. Belə təxmin etmək olar ki, kainat məkanında hər bir şəxs öz siqnallarını qəbul etmək iqtidarındadır. Kainatda (Yer kürəsində) insanlar hərəkət etdikcə kainatın daxili səpələnən (*Yer üzərinə səpələnən*) siqnalları da məkandan asılı olaraq dəyişir. Bu baxımdan da insanlar Yer üzərində hər bir məkanda eyni siqnalları qəbul edə bilməzlər. Çünki Yer kürəsinin hər bir nöqtəsində eyni enerji, eyni çəki, eyni cazibə qüvvəsi ola

bilməz. Bu baxımdan da siqnallar da eyni dərəcədə səpələnə bilməz. Həm də gecə və gündüzün yaranması, eyni dərəcədə Yer kürəsinin enerji qəbul etməməsi məhz siqnalların müxtəlif kəmiyyətlərinin əsaslarını təşkil edir. Bu baxımdan da insanların daxilləri ilə xarici təmaslarının xüsusiyyətləri və vəhdəti insanların hərəkət etdikləri hər bir məqamda qismən də olsa, dəyişikliyə məruz qalır. Hər bir məkanın öz xüsusiyyətləri, hər bir məkanın öz zamanı vardır; çünki hər bir elementin və zərrəciklərin toplusunun öz sürəti mövcuddur. İnsanlar bu baxımdan müxtəlif məkanlarda dəyişən (çəki baxımından), xassələrini dəyişən məxluqlardır. İnsan xarakteri məkana, zamana münasib olaraq dəyişə bilər. İnsan hər anda dəyişən qüvvə təsirinə məruz qalır; çünki hər məkanda öz payına düşən siqnallarını qəbul edir. Gecə “başqa”, gündüz isə “başqa” (burada kəmiyyət baxımından bir qədər fərqli) siqnalları qəbul edir. Gecə və gündüz siqnallar öz çəkirlərinə görə fərqlənir. Çünki sürət başqa olur, təbiiq olunan qüvvə kəmiyyəti də başqa olur. Gecənin məkanı bir kəmiyyətdə, gündüzün məkanı isə başqa bir kəmiyyətdə olur. Gecə və gündüz zamanı insanlar üçün fərqli təsirləri bağışlayır. Gecə və gündüz zamanı insanlar ətrafla fərqli təmasda olurlar. Gecənin siqnalı başqa gündüzün isə bir başqa olur. Burada fərq əsasən təbiətin özündən, həm də Günəşdən meydana gəlir. Gecənin gündüzlə əvəzlənməsi, səhərin axşamla əvəzlənməsi məhz siqnalların və xarakterlərin müəyyən qədər dəyişmələrinə gətirib çıxarır. Bu baxımdan da insanlar sutka ərzində dəyişən xarakterlərə malik olurlar. Dəyişmə insanların orqanizmlərinin ümumi çəkirlərini də sutka ərzində dəyişir.

Yer üzərində canlıların müxtəlifliyi də siqnalların müxtəlifliyindən (təbiətin məkanından və fərqli enerjiddən) irəli gələrək mövcuddur. Ulu Tanrı məhz nizamın əsası və özü olaraq kainatın tərkibində müxtəlif canlıları yaradıbdır. Kainatın tərkibi müxtəlif olduğundan canlıları da müxtəlifdir. Lakin başlanğıcları eynidir. Bu baxımdan da bütün canlı aləm

eyni başlanğıcda başlayır, sonda isə müxtəlif olur. Rəngarəngliyin başlanğıcı vahiddir, demək olar ki, sonu da vahiddir. Yəni doğulma və ölüm bütün canlılara məxsusdur. *(Qeyd: Ulu Tanrı məkansızdır, yəni bütün məkanların özüdür, əbədidir, bütün nizamın özüdür. Nizam müxtəlif bərabərsizliklərin bərabəridir. Deməli, Ulu Tanrı vahiddir. Ulu Tanrı – nizamdır, nizam – bütövdür, nizam – sistemdir, bərabərlik – nizamdır, saflıq bərabərlikdir, təmizlik, paklıq bərabərlikdir, şəffaflıqdır. Deməli, Ulu Tanrı safdır. Kainat safdır. Nizamın pozulması və təbiətə, insanlara qarşı getmək cəza ilə nəticələnir. Çünki Allaha qarşı getmək, nizama qarşı getmək deməkdir).*

“Bütöv” (tam mənada sərhədlərsiz bütöv) içərisində **“hər şey hər şey üçündür”** fikrindən (prinsipindən) irəli gələrək hesab etmək olar ki, element (həm də onun tərkib hissəcikləri) element üçündür. Element öz varlığını tərkib kimi (komponent olaraq) sistemdə, qarşılıqlı vəhdət strukturunda görür. Kainatın sonu olmadığından (kainat bu baxımdan “məkansızdır”) sistemlərin də sərhədləri mütləq və nsibidir, bu nöqteyi-nəzərdən də kainat özü elə sonsuzdur. Kainatın kənar sərhədləri yoxdur. Element məkan və zaman ünsürüdürsə *(elementin hərəkəti zamanın əlamətidir, zamanı meydana gətirəndir, özü isə məkanın əlamətidir)*, deməli, məkan-məkan üçün, zaman da zaman üçündür. *(Qeyd: element, yəni varlığın özü isə hər ikisinin əsasıdır. Elementin sürəti qüvvənin əsasıdır. Birləşmiş element qüvvənin çoxluğunu meydana gətirir. Məkan qüvvənin və bu qüvvəni yaradan elementin hərəkətinin əsasıdır. Hərəkət və sükunət nisbidirlər. Daxili məzmun və forma etibarilə hər şey hərəkətdədir. Lakin hərəkətlərin tərzləri vardır və kəmiyyət müxtəliflikləri mövcuddur. Bununla yanaşı, qeyd etmək olar ki, kainat materiyyalarının özləri də elementlərin bir-birilərinə çevrilmələrindən meydana gəlir. Bu çevrilmə prosesləri də elementlərin hərəkətləri ilə əlaqəlidir. Təbiətdə çevrilmə halları vardır: bərkimə, ərimə, qazlara çevrilmə, çürümə.*

Dadların və iyilərin dəyişməsi də bu proseslərin nəticələridir. Enerji tətbiqi və azalması sayəsində elementlər bərkidir, yumşalır və qaz halına keçir. Bu proseslər sayəsində elementlər bir-birilərinə çevrilirlər. Çevrilmələrdən təkrarların əmələ gəlməsi ehtimalı mövcud olur. Bütün təbii keçmə, forma dəyişmə, məzmun dəyişmə prosesinin başında Günəş (ulduz) enerjisi (nisbətən aktiv) dayanır. Enerjinin tətbiq olunması həm bərkidir, həm yumşaldır, maye halına çevirir, həm də qaz halına çevirir. Enerjinin azalması da bərkidir, sonra dağıdır. Çevrilmələrin əsasları Günəş enerjisinin artıb-azalması və daimi tətbiq olunması sayəsində meydana gəlir. Məsələn, Günəş enerjisi həm tətbiq olunduqca maddi-material aləmin sonunu yaxınlaşdırır. Məsələn, elə Günəş tətbiqi sayəsində canlı aləmin məhv olunmasını buna misal gətirmək olar. Burada ardıcıl enerji qocalma və ölümlə nəticələnir. Torpağa basdırılan canlılar da enerji tətbiqi sayəsində çürüyürlər. Çürümə öz-özünüdə çürüyən üçün zamanın dəyişməsi prosesidir. Çürümə mövcud materiyanın enerjiyə çevrilməsi prosesidir. Meyvələr Günəş enerjisində müəyyən müddətdən sonra məhv olur, çürüyür. Bərkimə prosesi və maye halına keçmə Günəşi enerjisi ilə də mümkündür. Günəş enerjisi ona görə bərkidir ki, tərkibini dağıdır, ondan enerjini götürür. Yaxud da enerji verir və əsasını tükəndirir. Belə hesab etmək olar ki, çürümə -maye və nisbətən maye birləşməsindən ibarət olan bərk-canlı aləmin qaz halına tədricən çevrilməsini əks etdirən bir prosesdir. Bu baxımdan da çürüyən şeylərdən iyi gəlir. İyi onu göstərir ki, materiya ələmi çürüyür, forma dəyişilir və qaz halına çevrilir. Bu baxımdan da hesab etmək olar ki, insanlar və digər canlılar çürüyürlər, qaz halına keçirlər və torpağa və atmosfərə qatılırlar. Deməli, heç nə makro aləmdə itmir, sadəcə olaraq formalar dəyişir. Çürümə sayəsində tərkib elementlər yüngülləşir, maddəni tərk edir. Bu yüngül elementlər də ətrafa yayılır və qaza çevrilir. Elementlər ətraf atmosfərə yüngül olaraq yayılırlar. Çürümə həm Günəş

enerjisinin artmasında, həm də azalmasında meydana gəlir. Belə hesab etmək olar ki, şirin tərkibli maddələr daha da tez öz formasını dəyişirlər. Bu maddələrdə enerji çox olur. Enerji artdıqca çürümə də artır. Şirin şeylər turşumağa başlayır. Turşuma məhz enerjinin azalması, daha doğrusu enerjinin itməsi və formanın dəyişilməsi prosesidir. Çürümə elə bir prosesdir ki, bu zaman əsasən bərk-canlı aləm qaz halına çevrilir, nəticə etibarilə əvvəlki formasını itirir, “yoxa çıxır”. Çevrilmiş maddədən ətrafa iyi yayılır. İyi vermək tərkibini itirmək deməkdir. Qazların alınması üçün çürüyən canlı aləmdən, məsələn, ağaclardan və digər canlılardan istifadə etmək olar. Çürümə bir prosesdir və bu zaman bərkləmiş materiyalar tədricən öz məkanlarında olan birləşmiş quruluşlarını, formalarını itirirlər və çürümə başlayır. Şirin, turş, acı kimi tamların meydana gəlməsi –burada bir maddənin tamlarının dəyişməsi-şirinin turşuması, qıçqırması elə çürümə prosesinin tərkibidir. Burada Günəş enerjisinin ardıcıl tətbiqi şirin təmin formasını daşıdır. Onu çürüdüür, turşuluğu artırır. Bu çürümə prosesindən qaz alınır. Tamların (dadların) bir-birini əvəzləməsi də enerjinin artması və azalması ilə əlaqəlidir. Tamların, dadların dəyişməsi enerjinin artması və itməsi ilə əlaqəlidir.

Maddənin qaz halı, məlumdur ki, bərk materiyanın və mayenin çevrilmiş formasıdır. Tərkib isə baza olaraq eyni elementlərdən-çevrilmiş elementlərdən ibarətdir. Bu prinsip və qanunauyğunluğa müvafiq olaraq, böyük ehtimalla hesab etmək olar ki, sudan, Günəş enerjisindən, canlı və “canısız” aləmdən enerji tətbiqi sayəsində və enerji azaltmağı sayəsində **yanan qaz (məsələn, məişətdə istifadə olunan qaz)** almaq olar. Planetin özü- onun atmosferi, suyu və bərk hissəsi çevrilmələrlə məişət qazına keçə bilər. Burada enerjinin ardıcıl tətbiqi, enerjinin azaldılması və s. rol oynayır. Məsələn, ehtimalla belə qərara gəlmək olar ki, müəyyən qədər çəkisi olan bərk maddədən enerjini xüsusi laborator şəraitdə

uzaqlaşdırmaqla, soyutmaqla, çürütməklə onu qaz halına çevirmək olar. Lakin böyük ehtimalla bu qazın temperaturu aşağı olacaqdır. Enerji tətbiqinin artmasından alınan qaz isti, enerjinin azaldılmasından olan qaz isə soyuq halda olmalıdır. Bu baxımdan da Günəşə yaxın olan qazla, Günəşdən uzaq olan qazın eyni xassəsləri ola bilməz. Planetlər və onların atmosferləri də fərqlidir.

Eləcə də suyu iyiləndirməklə, qapalı şəraitdə saxlamaqla uzun nəticə etibarilə qaz əldə etmək olar. Suyun da uzun müddətdən sonra çürüməsi prosesi başlaya bilər. Su iki halda qaz halına çevrilər. Birincisi, məlumdur ki, qaynadaraq buxara çevirməklə, ikincisi isə soyutmaqla, bərk halına çevirməklə. Böyük ehtimalla hesab edə bilərik ki, dünyada ən çox qaz ehtiyatları meşəli ərazilərdədir, ekvatorial və subekvatorial ərazilərdədir. Çünki burada Günəş enerjisi, rütubətlik çoxdur. Günəş enerjisinin planetlərin həmin hissəsinə olan şaquli düşməsi ehtimal ki, planetlərin təkində qazın çoxalması üçün şərait yarada bilər. Bununla yanaşı, belə qəbul etmək olar ki, ən çox enerji ehtiyatları Yerin ekvatorial daxilindədir; - şimal –qabarıq hissəsindədir. Yerin daxili nüvəsi mərkəzdə toplandığından enerji də daha çox mərkəzdədir. Enerji daha çox zəlzələ-vulkanik ərazilərdədir. Vulkanları və zəlzələləri də elə enerji yaradır. Ekvatorial zonalarda okeanların təkində də qaz çox ola bilər. Xüsusilə, dayaz yerlərdə qaz kütləsi daha çox ola bilər. Yerin mərkəzində nüvə toplanıb. Nüvə hansı tərəfə toplanıbsa, orada qaz daha da çox olmalıdır. Buzlaqların altında olan qazla ekvatorial və digər ərazilərdə olan qazın da forması və tərkibi müxtəlif ola bilər). Şərti qaydada bir elementin zamanı digər elementin zamanını meydana gətirir. Bu, hərəkət sayəsində qarşılıqlı təsirlərdə baş verir. Məsələn, belə güman etmək olar ki, Günəşdə bir elementin zamanı başa çatır, digərininki isə başlayır. Zamanlararası zəncirli trayektoriya formalaşır. **Hərəkət zənciri** (hərəkət müstəvisi), **məkan zənciri** (məkan müstəvisi) ümumi sistemin məkanını

və zamanını meydana gətirir. Zamanın kəmiyyəti məkanın kəmiyyətində (dəyişən məkanın kəmiyyətində) və ona tətbiq olunan qüvvədə öz əksini tapır. Qüvvə zamanı artırır, elementi isə yeni formaya və tərkibə çevirir. Məsələn, alov başqa materiyyaya təsirdə həmin materiyanın formasını dəyişir, tərkibini dəyişir. Tərkib və forma dəyişmələri əslində elə məzmun dəyişmələridir. Deməli, enerji əslində yeni tərkiblərin və formaların meydana gəlməsi üçündür. Bu enerjinin əsası da elə element və hərəkətdir. Deməli, hər şeyin başlanğıcı elə element və hərəkətlə müəyyən olunur. *(Qeyd: kainat sonsuz məkan olduğundan və bitişik və sistem olduğundan nəyinsə mütləq başlanğıc olması haqqında qəti fikir bildirmək mümkün deyil. İnsanlar yalnız öz imkanları daxilində kainat müstəvisinin signallarının dəyişməsi koordinatlarını başlanğıc hesab edə bilərlər. Deməli, mütləq başlanğıc yoxdur. Bu haqda fikir bildirmək çox çətinidir, hər kəsə müyəssər ola bilməz. Ancaq müqəddəs dirlərdə yaranışın başlanğıcı haqqında fikirlər vardır).* Hərəkətin özü də elementlərin meydana gəlməsinin əsasında dayanır. Bu baxımdan da tam şəkildə mütləq kainat başlanğıcının nədə (hansı elementlərdə) olmasını demək çox çətinidir. **Hər halda bunu elementlərdə və elementlər toplusu müstəvisinin nahamar səthində** *(bu səth hərəkəti yaradır, nahamar səthdə – “boşluqdan” yaranan axınların qarşılaşdığı məkanda elementlər tərkibini dəyişir. Burada enerji mənbələri, yəni ulduzlar meydana gəlir)* **axtarmaq düzgün olar.**

Qeyd: kainatın enerji daşıyıcı obyektlərini baza elementlərin eyniliyini özündə əks etdirən üç əsas tipə ayırmaq olar: ulduzlar; planetlər və planetlərə bənzər hissələr-bərkləşmiş materiyalar və kosmik fəzanın özü. Ən böyük enerji kütləsi ümumi olaraq kosmik fəzanın özündədir. Kosmik fəza enerji müstəvisidir. Belə təxmin etmək olar ki, bu kosmik fəzanın ulduzlarda qarşılaşan elementlərinin sürətindən enerji mənbələrə (axın qarşılaşmalarına) cəlb olunur. Mənbələrə cəlb

olunmuş enerji ulduzları yaradır, ulduzlardan və kosmik fəzadan olan enerji həm də planetlərə axır. Planetlər də hərəkət etdikcə öz enerjilərini kosmik fəzaya və ulduzlara istiqamətləndirir. Planetlər həm də kosmik fəzanı hərəkətdə saxlayırlar. Bu qayda ilə vahid (ümumi) kosmik (kainat enerjisi) enerji yaranır. Bu baxımdan da enerji kütləsi sonsuz həddədir. Onun tərkibini formalaşdıran materiyalar var. Enerji ümumilikdə elementlərin böyük kütləsinin sürətli axınının nəticəsidir.

Kainatda və təbiətdə makro kəmiyyət itmir. Enerji daima aşkar olunur, özünü göstərir. Deməli, əslində enerji var və bu, ən böyük həcmdə kosmik fəzanın (ulduzlar və planetləri çıxmaqla) özündədir. Ulduzlar və planetlər özlərində enerjini cəmləşdirməklə, əslində kosmik fəzanın-müstəvinin -enerjisini cəlb edirlər. Sonra da müstəviyə ötürürlər. Ulduzlar olan məkanlarda elementlər qarşılaşır və ulduzların özləri yaranır. Bu baxımdan da belə qərara gəlmək olar ki, Günəş enerjisi heç də planetlərə çıxışda olduğu qədər gəlib çatmır. Günəşdən çıxan enerji kosmik fəzada yayılır.

Kainat müstəvisində hər bir elementin zamanı eyni olmur, bu baxımdan da hər bir elementin hərəkəti eyni deyildir. Əgər eyni olsa, onda digər elementlərə təsirlər də olmaz və qarşılıqlı əlaqələr yarana bilməz, sistemlilik və fərqlilik ola bilməz. Eyni olmadığına görə mütləq eyni insan (əkizlər də tam eyni ola bilməz) və mütləq eyni xarakter də ola bilmir. Lakin oxşarlıqlar mövcud olur. *(Qeyd: Günəş şüası bütün planetlərə eyni sürətlə paylana bilməz. Buna mütləq kütlə amili öz təsirini göstərir. Bununla yanaşı, materiyanın tərkibi, planetlərin atmosferi, həmçinin məsafə amili də sürət fərqi yaradan amillər içərisindədir. Eləcə də planetlərə dəyən enerjinin, Günəşin əks olunmuş hissəsinin Günəş şüası ilə qaşılınması məsafələri də Günəş şüasının bütün planetlər üzrə eyni paylanmasının qarşısını alır. Planetlərin Günəşdən məsafəcə yaxın və uzaqlığı onu deməyə əsas verir ki, Günəş şüası uzaq planetlərə daha*

gec çata bilir. Lakin kütlə və çəki amili də şüanın yayılma sürətinə təsir edə bilər. Məsələn, Yer planetindən biri, məsələn, onunla tam eyni olan planetlərdən biri, Marsla eyni məsafədə olsa, onda hesab etmək olar ki, sürət tam fərqli olacaqdır, çünki məsafə fərqlidir. Ola bilər ki, Marsın kütləsinin çoxluğu və fərqli təbiəti Günəş şüasının düşmə sürətini artırır. Yəni, belə qənaətə gəlmək olar ki, Günəş şüası əks olunan planetin cəlb etmə gücündən asılıdır. Qeyd olunan uzaqlıq Günəş şüasının sürətini də uzadır. Yer kürəsi ilə Marsın Günəşdən məsafəsi eyni olmadığına görə Günəş şüasının sürəti, yəni planetlərə çatma sürəti də hər iki planetə nisbətdə eyni ola bilməz. Sürətin müxtəlifliyini əks olunan materiyandan şüa düşən materiyandan ümumi kütləsi yaradır. Günəş şüasının sürəti bu baxımdan da müxtəlifdir. Bu qeyri-müxtəliflik şüa düşməsi əsasında məsafə ölçmələrində müəyyən səhvləri yarada bilər. Bununla yanaşı, qeyd etmək olar ki, məsələn, Yer kürəsinin atmosferinə qədər Günəş şüası ümumi olaraq təqribən bir sürətlə hərəkət edir, atmosfərə keçəndən sonra başqa sürətlə. Hətta kosmik fəzanın özündə də bu sürət fərqi olmalıdır. Hər bir element məkan nöqtələrindən eyni sürətlə axa bilməz, çünki onun qarşısına çıxan maneə eyni deyil. Deməli, hər bir məkanın özünün, hər bir elementin özünün öz şərti və mütləq sürəti mövcuddur. Günəş şüası kosmik məkanın hər bir nöqtəsində eyni ola bilməz. Bu baxımdan da trayektoriyaların şərti başlanğıcı və sonu arasında şərti ölçülərlə olan sürət mövcuddur). Elementlər cəmi (toplaşması) məkanların böyüklüyüdür. Elementlərin çevrilmələri (yeni elementlər əmələ gətirmələri) forma və məzmunlar, hərəkət və qüvvələr üçündür. Eləcə də çevrilmələrdən və digər hərəkətlərdən məhz enerji yaranır. Element enerjinin əsasıdır. Bu baxımdan da elementlər olmadan kainat da ola bilməz.

Hər bir element dərəcələnmə üçündür (dərəcələnmə tərəfidir, dərəcələnmə obyektidir) və təsirə məruz qalır. Əgər insan və digər canlılar təsirdədirlərsə (istər öz aralarında,

istərsə də təbiət cisimləri və onların hərəkətləri ilə), deməli, canlılar bu və ya da digər formada və axın tərkibində, kəmiyyətində siqnallarla əlaqədədirlər. Əlaqələr (təmaslar), təsirlər dərəcələndir, bu, fərqli qüvvələri və enerjini meydana gətirir. **Deməli, enerji kəmiyyəti də dərəcələndir.** Enerjinin dərəcələnməsi həm fərqli ölçülərdən, onun yaratdığı miqdardan, çəkildən, həm də ətraf təsirlərdən (təmaslardan) asılıdır. **Deməli, təsirlər zamanı hərəkətdə olan elementin (elementlərin) çəkiləri də dəyişir.** İnsan və digər canlılar hərəkətdə olarkən hər bir hərəkət məkanında (hər bir addım məkanında) müxtəlif çəkiyə, müxtəlif xassəyə, müxtəlif əlaqə və münasibətlərə xas olur. Hər bir məkanda enerji, hərəkət və ətraf təsirlər eyni olmadığından insanların çəkiləri (kütlə +cazibə qüvvəsi=çəki) də eyni ola bilməz. İnsanlar həm bir-birilərindən fərqlənirlər, - hər bir şəxs fərqli olaraq hər bir məkanda fərqli enerji qəbul etdiyindən, - həm də fərqli çəkiyə malik olurlar. Bu, həm də xarakter fərqi meydana gətirir. Deməli, kainatda hər şey dəyişikliyə məruz qalır. Bu dəyişiklik **statik** və **dinamik** əsasları özündə cəmləşdirir.

Hər bir struktur hissəciklərdən ibarətdir. Strukturun mikro forması hissəcik və vahidlik, makro forması isə vahidlik və tərkib hissədir. Bu da nisbidir. Çünki hər bir hissəcik elə tərkibdir, vahiddir, bütövdür. Elementi meydana gətirəndir. Kainat elə vahidlərin cəmi olan bütöv bir vahiddir.

Qeyd: kainat sistemində son olaraq mütləq “mikro” və mütləq “makro” yoxdur. Çünki sonsuzluqdur. Müqayisədə mütləq “makro” və “mikro” anlayışları var. Hüdudları olmayan sonsuz məkan daxilində məhz makro olan bir şey, həm də mikro kimi mövcud olur. Məsələn, Günəş sistemi kainatda mikrodur. Lakin özlüyündə, daxili ilə müqayisədə makrodur. Makro və mikro anlayışları təfəkkürdə obrazlanan müqayisələrdədir. Beyinin siqnal qəbul etmək imkanları məhz makro və mikronu dərk edə bilir. Tam böyüyən məkanda və genişlənən sferada makro və mikro məsələləri də nisbi

xarakterə malikdir. Məkanın böyüklüyü onu deməyə əsas verir ki, ümumiyyətlə, tam kənar anlayışı yoxdur. Yalnız müəyyən məkanların sərhədləri və məkanları vardır. Deməli, məkan həm də tərkibə aid olan məsələdir. Tərkib sərhədlənir, bütöv də sərhədlənir. Lakin tam bütöv, sonsuz bütöv olmadığına görə tam sərhəd də yoxdur. Yəni, kainat bütövündə tam sərhədlər, qəti son sərhədlər yoxdur. Sərhədlər yalnız sistemlərin daxilində olan tərkiblərdədir.

Məkanı müəyyən edən insanlardır. İnsanlar əlamət müəyyən edə bilirlərsə, deməli, əslində müəyyən etdikləri əlamətlərlə eyni tərkibə malikdirlər. İnsanlar müəyyən əlamətlərə görə məkanı təsnif edirlər, xassələndirirlər. İnsanlar tam bütöv məkan daxilində müəyyən tərkib məkanlarını dərk edirlər. Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, qeyri-müəyyənliklər daha çoxdur və sonsuzdur. İnsanlar onlara verilən qabiliyyətlər və imkanlar çərçivəsində öz baxışlarına uyğun şəkildə məkanları müəyyən edə bilirlər. Məkanların müəyyən olunması sistemlər daxilində olan və sistemlər arasında olan fərqlərlə həyata keçirilə bilər. Fərqlər arasında olan müəyyən oxşarlıqların cəmi elə məkanın meydana gəlməsinin (burada mövcud məkanın ayırd edilməsinin və insan yaradıcılığına və quruculuğuna müvafiq olaraq yeni məkanların yaradılmasının) əsasında dayanır. Deyilənlərdən belə nəticələrə gəlmək olur ki, bütün tərkib və bütövlər elə bütövlərin və tərkiblərin içərisindədir. Tərkib və bütövlərin genişlənmə üzrə son sərhədləri yoxdur. Daralma (qısalma, kiçilmə) üzrə də son bölünmələri yoxdur. Son bölünmənin davamı yenidən böyümədir. Bu, o deməkdir ki, həyatda təbii şəkildə hər şey var, “mütləq yoxluq” isə yoxdur.

Materiya materiya üçündür. Həm də materiyanın ən kiçik zərrəcikləri və ən yüngül hissəsi olan “qeyri-materiya” üçündür. *(Qeyd: biz daha çox gözlə görünəni və çox inikas olunanı materiya aləmi kimi qeyd edirik. Digərlərini isə qeyri-materiya aləminin tərkibi kimi görürük. Əslində isə hər şey*

elementlərdən ibarət olduğundam mütləq qeyri-materiya aləmi yoxdur. “Qeyri” sözüünün özü də tam mənada yoxdur. “Qeyri” sözü şərti yoxluğu bildirən bir ifadədir. Qeyri-materiya da elə materiya üçündür. Onun davamıdır. Materiya qeyri-materiyanın, qeyri-materiya isə materiyanın davamıdır. **(Maddi aləmin davamı ruhi aləmdir. Ruhi aləm həm də maddi aləmi tam şəkildə əhatə edəndir).** Bu davam vəhdətdə mövcuddur. Bütöv içərisində davamdır. Deməli, canlı aləm tək insanlardan və heyvanlardan, həşəratlardan ibarət ola bilməz. **Canlı aləm anlayışı** nisbidir, əslində hər şey canlıdır. Çünki hər şey hərəkətdədir. Sadəcə hərəkətlər dərəcələnidir. Dərəcələnmə də məkan dəyişmələri ilə əlaqəlidir. Deməli, insanlar əslində daxilən hərəkətdə olurlar. Cansız hesab etdiyimiz materiya aləmi də hərəkətdədir. Bu baxımdan da insanlar və digər canlılar, torpaq, digər bərk materiyalar əsasən bir-biriləri ilə əlaqədə və təsirdə olurlar.

Bu prinsiplə hesab etmək olar ki, gözlə görünən, gözlə görünməyən, makro və mikro canlılar var və bu canlılar elə cəm halda bütövlükdür. Tam cansızlıq yoxdur, çünki Günəş və ulduzlar var, onlar hər şeyi hərəkətdə saxlayır. Hərəkətin də əsasını qeyri-bərabərliklər, qeyri-hamarlıqlar təşkil edir. **(Qeyd: baza hərəkəti kosmik fəzanın özüündə, boş məkanda, yəni, ulduzların və planetlərin olmadığı boş məkanda, axtarmaq daha məqsədəuyğun olar. Kosmik fəzanın hərəkətindən, fəzanın özünü təşkil edən elementlər axınının qarşılaşmasında ulduzlar meydana gəlir. Ulduzlar da kosmik fəzaya-“boş məkana” əlavə hərəkət verir. Deməli, qüvvənin kəmiyyət baxımından ümumi çoxluğu kosmik fəzadadır, lakin qarşılaşma, bundan meydana gələn güclü enerji mənbəyi isə ulduzlardadır, sonra isə planetlərdədir. Bu baxımdan belə hesab etmək olar ki, kosmik enerjinin əsas “mənbəyi” elə kosmik fəzadır. Şərti başlanğıc elə fəzanın özüdür).** Bərk materiyalardan fəzanın əmələ gəlməsi bir qədər ağılabatan deyil. Əksinə, fəzadan obyektlər yarana bilər.

Dərəcələnen canlılar var. Belə təxmin etmək olar ki, torpaqdan, sudan, Günəş enerjisindən yeni-yeni canlıları (nisbətən hərəkət edən varlıqları) meydana gətirmək olar. Eyni zamanda onu da qəbul etmək olar ki, təbii olaraq yeni-yeni canlılar meydana gələ bilər. Bu, hər şeydən öncə kainatda və təbiətdə dəyişən qanunauyğunluqlardan asılıdır. Həmin prinsipdən çıxış edərək hesab etmək olar ki, canlıların təkamülü mövcuddur, bu gün də davam etməkdədir. Canlıların insan qolu isə hələlik yetkin mərhələdədir. Dəyişmə ehtimalı da ola bilər. (*Qeyd: təkamül anlayışına da nisbi baxmaq lazımdır. Bir tərəfdən hesab etmək olar ki, Yer kürəsinin, eləcə də Günəş sisteminin heç başlanğıcı olmayıb. Tarix yoxdur. Kainat şaquli, üfqi qaydada təkamülə məruz qalmayıb və başlanğıc zamanı yoxdur. Zaman yalnız insanlar üçündür. Yer kürəsində təkamül heç də Yer kürəsinin özünün inkişafı, forma və məzmun dəyişmələri ilə bağlı deyil. Yəni, endogen proseslər heç də kökündən getməyib. Sadəcə olaraq daşqınlar, buz ərimələri sayəsində baş verən Yerüstü dəyişikliklər müəyyən canlıların məhv olmasına gətirib çıxarıb. Yeniləri yaranıb. Təkamülün olmaması ehtimalı onu da deməyə əsas verir ki, Yer kürəsinin baza olaraq geoloji və coğrafi -burada kainatdan asılı olaraq dəyişmələrdən irəli gələn- tarixi yoxdur. Yer kürəsi necə var, eləcə də qalıb və qalmaqda davam edir. Yer kürəsinin yaranma tarixi yoxdur. Digər tərəfdən, əksinə olaraq hesab etmək olar ki, Kainatın tarixi var, kainat, Günəş sistemi yaranıb. Yer kürəsi meydana gəlməyə başlayıb. Yer kürəsinin özündə belə kəmiyyət dəyişikliyi, forma dəyişikliyi, Günəş sistemindən məsafə dəyişikliyi olub. Kainatın, Günəşin şaquli və üfqi tarixi formalaşma tarixi mövcuddur. Köklü təbiət dəyişiklikləri olub, bu dəyişikliklər endogen və eksogen təsirlərin sayəsində meydana gəlib. Yer kürəsində atmosfer meydana gəlib, kürə özü materiklərə bölünüb, zaman-zaman canlılar yaranıb, bu canlılar təkamülə məruz qalıb. Yer kürəsinin tarixi (eləcə də başqa planetlərin) mövcuddur və*

dəyişikliklər yenə də davam etməkdədir və bu, gələcəkdə hansısa bir köklü dəyişikliyə aparıb çıxaracaq).

Bu prizmadan irəli gələrək hesab etmək olar ki, bizim hesab etdiyimiz canlı aləm “cansız” aləmdən meydana gəlib. Sonda da “cansız” aləmə çevrilir. Dini baxımdan desək, ruhdan meydana gəlib, ruha da çevrilir. Bu o deməkdir ki, canlılar əslində tam ölmürlər, formalarını dəyişirlər. Nisbətən az cansız aləmin tərkibinə qatılırlar. Bir çox hallarda formanın dəyişməsi tərkibin dəyişməsinə səbəb olsa da, lakin tam da dəyişməsinə gətirib çıxarmır. Bu baxımdan ruh aləminin canlı olması (burada hərəkətdə olması, əbədi olması, kaintain tərkibi olması) qənətinə gəlmək olur. Bununla yanaşı, insanların canı cismani olaraq torpağa qarışır. Tərkib tam itmir, torpaqla birləşir, müəyyən çevrilmələr baş verir.

Kainatda qeyri-materiya əslində yoxdur, yəni hər şey materiyadır, elementdir. Deməli, formasından asılı olmayaraq hər bir elementin məkanı və çəkisi var. Qeyri-materiya ən kiçik hissəcik olduğuna görə belə adlanır. Kainat “qeyri-materiya” ilə materiyanın vəhdətidir ki, bu da tamdır, bütövdür. Deməli, canlı aləm əslində müxtəlifdir. Kainatın əsasını təşkil edir. Buradan da belə bir məntiqi nəticə hasil olur ki, kainat sonsuzdur.

İşıq qaranlıq, qaranlıq isə işıq üçündür. Enerji enerjisizlik, enerjisizlik də enerji üçündür. **İşıq enerjinin –enerji axımının başqa bir obyektə qarşılaşmasından meydana gələn parıltıdır.** Burada sürtünmə baş verir. Sürtünmə sayəsində enerji meydana gəlir.

İnsan həm də Günəşin tərkibindəndir. Çünki enerjiyə malikdir. Canlılarda çevrilmələr baş verir. Günəş də enerji mənbəyidir. İnsanlar və digər canlılar, eləcə də cansız hesab etdiyimiz aləm tərkib baxımından Günəşdən, planetdən və kosmik fəzadan ibarət olan mikrokosmik ünsürdülər.

Biz bütün aləmi görə bilmərik, hiss edə bilmərik. Görmə, duyma, qabiliyyət, istedad dərəcələnidir. Bu, hər şeydən öncə

ətrafla olan təmasdan, enerji mübadiləsindən və daxili quruluşdan asılıdır. Çox aləmi görmək üçün siqnalları qəbul edən vasitələrin, reseptorların böyük olması, geniş tərkibli olması labüddür. Çox enerjili yerdə insanlar çox şeyi görə bilirlər. Zil qaranlıqlarda da insanlar çox şeyləri görə bilirlər. O şeyləri ki, adi gecə-gündüz əvəzləmələrində, eyni zamanda gündüz zamanı onu görə bilmirlər.

Rəng -özünəxas olan quruluşdur. Rənglərin müxtəlifliyi elementlər arasında olan əlaqələr və birləşmələr fərqindən meydana gəlir. Belə qəbul etmək olar ki, bütün rəngləri əlamətləndirən səbəb Günəş enerjisidir. **Yəni işıqdır.** Qaranlıqda hər şey eyni rəngdə görünür. Işıq düşən hissələrdə rənglər meydana gəlir. Günəş şüasının udulması və əks olunması sayəsində rənglərin əlamətləri bildirir. Günəş şüaları materiyalar tərəfindən udulur və rənglər meydana gəlir. Günəşsiz rəng yoxdur. **Deməli, rəngi müəyyən edən hərəkətdir, enerjidir.** Hər bir elementin öz rəngi var və “qəti rəngsizlik” və “qəti iyisizlik” ümumiyyətlə yoxdur. Rənglərin müxtəlifliyi elementlərin qarışması zamanı meydana gələn quruluş formalarından asılı olur. Rənglərin parıldaması və açıqlığı -belə güman etmək olar ki, elementlər arasında sıxlığın az olması ilə əlaqəlidir. Açıq rənglər daha solğun olurlar, ona görə ki, Günəşlə əlaqədə enerjilərini itirirlər. Yəni enerji çox qəbul edirlər və tərkiblərini parçalayırlar. Bu baxımda da açıq rənglər tez “ölürlər”.

Günəş sistemi element və məkanın, **ışığı və qaranlığın, enerji və enerjisizliyin, qısa və uzun zamanların, materiya və “qeyri-materiyanın”,** elementlərin kimyəvi çevrilmələrinin, **elementlərin tərkib dəyişmələrinin və xassə dəyişmələrinin, forma və məzmun dəyişmələrinin əsaslarını meydana gətirir.** Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, həyatda materiya var, yəni element var. Bu elementlər gözlə görünən və görünməyən, hiss olunan və olunmayan ola bilirlər. Hiss olunmamaq əsasən onun çox kiçik olmasından və siqnalları

qəbul edən beyinin funksiyasının geniş olmamasından irəli gəlir. Elementlərin gözlə görünə bilib-bilinməməsi də elementlərin məkan dəyişməsindən və onu qəbul edən siqnal mərkəzlərinin dəyişməsindən asılı ola bilər. Buradan yenə də qeyri-müəyyənliyin müəyyənliyə çevrilməsi prosesləri ilə rastlaşırıq. Kainat sonsuzdur və qeyri-müəyyən elementlərlə zəngindir. Burada qeyri-müəyyənlik həm də məkanın böyüklüyündən və onun sərhədlərinin bəlli olmamasından irəli gəlir. Deməli, sonsuzluq qeyri-müəyyənliyin zənginliyidir. Sonsuzluq “heçliyin” zənginliyidir. Sonsuzluğu yaradan da elə məkanların özləridir, məkanların zənginliyidir. Məkanların yan-yana və digər formada (məsələn, üst-üstə, alt-alta) düzülüşü, vəhdəti, birləşməsi elə kainatın özünü meydana gətiribdir.

Günəş və onun planetləri, planetlərin peykləri, asteroidlər, kometalar (ümumiyyətlə, Günəş sisteminin cisimləri, kosmik məkan obyektləri) və onlar arasında olan bağlılıq elə kainatın tərkib hissəsidir və bu baxımdan da onlar arasında xassə oxşarlığı mövcuddur. Günəş özü planetləri və ətraf kosmik fəzası (sistemin əhatə olunduğu məkan) olmadan, eləcə də qalaktika ilə əlaqədə olmadan mövcud ola bilməz. Çünki bütün səma cisimləri arasında qarşılıqlı mübadilə prosesləri həyata keçirilir. Günəş kosmik müstəvidən (kosmik fəzadan) öz mənbəyini götürür və digər ulduzlarla birlikdə kosmik müstəvini taraz vəziyyətində saxlayır. *(Qeyd: ulduzların fərqli olması elə kosmik fəzanın bütün məkanlarda eyni olmamasından xəbəb verir. Əgər eyni olsaydı, belə fərz etmək olar ki, elə bütün ulduzlar bir ulduz kimi olardılar. Bu da əslində kosmik rənarəngliyə zidd olan prinsipdir. Belə olardısı, kainat indiki kimi ola bilməzdi. Ulduz sistemlərinin* i8 Td [(ol).

ulduzlar sistemində sürət, məkan, element xassələri arasında oxşarlıqlar vardır, eləcə də fərqlər mövcuddur. Deməli, kosmik sürət hər bir sistemdə eyni ola bilməz).

Belə təxmin etmək olar ki, Günəşin kütləsi və onun gücü şərti olaraq onun sisteminə daxil olan planetlərin cəm halda kütləsinə bərabərdir ki, bunun da sayəsində Günəş və onun sistemi ümumilikdə taraz vəziyyətində mövcud olur. Bu tarazlığa həm də qonşu sistemlər də təsir göstərir. Qarşılıqlı tarazlıq planetlərdə köklü dəyişikliklərin qarşısını alır, köklü kataklizmlərin yaranmasına imkan vermir. Qonşu sistemlərlə Günəş sisteminin qarşılıqlı şərti bərabərliyi meydana gəlir. Bu bərabərlik həm də nisbi xarakter kəsb edir və bərabərliyin pozulması anları kosmik məkanın ümumilikdə hərəkətini ortaya çıxarır. Kainatın bütün hərəkəti onun sistemli tarazlığına xidmət göstərir.

İşıq və qaranlıq nisbətdədir. Günəş işığı (ulduzların enerjisi) bərk materiya üçün canlandırıcıdır. Çünki enerji verəndir. Deməli, əslində bütün materiyalar canlandırıcıdır; çünki hərəkətdədirlər. Onda belə qənaətə gəlmək olar ki, Günəş sistemində bütün planetlərdə canlanma var. Ümumilikdə isə kainat canlanmadan ibarətdir. Lakin bu canlanmalar Yerdəki kimi, yəni eynən yer planetindəki kimi ola bilməz. **Çünki hər bir planet özünəxasdır.** Hər bir planetin öz tərkibi vardır. Bu tərkiblər həm də oxşardır. Yerdəki kimi canlanmanın mövcudluq şərti Yer in atmosferindən, onun Günəşlə olan məsafəsindən, Yer kürəsinin ölçüsündən və s. kimi özünəxas əlamətlərdən asılıdır. Bu əlamətləri də Yer in öz canlıları götürüb. Başqa planetlərdə eynən Yerdəki kimi canlı aləm ola bilməz. Onda, kainatda gərək Yerdəki kimi tam eynilik olsun. Ulduzları və planetləri eyni olsun. Bu isə mümkün deyil. Hələlik aşkar olunmur. *(Kosmik teleskoplar Yerə bir neçə faiz bənzər olan planet aşkar ediblər. Elm dairələrinin məlumatına əsasən, NASA alimləri “Kepler” teleskopu vasitəsilə kainatda Yer kürəsinə bənzər, lakin onun kütləsindən 17 dəfə böyük olan*

bərk planet aşkarlayıblar. Rəsmi olaraq “Kepler-10c” adlandırılan bu planetə həm də “meqa-Yer kürəsi” kimi ad veriblər. Kainat obyektinin yaşı təqribən 11 milyard il müəyyənlaşıb. “Kepler-10c” planeti Yer kürəsindən 560 işıq ili uzaqlığındadır, Drakon bürcündədir (ulduzlar topasındadır). Alimlər hesab edirlər ki, Planetin ulduzla çox yaxınlığı burada həyatın olmasını şübhə altında qoyur. Planetin üzərində olan qravitasiya təxminən Yer kürəsindəkindən üç dəfə böyükdür. “Kepler” kosmik teleskopu Günəş sistemindən kənarında Yer kürəsinin analoqunu axtarmaq üçün nəzərdə tutulub. Hələlik Yer kürəsinə tam bənzər heç bir planet aşkar edə bilməyibdir.¹) Kainatda eyni makro sistemlərin (biz insanların şüurlarında makro sistemlər) olması hələlik bəlli deyil. Bu bəlkə ehtimal oluna bilən “başqa kainatda”-“paralel” kainatda ola bilər. Paralel kainat elə bütöv halda vahid bir kainatdır. Kainat sonsuzluğu digər kainatın mövcudluğunu şübhə altına alır. Digər kainat indiki kainatın sadəcə olaraq davamı ola bilər.

Ələlxüsus bərk materiya ələmi olmadan, yəni mənəb olmadan işıq da(mənəb kimi) saça bilməz. Enerji yarana bilməz. Işıq enerji fərqləri arasında olan nisbətdir. Günəş öz planetləri və ətraf əlaqəsi olmadan işıq saça bilməz. Günəş planetlərsiz mövcud ola bilməz. Planetlər Günəş işığını özlərinə çəkirlər və özlərindən kosmik fəzaya buraxırlar. Deməli, kosmik fəzada obyektlər arasında enerji paylanması və nisbətləri meydana gəlir.

Məlumdur ki, çöllük bir yerdə yanan lampa gecə qaranlığında görünür. Bu qaranlıq elə işığın yayılması üçündür. Gündüz zamanı isə lampanın yanması uzaqdan görünə bilməz. Gündüz işıqlarının səpələnməsi yanan lampanın selini üstələyir. Makro işıq mikro işığı udr. Bu baxımdan da qaranlıq olmasa işıq da ola bilməz. Işıq qaranlığı açmaq üçündür. Buna görə də

¹ Телескоп НАСА обнаружил «мега-Землю». 03.06.2014. ria.ru/space/20140603/1010459452.html

belə qənaətə gəlmək olar ki, var- işıq, var -ışıqsızlıq. Qaranlıq elə müəyyən kəmiyyətli işıqsızlıqdır. Qaranlıq içərisində işıq (burada yanan lampa) seçilir. Deməli, gecə və gündüz enerjinin artıb-azalmasıdır ki, bundan da fərqlər-müqayisələr- meydana gəlir. Işıq enerji nisbətində meydana gəlir. Işıq da öz mənbəyini qaranlıqdan götürür. Bir otaqda divarlar və ətraf materiya olmasa işıq yana bilməz. Işıq yandıqca ətraf materiaları canlandırır. Onlara enerji verir. Divarları otaqdan götürsək yanan lampanın enerjisi geniş paylanacaq və enerji mübadiləsi üçün lampa zəif olacaq. Lampanın uzaqdan görünməsi onun siqnallarının gözdə əks olunmasıdır, göz tərəfindən qəbul olunmasıdır.

Kainat elə bir bütövdür ki, müstəvidə, sistemdə başlanğıc və son müəyyən və qeyri-müəyyəndirlər. Uzaq məsafələr müəyyənədicə tərəf üçün qeyri-müəyyəndir. Başlanğıcları və sonları müəyyən edən trayektoriyalardır və koordinatlardır. Başlanğıclar və sonlar insanlar üçündür, insanların məqsədləri üçündür. Başlanğıclar və sonlar bir-birilərini əvəz edən hədəflər üçündür. Hər bir hərəkətin başlanğıcı və sonu olduğuna görə sabit mütləqləri və dəyişən mütləqləri özündə əks etdirir.

Canlı aləm ona görə yumşaq birləşmədir ki, tərkibində su daha çoxdur. Məsələn, insanlar, heyvanlar, ağaclar və onun meyvələri bu kimi birləşmələrə aiddir. Suyunu buraxan birləşmələr quru materiyyaya, bərk materiyyaya çevrilir. Sonda isə çürümə gedir. Məsələn, ağacın taxtaya çevrilməsi ilə nisbətən bərk cisimə dönməsi və s. bu kimi proseslərə nümunədir.

Müsbət və mənfi kriteriyaları-varlıq və yoxluq timsalında

Kainat varlıqdan ibarətdir. Boşluq, yəni tam yoxluq yoxdur. Nisbi yoxluq var. Məkanını və formasını dəyişən varlıq var. “Yoxluq” müqayisə anlayışıdır, ifadəsidir və müəyyən varlığın, olması istənilən varlığın müəyyən məkanda olmamasını ifadə eən sözdür. Üst-üstə, yaxud da yan-yana toplanan elementləri çıxmaqla həmin elementlərin üzərində dayanıldığı məkan boşalır. Buna görə də yoxluq və varlıq elementin yerdəyişməsi ilə mütləq və nisbi əsasları özündə əks etdirir. Bu baxımdan sadəcə olaraq nisbi yoxluq var, yəni, görünməyən varlıq var. Varlıq mütləqdir, nisbidir. (Burada “varlıq” və “yoxluq” anlayışlarına təbiətdəki təbii varlıqlar və yoxluqlar prizması ilə yanaşılır). Varlığın nisbiyə, digər müəyyənliyə və qeyri-müəyyənliyə keçməsi həmin varlığın yoxluğunu əks etdirir. Yerdəyişmə və zaman varlığın və yoxluğun əvəzlənməsini təmin edir. Varlıq məkandan asılı olaraq müəyyən və qeyri-müəyyəndir. Qeyri-müəyyənlikdən müəyyənliyə keçid aşkarlanmadır və yoxluğun varlıqla əvəz olunmasıdır. Müəyyən varlıqdan uzaqlaşanda həmin varlıq nisbiyə və qeyri-müəyyən olan varlığa çevrilir. Buradan da yoxluq əmələ gəlir. Qeyri-müəyyən olan varlığı insanlar həmin varlığa nisbətdə yoxluq kimi qəbul edirlər.

Varlıq enerjidir, qüvvədir, kəmiyyətdir, gücdür, çünki hərəkət edən kəmiyyətdən ibarətdir. Yoxluğun yaranması enerjinin müəyyən məkan dairəsində mənəbəyə münasibətdə nisbi olaraq azalmasıdır, düşüncələrimizə görə yox olmasıdır. Yox olma həm də müəyyən məkan üzərində varlığın yerini dəyişməsidir. Kainatın mərkəz hesab olunan obyektləri var. Məsələn, ulduzlar və planetlər **mərkəz obyektlər** kimi hesab oluna bilirlər. Varlıq və yoxluq həm onların özündə, həm də onların təmasda olduqları obyektlərdə meydana gəlir.

İnsanların özləri, onların qabiliyyətləri, istedadları subyektiv və müvəqqəti olmaqla yanaşı, həm də obyektiv və müəyyən müddət üçün daimidir. İnsanlar subyektiv-fərdi şəkildə bir-birilərini əvəz edirlər. Buna görə də yoxluq ifadəsi sadəcə olaraq varlığın müəyyən məkanlarda çatışmazlığı üçün işlədilir.

Varlıq və yoxluq ifadələri daimi və müvəqqəti anlayışlarını formalaşdırır. Varlıq daimidir, ancaq müəyyən məkanda olan varlıq elementlərinin həmin məkandan uzaqlaşması, ya da müəyyən bir məkanda istənilən bir varlığın olmaması daimini müvəqqəti ilə əvəzləyə bilər. Deyək ki, kainatın daimi -əbədi olması mütləqdir. Burada müvəqqəti anlayışı isə formaların dəyişməsində meydana gəlir. Bu da özlüyündə zaman və məkan anlayışını əks etdirir. Elementlərin daimi məkanda-məkan müstəvisində yerlərini dəyişməsi və formalarını dəyişməsi daimini müvəqqəti ilə əvəzləyir. Daiminin nisbətən uzun müddətliyə və qısa müddətliyə keçməsi elə dəyişən varlığın, sistem daxili hərəkətdə olan varlığın forma və məkan dəyişməsi, eləcə də müəyyən müddətdə sistemi tərk etməsi ilə əsaslanır. Buradan da varlıq və yoxluq, eləcə də daimi və müvəqqəti fikirləri formalaşmış olur. Varlığın artması, çoxalması sistemin tərkib dəyişməsinə, kəmiyyət dəyişməsinə səbəb olur. Çünki məkan dəyişir. Deməli, element, məkan, hərəkət və zaman (element çevrilmələri zamanı əvvəlki element üçün lazım olan zaman) varlığın və yoxluğun yaranmasını şərtləndirir.

Varlığın artıb-azalması, yəni ya eyni tərkibdə olan elementlərin toplusunun azalması, ya da müxtəlif tərkibdə olan elementlərin cəm halda kəmiyyətinin azalması və ya da artması müsbətliklərin artması, azalması, yəni tərkib və kəmiyyət dəyişməsi ilə xassələndir.

İnsanlar enerjinin mənbəyini və kəmiyyətin çoxalmasını müsbət artım kəmiyyəti ilə xarakterizə edirlər, ifadə edirlər. Məsələn, temperaturun artması, təsir dərəcəsinin artması

rəqəmlərlə müsbətliklərin artması kimi ifadə olunur. Müsbətliklərin azalması və “sıfır” adlanan xəyali nöqtədən xəyali müstəvi üzrə sola və aşağıya doğru azalma “mənfi” kimi qələmə verilir. “Sıfır” daha çox nisbi bir koordinat rolunu oynayır və nisbi-dəyişən funksiyanı yerinə yetirir. Kainatın varlığı prinsipindən irəli gələrək hesab etməliyik ki, ümumiyyətlə, təbii yoxluq yoxdur. Bu baxımdan da “sıfır” və “mənfi” də yoxdur. Ən kiçik azalan, tərkib kəmiyyətini azaldan bölünən var. Həm də iki və ya da çoxlu sayda elementlərə münasibətdə ən kiçik məsafə var və ən kiçik məkan var. Məsafə və məkan anlayışları da burada eyniləşir. Kəmiyyət hər ikisini həm artırır, həm də azaldır. Müsbət və mənfi kriteriyalarını insanlar yaxın və uzaq məsafə, artan və azalan kəmiyyətlə izah edirlər. Belə qəbul etmək olar ki, ən kiçik bölünən öz yanında sonrakı, ondan böyük olan elementi gətirir. Buna görə də heçlik olmur, məsafə qısalmasında kiçikdən böyüyə, böyükdən kiçiyə keçid baş verir. Ən kiçik bölünən sistemi təşkil edən ən kiçik zərrəcikdir ki, bu da varlıqdır. Deməli, yoxluq yoxdur, kəmiyyət miqdarına bölünən varlıq var. Müəyyən enerji mənbəyindən məsafə uzaqlaşdıqca enerjinin təsir dərəcəsi azalır. Bu anda azalma varlığın azalması (yəni həmin enerji kəmiyyətinin azalması) ilə xassələndir. Sonra isə aktiv enerji sağəsindən passiv enerji sahəsinə keçidlər baş verir. Nisbi olaraq meydana gələn yoxluğu digər varlıq udur. Məsələn, enerji ona görə mənbədən uzaqlaşdıqca azalır ki, ətraflara doğru məkan əhatəsi böyüyür, yayılma və ətraf məkanlardan udulma başlayır. Burada enerji yayıldıqca çevrilmələr və forma dəyişmələri meydana gəlir.

Enerjidən, enerji mənbəyindən uzaqlaşanda təbii ki, enerji azalır. Şerti “0”-dan sola doğru isə tərkib mənfi ilə ifadə olunur. “0” azalma prosesi trayektoriyasının müəyyən azalan koordinatıdır. Bu azalma elə müsbətin (müəyyən rəqəmin) özünün ən kiçik bölünənlə ifadə olunması ilə xarakterizə olunmalıdır. Mənfi və müsbət bir-birini əvəzləyən varlıq və

onun əksi olan yoxluqdur. Varlığın azalmasını cismin forması da yarada bilər. Məsələn, Günəş işığının gecələr Yer kürəsinin müəyyən məkanlarında yoxa çıxması əsasən Yer kürəsinin dairəvi formasıdır. Fırlanma zamanı varlıq və onun əksi olan yoxluq bir-birini əvəzləyir. Gecə və gündüzün bir-birini əvəzləməsi müsbətin mənfiyə, mənfinin isə müsbətə keçməsi prosesidir. Müsbət və mənfi artıb azalmaları burada əkslikləri ifadə edir. Mənfilik həm azlığı, həm də “əksi” ifadə edir. Məsələn, mənfi münasibət dedikdə, əslində yaxşı, müəyyən qədər müsbət münasibətin olmaması dərk olunur. Lakin, əslində mənfinin özündə də müəyyən kəmiyyətdə, həcmdə münasibət olur və bu, az kəmiyyətlə ölçülür.

Qeyd olunduğu kimi, müsbət və mənfi varlıq və yoxluq düşüncələri ilə də ifadə olunur. Bu baxımdan da müsbət yanında mənfi əslində azalmanı ifadə edir. Bir daha qeyd etmək yerinə düşər ki, tam yoxluq yoxdur. (Bir elementə və məkana münasibətdə). Varlığın azlığı var. Bu baxımdan da müsbətin azlığı var, ən kiçik bölünmə, ən yaxın məsafə var. Ondan sonra isə məsafələr uzanmağa-elementlər toplusu müəyyən istiqamətdə olan müstəvi üzrə artmağa başlayır. Deməli, müsbət tam azalmır, ən kiçik bölünən yanında artmağa başlayır.

Müsbətin (varlığın) artıb-azalması enerjinin artıb-azalmasıdır. Müəyyən şeyin yox olduğu məkanda həmin şeyin peydah olması, məsələn, bir avtomobilin müəyyən məkanda peydah olması müsbət və mənfi kriteriyasını əvəzləmir. Burada artıq istənilən və yaxud da gözlənilməyən bir şeyin müəyyən məkanda mövcudluğunu şərtləndirir. Burada sadəcə olaraq məsafə müsbət və mənfini –hərəkətdə olan, və hərəkətdə olan vasitə üzərindəki avtomobilin nəzərdə tutulan məkana gətirilməsi və aparılmasını ifadə edir. Avtomobil yaxınlaşanda məsafə qısalır, müsbət artır, uzaqlaşanda isə müsbət azalır, məsafə uzanır, əkslik, yəni yoxluq meydana gəlir. Müsbət və mənfi məhz enerjinin, işığın müəyyən istiqamət üzrə məsafə ilə

artıb azalmasıdır. Bu da tərkibin özünün və hərəkətin sürətinin azalması, müəyyən nöqtədən aşağı düşməsi və həmin nöqtədən artmasıdır.

Eynilik və fərqlilik haqqında

Güman etmək olar ki, təbiətdə tam eynilik yalnız elementlərdə və onların hissəciklərində-nüvələrdə (atomların mərkəzində) ola bilər. Bununla yanaşı, elektronlar, nukleonlar-müsbət yüklənmiş protonlar və neytral neytronlar eyni ola bilər. İlk başlanğıcları meydana gətirən zərrəciklər eynidir. Eynilik olmasa bir element heç nə edə bilməz. Tərkiblər eyni elementlərdən təşkil olunmasa sistemlilik ola bilməz. Zaman ardıcılığı eynidir. Məsələn, saniyələr, dəqiqələr, saatlar, sutkalar və s. eynidir. Eynilik bərabərlikdə özünü təsdiq edir. Məsələn, bir saniyə elə bir saniyəyə bərabərdir. Lakin onlar arasında ola fərq isə məkan amilidir. Çünki hər bir saniyənin öz məkanı var. Məkanlar yan-yanadır. Hər bərabərlik tam eynilik ola bilməz. Məsələn, 1 kq. alma 1kq. armuda çəkiddə bərabərdir. Fərq isə tərəzidə olan şeylərdədir.

Çoxlu sayda (kainatda sonsuz sayda) eyni elementlərdən və onların qarışmasından, birləşməsindən sonsuz məkan meydana gəlir. Qarışıqda isə müxtəliflik formalaşır. Kəmiyyət artdıqca, müxtəliflik də elementlər hesabına artır. Elementin özü eyni ola bilər. Bu da vahidin elə özüdür. Deməli, bütün eyni şeylər elə vahidlərdədir. Əsas eynilik elə elementin özüdür. Atom, nüvə, elektron, proton və neytronlar vahiddirlər. Eyni sayda protonlara və müxtəlif neytronlara malik olan elementlər izotoplar və eyni sayda neytronlara və müxtəlif sayda protonlara malik olan elementlər izotonlar vahiddirlər. Təklilər də vahiddir, birləşmələrdən meydana gələnlər də vahiddir.

Vahidin özü digər vahidlə eynidir. Ədədlərin eyniliyi var. Məsələn, “1” “1”-ə bərabərdir. Lakin bu ədədlər istər

təfəkkürdə, istərsə də məkana münasibətdə real olaraq öz məkanlarına xasdır. Yəni, hər bir vahidin öz məkanı var. Eynilik müqayisə üçündür. Eynilik eyni formaların beyində obrazlanmasıdır, əks olunmasıdır. Bərabər tərkiblər eynidirlər. Tərkiblərinə görə eynidirlərsə, deməli, eynilik ayrı-ayrı məkanlarda meydana gələn və yaxud da əvvəlcədən mövcud olan eyni tərkibli vahidlərin müqayisəsində meydana gələn təzahürdür. Əlamətlər tərkibə görədir. Tərkib məkanlar cəmidir. Hər bir məkan əks olunur, siqnal verir. Müxtəlif məkanlarda eyni tərkib varsa, deməli, onlar özlərinə görə eynidirlər. Tutulan məkan isə müxtəlifdir.

Məsələn, bir ağac deyiriksə, müəyyən ərazidə duran bir ağacı görürük, eləcə də bir ağacı təsəvvür edirik. **Deməli, hər bir elementin öz məkanı var, bu baxımdan eyni məkan ola bilməz**, yaxın-bitişik məkan var. Eyni fikir var, lakin hər bir fikirin öz yeri, öz məkanı var. Deməli, varlıq sisteminin tərkibi tam mənada eyni deyil, oxşardır, yaxındır. Lakin tərkibində eyniliklər var. İstehsal müəssisələrində eyni şeylərin buraxılması da eyni məkanda özünə yer almır. İstər horizontal, istərsə də şaquli istiqamətlərdə məhsullar özlərinə məkanlar əldə edirlər.

Lakin məkanın müxtəlifliyi və vahidliyi elə ən kiçik zərrəcik tutumundadır. O da tərkibdir.

Fərq isə istər hadisələrdən, istərsə də tərkibdəki müxtəliflikdən meydana gələn təzahürdür. Fərq həm mütləqdir, konkret, həm də mücərrəddir, fikirlərdədir. Fərq ayrı-ayrı istiqamətlərdə yerləşən, lakin tərkib baxımından (burada müstəvi nəzərdə tutulur) eyni həcmli məkanda mövcud olan elementlərin say tərkibinin müxtəlifliyindən meydana gələn təzahürdür. Fərq əlamətlərin obrazlanmasının fərqiindən meydana gəlir. Hərəkətlər zamanı eynilik o halda görünür ki, təqribən “eyni sürətli” təkrar axınlar baş verir. Məsələn, çayın axını hər kəsə eyni sürətli hadisə kimi görünür. Əslində isə axın tərkibi fərqlərdən ibarətdir. Bu fərqlər diqqətlə nəzər

yetirildikdə görünür. Vərdiş olunmuş fərqli hərəkətlər elə eyni kimi qəbul olunur. Lakin hər bir eyni hərəkət tərkib baxımından bu və ya digər dərəcədə fərqlidir. Hərəkət o halda eyni olur ki, zamanlar bir-birini, məkanlar bir-birini əvəzləyir.

Ümumiyyətlə, eynilik və fərqlilik, istər hərəkətlərdə, istərsə də sükunət halında olsun, kainatın müxtəliflik mövcudluğuna əsaslanır. Günəş və ulduzlar fərqli kəmiyyətlərə malik olduğundan müxtəliflik də buradan meydana gəlir. Məsafələr də müxtəlifdir. Eyni məsafə yalnız bir istiqamətdə olan xəttin içindədir. Əgər biz sistemi eyni axtarıyıqsa, onda hesab edə bilərik ki, eynilik elə axtardığımız sistemin özüdür. Yanındakı isə müxtəlif ola bilər. Bu da o deməkdir ki, hər bir elementin öz məkanı var, hər bir sistemin öz yeri var. Sistem hərəkət edəndə dəyişmə baş verir. Belə təxmin etmək olar ki, Günəş sistemi öz məkanı ilə hərəkət vəziyyətindədir. Burada Günəş və onun sistemləri kosmik məkanda hərəkət edirlər, kosmik fəza da öz təxmini sahəsi ilə hərəkət vəziyyətində olur. Məsələn, dünya okeanında gəmi üzərəkən okeanın suyunu da hərəkətdə saxlayır. Bu baxımdan da qəbul etmək olar ki, kosmik məkan da bir “dünya okeanıdır”, bu dünya okeanında səma cisimləri hərəkət vəziyyətindədir. Hərəkətdə olarkən kosmik fəzanı hərəkətdə saxlayırlar və müəyyən qədər elementlərin ətraflara səpələnməsi və yenidən yerinə qayıtması baş verir. Kosmik məkan hərəkətdə olduğundan siqnalları da fərqli olur, paylanılır. Burada eyniliklərdən fərqliliklər, fərqliliklərdən isə eyniliklər meydana gəlir.

Məkan, zaman, məsafə anlayışlarının sürət kriteriyası ilə vəhdətdə dərk olunması

Elementin və onun tərkibi olan hər bir zərrəciyin, minimal (son) bölünənin öz məkanı vardır. Bəlkə də ən kiçik bölünəni biz axtarıyıq. İnsanlar yalnız onlara verilən imkanlar çərçivəsində mövcud olan materiyayı bölə bilirlər. Elementlər

çevrilərkən və tərkiblərindəki atomların sayını itirərkən də məkanlar əmələ gəlir, yeni məkanları qazanırlar.

Kainat müstəvisinin daxili bütünlükdə elementlərdən ibarətdir. Elementlərin yan-yanə üst-üstə birləşməsi elə məkanı əmələ gətirir. Məkanın ən nazik həddə qədər müstəviləşməsi ola bilər. Müəyyən həddən sonra isə nazilmə dağılır. Nazik olan şeyin nazilməsi sonda bir elementə (zərrəciyə) aparıb çıxarır. Müstəvinin də ən kiçik tərkibi mövcud olur. Elementlər tam itmədiyindən məkanlar da yox olmur. Məkan anlayışı ilə element anlayışı, tərkib və bütöv anlayışı burada vəhdətləşir. Elementlər yerlərini dəyişdikdə məkan da dəyişir. Məkanların qazanılması element çevrilmələri sayəsində mövcud olur. Ucsuz-bucaqsız kainat məkanının daxilində qruplaşmalar, eləcə də ayrılımlar sayəsində yeni-yeni məkan formaları meydana gəlir.

Zaman kainat sonsuzluğunda sonsuzdur, müddətsizdir. Sürət artdıqca, zaman uzandıqca məsafə də uzanır. Burada məsafə sonsuz obyektlər üzrə də nəzərdə tutulur. Kainatdakı qalaktikalar və ulduzlar, eləcə də planetlər fərqli olduğundan zamanlar da fərqlidir (uzun və qısa baxımından). Lakin bu fərqlilik kainat sonsuzluğunun tərkibindədir. Zamanın fərqliliyi enerji mənbələrindən və mənsəblərindən asılıdır. Zamansızlıq elementsizlikdir. O da yoxluqdur. Kainat tərkibi müxtəlif zamanlardan ibarət olan bir sonsuzluqdur. Zamanın fərqliliyi müəyyən materialardan asılı olur. Zamanın fərqli olması enerji yaradan mənbələrin (ulduzların və planetlərin) kütləsindən asılı olur. Bu kütlə fərqi də ulduzları əhatə olduğu kosmik fəzanın özündən və ətraf obyektlərdən meydana gəlir. Materiala kütləsi və məsafə elə zaman fərqi (müxtəlif materialardan istinad olunaraq) əmələ gətirir. Zaman fərqi həmçinin materialararası məsafədən də meydana gəlir. Kütlə, məsafə fərqləri materialların zaman fərqlərini üzərə çıxarır. Günəşin və digər ulduzların kütlələri fərqlidir. Deməli, onların sistemləri də fərqlidir. Fərqlidirsə, daxili

sistemləri üzrə zamanları da fərqlidir. Enerji mənbələri fərqləri elə enerji axını fərqlərini yaradır. Bu halda zaman fərqi də meydana gəlir. Günəşin daxili sistemi üzrə planetlərin kütlələri və Günəşdən olan məsafələri də fərqlidir. Fərqli olduğuna görə planetlərin zamanları da fərqlidir. Kütlə axının həcmnin (miqdarının) əsasını təşkil edir. Günəşin kütləsi onun materiyalarının (planetlərinin) kütləsi ilə qarşılıqlı nisbətə malikdir. Günəşdən axan hər bir şüa kütləsi (axın kütləsi) hər bir planetə qarşı eyni ola bilməz. Bu baxımdan da zamanları da fərqlidir. Məsələn, əgər Günəş şüası xarici planetlərə də Yer planeti kimi eyni kütlə miqdarında axın (ışıq axını, şüa səpələnməsi) göndərmiş olsaydı, onda belə qərara gəlmək olardı ki, həmin planetlərlə Günəş arasında Günəş şüasının düşmə sürəti Yerə olan düşmə sürəti ilə eyni olardı. Günəşdən eyni enerji alardılar. Zaman da bir o qədər fərqlənərdi. Eyni olsaydı, elə planetlərin tərkibləri də eyni olardı. Yəni, xarici planetlər də Yer kimi bərk olardılar. Burada zaman fərqi təsir edən amil planetlərin kütləsidir. Planet Günəşdən uzaqda olanda onun Günəş ətrafında fırlanması da yaxın planetlərə nisbətən uzun məsafəli olur. Deməli, diametral qaydada genişlənən məsafədə olan obyektlər Günəşlə olan məsafədə fərqli mövqedədirlər. Bu baxımdan Günəş şüasının eyni sürətlə sistemdə axını qeyri-mümkündür və bu, fərqlilik nəzəriyyəsinə də ziddir.

Kütlə diametri və məkanı, əhatəni böyüdür, radiusu genişləndirir. Böyüdükdə ona yaxın olan məsafə qısalır. Zaman qısalır. Məsələn, hesab edək ki, Günəşin kütləsi indikindən çox artıb. Belə halda, ehtimal edək ki, yaxın planetlər udulmalıdır, nisbətən uzaq planetlər qaz halına keçməli, onlardan da uzaqda olan planetlər bərk materiyaya çevrilmədirlər. Yaxın planetlərin zamanı sona çatmalı, uzaqlarda yerləşən planetlərin zamanları isə sona yaxınlaşmalıdır, nisbətən son həddə olmalıdır. Enerjinin axın sürəti isə artmalıdır. Deməli, enerji

mənbəyinin kütləsi artdıqca ondan çıxan enerjinin də kütləsi artır, zaman, yəni enerji axınının dəyişdiyi zaman isə qısalır.

Məsafə isə, məlumdur ki, müəyyən kainat obyektlərinin fərqli koordinatlar üzrə müxtəlif məkanlarda qərarlaşmasıdır və onlar arasında olan uzunluqların rəqəmlərlə ifadəsidir. Məsafənin uzunluğunu məkan tutumunun həcmi meydana gətirir. Məlumdur ki, məsafə obyektlərə nəzərən müəyyən olunur. Bir obyektədən uzaqlaşdıqca obyekt öz ölçü görüntüsünü kiçildir, yaxınlaşdıqca isə böyüdür. Bir obyekt başqa obyektə yaxınlaşdıqca yaxınlaşmış obyektədən görüntüsünü böyüdür, zamanı yaxınlaşdırır. Deməli, yaxın müşahidə və böyük görmə zamanı qısalma faktordur. Uzaqlaşdıqca obyekt görüntüsü kiçilir, zaman isə uzanır. Günəşdən uzaqlaşan elementlərin zamanı uzanır, ömrü uzanır. Lakin bu uzanma da müəyyən həddə qədər baş verə bilər. Çünki müəyyən məsafələrdə Günəş enerjisi azalır və planetlər də soyuq qaz halında olurlar. *(Qeyd: soyuqluq istiliyə nisbətən uzun ömürlülük deməkdir. Lap soyuqluq isə qısa ömürlülükdür. Lap soyuqluq yenə də qaz halındadır. Çünki kəskin soyuqluqda enerji azlığı yaranır, orqanizm öz formasını bərkliliyini itirir, sanki dağılır və qaz formasına doğru çevrilir. Bu baxımdan da hesab etmək olar ki, mülayim hava uzun ömürlülüüyün əsasıdır).*

Hərəkət dayanarkən zaman da dayanır. Ancaq kainatda hərəkətin mütləq əsaslı dayanıqlığı yoxdur. Zaman dayanarsa, zaman və məkan-məsafə müəyyən nöqtədə birləşər. Bu isə kainatda başlanğıc və sonun eyni olması demək olar. Məsələn, planetlər hərəkət edirlər, zaman sərf edirlər və yenidən müəyyən şərti koordinat nöqtələrinə qayıdırlar. Günəş sistemində planetlərin orbitdə mütləq başlanğıcları və sonları ola bilməz. Bu baxımdan da dairəvi hərəkətlərdə başlanğıc və son mütləq olmaqla bərabər, həm də qeyri-mütləqdirlər.

Hərəkətin başlanğıcı zamanın başlanğıcıdır. Hərəkət bir tərəfdən hərəkətdə olana can verir, ona uzun zaman verir, digər tərəfdən də zamanını qısaldır. Hərəkət, məkan və zamanın

başlanğıcı eynidir. Nəticə də eynidir. Məsələn, enerji mənbəyinə doğru olan hərəkət hərəkət edənin sonunu yaxınlaşdırır. Bir şeyin alovlanıb yanması və qurtarması hərəkətin və formanın eyni zamanda nəticələndiyini bildirir. Burada zaman, hərəkət və forma şərti “0”-a yaxınlaşır. Digər tərəfdən hərəkət başlayır, enerji qəbul edilir, forma yaranır. Başlanğıclar eynidir. Burada fərq də var. Biri var enerji ilə yaranır, biri də var ki, enerji mövcud formanı dəyişir, məzmununu dəyişir. Məsələn, bir şeyin yanması əslində maye və bərk halında olan materiyanın enerji ilə qarşılaşması sayəsində qaz halına çevrilməsidir. Məsələn, kibrit yanır və külə dönür. Kibrit yananda yanan ağac materialı tükənir. Yanma zamanı alov bərk materiyanın daxilinə sürətlə daxil olur və onun sürətlə dağıdır, qaz halına çevirir. Burada alovla bərk materiyanın başlanğıc və sonu eyni olur. Materiya yananda digər materiya olan alov da yox olur. Zaman da eyni anda başlayır və qurtarır. Artıq digər halın zamanı başlayır. Deməli, zaman materiyların dəyişməsi ilə məxsusiləşir, canlılar üçün fərdiləşir. İnsanların öz zamanları, digər canlıların öz zamanları, hər kəsin öz zamanı vardır. Bu zamanlar makro zamanların tərkibidirlər.

Hərəkətin dayanmasının mütləqliyi isə ümumiyyətlə yoxdur. Bu baxımdan da hər bir element zamana tabedir. Günəşdə (ulduzlarda) zaman dəyişmələri (uzanmaları və qısalmaları) baş verir. Məkan və məsafə, eləcə də zaman kateqoriyları sürət kriteriyası ilə müəyyən oluna bilər. Sürət artdıqca zaman kiçilir. Məsafə yaxınlaşır. Məsələn, raket sürətlə hərəkət edir. Sürətin artması zaman hesablamasını kiçildir. Nə qədər sürət artarsa bir o qədər zaman sərf olunmur. Məsələn, elm yazır ki, Günəş şüası saniyədə təqribən üç yüz min kilometr sürətlə hərəkət edir və bir neçə dəqiqə ərzində Yer kürəsinə çatır. (Beynəlxalq Astronomiya İttifaqının məlumatına əsasən, Günəşlə Yer kürəsi arasındakı məsafə

149 597 870 700 metrdir. Təqribən 150 milyon km.-dir.¹). Belə olan halda, yarım saniyədə işıq sürəti təqribən 150 min.km.olur. Saniyə kiçildikcə, tərkiblərə bölündükcə qət olunmuş məsafə də kiçilir. Bu aspektdə sürət zamanla düz mütənasibdir. Lakin mexanikada isə tərs mütənasiblik var. Məsələn, sürət artıqca zaman qısalır. Müəyyən olunmuş məsafə yaxınlaşır. Məsafənin uzunluğu olduğu kimi qalır, lakin onu qət etmək üçün sürətin artması hesabına az zaman sərf olunur. Uzun məsafələri yaxın üsullarla, yollarla qət etmək olanda məsafənin gedişi qısalır. Bu halda artan sürətdə zaman qısalır. Uzaq məsafəni yaxın məkanlardan getmək lazım gəlir və artan sürətlə zamanı qısaltmaq olur. **Bu baxımdan hesab etmək olar ki, kainatın iki uzaq obyektinə yaxın məsafə bu obyektlərin kəsişməsinin yaxınlığından keçir.** Birbaşa məsafə uzaqlıq gətirərsə, yaxınlığı tapmaq lazımdır.

Belə qəbul etmək olar ki, düzlük həmişə yaxınlıqdır. Əyri yollar məsafəni uzadır; çünki istiqamətləri və cəhətləri dəyişir. Bu baxımdan da kainat obyektləri arasında düz xətləri tapmaqla kainat obyektlərini qısa yollarla qət etmək olar. Düz koordinatlar da müxtəlif bucaqlardan tapıla bilər.

Həddən artıq sürət əldə olunarsa zaman da qısalır. Sürət başlayan yerdə həm də məsafə bitir. Bu halda xəyali olaraq hesab edək ki, zamanla məsafənin eyniləşməsində sürət çoxalması mühüm rol oynayır. Sürət zaman və məsafəni yaxınlaşdırır. Sürət artımı zamanı qısaldır, həddən artıq sürət koordinatların başlanğıclarını və sonlarını eyni edə bilər.

Qeyd: insan həyatının başlanğıcı və sonu arasında olan zamanın uzun və ya da qısa olması insanın qəbul etdiyi enerjiden asılıdır.

-enerji çox qəbul edilərsə, sürət artar, enerji bədəni “ət” kimi edər, ömür qısalır-çox yemək sağlamlıq deyil, halsızlıq yaradar, ağırlıq verir;

¹ Yerdən Günəşə məsafə hesablandı. www.qoroskop.com/?p=4279

-enerji normadan az qəbul edilərsə, zaman qısalır, sürət azalır-çox ac qalmaq sağlamlıq deyil, orqanizmi zəiflədər, çəkini azaldar, bədəni “ət” kimi edər; halsızlıq yaradar;

-enerji şərti norma ilə qəbul olunarsa, sürət normaya düşər, zaman uzanır, ömür uzanır;

-daima sürətli hərəkət etmək (fəsiləsiz fiziki və zehni əməklə məşğul olmaq) enerjini artırır, tükədən, zamanı yaxınlaşdırır, ömrü qısaldır;

-çox yatmaq hərəkəti zəiflədər, enerji qəbulunu azaldar, zamanı qısaldır, ömrü qısaldır, bədəni “ət kimi” edər;

-çox işıqda qalmaq enerjini artırır, bədəni “ət kimi” edər, zəiflədər, zamanı yaxınlaşdırır, ömrü qısaldır, həmçinin göz qabağına hər şeyi gətirər (adi vaxtda görünməyən şeyləri), gözü kor edər, ruhu pozar;

-çox qaranlıqda qalmaq enerjini azaldar, daxili enerjini tükədən, zamanı yaxınlaşdırır, bədəni “ət kimi” edər, halsızlaşdırır, əvvəlcə bərkidər, sonra isə çürüdər, eyni zamanda gözləri kor edər.

Qaranlıq və işıq, “enerjisizlik” və enerji

Qaranlıq və işıq haqqında düşüncələr həm də varlıq və yoxluq düşüncələrinə aiddir. Varlıq mütləqdir, həm də nisbidir. Onun nisbi tərəfi (dəyişən əsası) yoxluqdur, boşluqdur. Yoxluğun və boşluğun nisbi tərəfi isə varlıqdır. Yoxluq qeyri-müəyyən və məkanını dəyişmiş, formasını və məzmununu dəyişmiş varlıqdır. **(Qeyd: hərəkətdə olan bir şey məkanını dəyişir, forma və məzmununu dəyişir. Dəyişəndə əvvəlki məkanda yox olur. Bu anda yoxluq ifadəsi mütləqləşir).** Ümumi kainat sistemində təbii formada hər şey var. Bizim şüurlarımızda təbii olan şey kainatda mövcuddur. Şüurlarımızın yaradacağı şeylərin materiallarının əsası da kainatda var. Lakin şüurlarımızın (həm də təxəyyülümüzün) yaradacağı şey isə yoxdur. Burada yoxluq formanın içindədir.

Tərkib isə ümumi halda mövcuddur. Tam yoxluq artıq bizim kainata paralel ola biləcək kainatdır.

Varlıq əlamətdir, elementdir, elementlərin müəyyən formada toplaşmasıdır. Varlıq həm də rəngdir. Qaranlıq (qara rəng) bir rəngdir, deməli, qaranlıq varlıqdır. Varlıqdır, çünki duyğu orqanları, məsələn, göz onu görür və beyində onun siqnalları əks olunur. İnsanlar və digər canlı hesab etdiyimiz varlıqlar təbiəti özlərində əks etdirənlərdir. Deməli, həm də təbiətin ünsürüdürlər. Bununla yanaşı, təbiətə həm də paraleldirlər. Onların funksiyası təbiətdən (onun üzərindəkilərdən) istifadə etməkdən ibarətdir. *(Qeyd: çox qaranlıqlaşma siqnalları qəbul edən reseptorların funksiyasını və beyin mərkəzinin funksiyasını poza bilər. Eləcə də çox işıqlanma onu qəbul edən reseptorların funksiyasını dağıda bilər. Siqnal qəbul edən beyin mərkəzi pozula bilər. Hər iki hal da öz növbəsində insan fiziologiyasına, psixologiyasına, hətta anatomik quruluşuna öz mənfi təsirlərini göstərə bilər və strukturu məhv edir. Məsələn, belə təsəvvür edək ki, insan yalnız qaranlıqda, yaxud da tək işıqlıqda yaşasa, həmin mühitin reallığı üçün indiki kimi forma və məzmununda ola bilməz).*

Belə qəbul etmək olar ki, **ışıq**-sürətli hərəkət edən və digər materiyaya toxunan, ondan keçən zərrəciklərin axınıdır. Enerji kütləsi axınıdır. Enerji kütləsi çox olanda işıq da çox olar. Sürtünmə çox olar. Işıq ona görə parıltılı olur ki, bir şeyə dəyən enerji və ya da sürtünərək ondan keçən enerji həmin şeyin strukturunu dağıtmağa, struktur hissəciklərini hərəkət etdirməyə çalışır. Süretilə hərəkət edən enerji sürət axını trayektoriyasındakı məkanda ondan zəif strukturlu (deaktiv olan) elementləri parçalayır, sürətli parçalamadan da işıq meydana gəlir. Bu sürtünmədən də qığılcım, parıltı yaranır. Bunun ən təbii forması məhz ulduzlardır. Işıq sürətli sürtünmədən meydana gələn məkan çatışmazlığının təzahürüdür. Səs də məhz enerji axını sayəsində meydana gələn

məkan çatışmazlığının əlamətidir. Bu baxımdan da Günəşdə olan sürətli sürtünmə sayəsində həm Günəşin səsi, həm də parıltısı meydana gəlir. Işıq və səs məkan uğrunda axan zərrəciklərin mübarizəsidir. Belə bir məntiqi nəticəyə də gələ bilərik ki, kosmik məkan planetdən ona görə az parıltılı olur ki, kosmik məkanın əhatəsi böyükdür. Günəş enerjisi seli (onun səsi və parıltısı) sürtünmək üçün böyük məkandan və elementlərin əhatəli səpələnməsi arealından keçir. Kosmik məkan dar olsaydı, Günəş onu tamamilə yandırardı. Buna görə də hesab etmək olar ki, enerji axını sayəsində mənbə və mənsəb, həmçinin bu iki nöqtə arasında olan arealın böyüklüyü və kiçikliyi amili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Kəmiyyətlə qarşılıqlı tarazlı nisbətə və bütöv sistemin əsaslarını meydana gətirir. Kosmik məkanın müəyyən hissəsini hərəkətə gətirib onu işığa, alova çevirmək olar. Enerji sürtünmədən, toxunmadan meydana gəlir. Dünya okeanının sürətli sürtünməsi, ona dəyən çox güclü qüvvə dünya okeanını alova çevirə bilər.

Səs –enerjidir, buna görə də istilikdir. Səs dağıdıcı şeydir. Səs- əlamətdir. Onu da nəzərə almaq olar ki, səs təsir əlamətini daşıyandır. Səs sürtünmədən meydana gələn dalğadır. Səs eşidilirsə, deməli, eşidilən mənsəbə qədər səsin təsiri olur. Ondən da uzaq ola bilər. Çünki eşitməmək, eşidə bilməmək heç də səsin təsir dairəsinin məhdudluğunu göstərmir. Enerji səsdür. Enerji axını ardıcıl olur. Ardıcıl olaraq sürtünmə meydana gəlir. Sürtünmə səs çıxarır. Buradan da belə qənatə gəlmək olur ki, elə səs sürəti ilə işıq sürəti eynidir. Işıq özündə həm də səsi daşıyır. Enerji axını səsi özündə daşıyır. Enerji kütləsi azalır, ona təsir edən qüvvə azalır, sürtünmə azalır, sürtünmə azalanda əlamət olan səs də azalır. Buna görə də hesab etmək olar ki, Günəş şüası kosmik məkandan keçəndə özü ilə səsi də əks etdirir. Kosmik məkanda səs bərk materiya aləmində olan səsdən azdır. Çünki burada məkan yaylıdır, daha çox əhatəlidir. Buna görə də Günəşin çox partlayış səsi onun

enerjisi kimi müəyyən sabit sürətlə planetlərə gəlir. Bərk materiallarda isə Günəş şüası ilə şüanın səsi eynidir. Çünki səs gələn şüanın –enerji axınının, selin içərisindədir. Biz insanlar uzaqda olan şeyin, məsələn, gözlə görünən alovun səsini onun görüntüsündən az qəbul edirik. Lakin bu o demək ola bilməz ki, enerji axını səsdən sürətlidir. Belə qəbul etmək düz olar ki, insanların görmə orqanları eşitmə orqanlarından daha çox inkişaf edibdir ki, səsi az qəbul edirlər, uzaqda olan şeyin səsini az eşidirlər. Lakin həm də onu qeyd etmək olar ki, insanlar görə bilmədikləri şeylərin də səslərini eşidə bilirlər. Məsələn, müəyyən bir görünməyən məkanda banlayan xoruzun səsi eşidilir. Eləcə də görünə bilməyən məkanda motorun səsi qulağa gəlir. Bu, yayılma arealından, zərrəciklər axınından, dalğalardan meydana gəlir. Qulaq səsi - onun yayılma arealı geniş olduğuna görə- tutur. Obyekt isə görünür. Səs özü ilə birlikdə təsirini də gətirir. Səs onu qəbul edən orqan mərkəzində qıcıq yaradır. Beyin qıcıqlanır, refleksiya meydana gəlir. Səslə işığın enerji axınına görə eyni olması, eyni mənbədən gəlməsi həm də onu deməyə əsas verir ki, mənbə uzaqlaşdıqca səs və işıq da azalır. İşığın ən güclü forması partlayışın, alovun dərəcələnməsidir. Səsin kəmiyyəti artdıqca partlayış da artır. Alovun səsi vardır. Bu, enerji axınının ətraf ələmlə sürtünməsindən meydana gəlir. Sürtünür, çünki müəyyən axın baza mənbəni dağdır. Burada məkan çatışmazlığı ucbatından səs meydana gəlir. Səs də parıltı kimi məkan uğrunda mübarizədir. Bu baxımdan səs və işığı enerji axını özündə birləşdirir. Səs (burada Günəşin səsi) mənbəyindən uzaqlaşanda enerji də azalmağa doğru gedir və qararıqlaşma başlayır. Gündüz vaxtı səslər az eşidilir. Kiçik səslər (kiçik sürtünmələr) ola bilər ki, eşidilməsin. Ətraf səslər bir-birinə qarışsın. Gecə isə ən az kəmiyyətli səs çıxarsa, tez eşidilə bilər. Bu o halda baş verir ki, səs çıxardan mənbələrin ətrafda sayı azalır. Lakin gecə vaxtı fərdi mənbədən çıxan səsə görə səsin sürəti bir o qədər sürətli ola bilməz. Məsələn, bir

mənbədən olan səsın gündüz vaxtı sürəti ilə gecə vaxtı həmin mənbənin səs sürəti eyni ola bilməz. Səsın yayılmasını təmin edən ətraf aləm fərqlidir. Gündüz ola bilər ki, işıq aləmi həmin mənbədən gələn səsın sürətini bir tərəfdən artırsın, digər tərəfdən isə başqa səmtə

təzahürüdürlər. Ulu Tanrı da bu sistemi elə partlayış yolu ilə, yoxluqdan yaradıb.

Bir istiqamətə düşən və həmin istiqamətdə məkanı parıldadan işıq –müəyyən kəmiyyət nisbətində qaranlığın, qaranlıq isə həmin kəmiyyət nisbətində işığın əksidir. Məsələn, Günəş Yer kürəsinin müəyyən fırlanan hissəsini nə qədər işıqlandırarsa, həmin hissənin qaranlığı da bir o qədər azalmış olur. Müəyyən anlarda isə işıq və qaranlıq nisbətləri bərabərləşir. Bu bərabərləşmə yenə də işıq trayektoriyası boyunca işığın azalması və artması ilə əlaqəlidir. Məsələn, Yer kürəsi müəyyən bucaqla işıqlanır və qaranlıqlaşır. Burada fırlanma zamanı məkan çevrilmələri və dəyişmələri müəyyən qədər işıqlanmanı və qaranlıqlaşmanı təmin edir. *(Qeyd: belə qəbul etmək olar ki, Yer kürəsinin okean çox olan hissəsi onunla bərabər şəkildə qaranlıqlaşmağa doğru hərəkət edən quru hissəsindən az qaranlıqlaşır. Okeanda hərəkət olduğundan enerji də quruya nisbətən aktiv olmalıdır. Bu baxımdan da bir qədər enerjili və işıqlı olmalıdır).*

Bərk materiya aləmi, yumşaq və maye materiya aləmi (su və canlılar), qaz aləmi öz rəngini işıqlardan götürür. Rəng işıqlı məkanda ayırd edilə, seçilə bilir. Işıq rəngin əlamətlərini beyində əks etdirir. Işıq rənglərin tərkibini aktiv edir. Işıqlar materiya üzərinə düşdükdə materiya öz rəngini əks etdirir. Qaranlıqda hər şey ümumən qara görünür. **(Qeyd: qaranlıq və işıq vahiddir. Günəş vahiddir, ulduzlar vahiddir. Bu baxımdan da qaranlıq və işıq planetlərə nisbətdə vahiddir. Işıq və qaranlıq müəyyən trayektoriya üzrə çoxluq və azlıq vahidləridir).** Lakin enerji tərkibi çox olan rənglər qaranlıqda bir qədər seçilir. Deməli, rənglərin parıltısı, əks olunma dərəcəsinin çoxluğu rənglərin enerjisindən asılıdır. Həm də enerji nisbəti hər bir məkanda eyni ola bilməz. Bu baxımdan da müəyyən qaranlıq bir məkanda hər hansısa bir şey və bir məkan çox qara görünür, digəri isə bir qədər zəif qara rəngdə görünür. Bu baxımdan da rənglər enerjinin artıb-azalmasından

meydana gələn təzahürdür, əks olunmadır. Rənglərdə enerji həm rəngi əks etdirən materiyada olur, həm də ona təsir edən Günəş şüasında meydana gəlir. Enerjinin artıb-azalması rəngləri azaldır və çoxaldır.

Hər bir vasitənin, şeyin, əşyanın bir rəngi var. Bu rəng təbiətin qaranlıqlaşmasında və işıqlanmasında özünü saxlayır. Lakin bir müddətdən sonra tərkibini itirir. Tərkib itməsi onun kəmiyyətinin azalması ilə nəticələnir. Günəşin təsiri rənglərə çox olanda rənglər əvvəlki kəmiyyətini və tərkibini itirir. Rəng tərkibi Günəş işığından parçalanır və azalmağa səbəb olur.

Qaranlıqlaşma bir enerji azalması prosesinin nəticəsidir. Yoxluq-bir tərəfdən, qaranlığın tam yoxa çıxmasıdır və işığın olmamasıdır, yəni işıqla əvəz olunmamasıdır. Bu da kainat sistemində qeyri-mümkün bir haldır. Digər tərəfdən isə qaranlığın yoxluğu işıqla əvəz olunmadır. Bu aspektdə isə yoxluq daha çox nisbidir.

Qaranlıq və işıq bir-birini əvəz edən mütləq və nisbi enerji əvəzləməsi prosesinin təzahürüdür, nəticəsidir, əlamətidir. Zil qaranlıq (ən şiddətli, gözləri tam tuta bilən qaranlıq), ümumiyyətlə çox enerjisizlikdir. Bu da yəni, ən çox qaranlıq, qaranlığın, enerjisizliyin çox yüksək həddi) indiki kainat və Günəş sistemindəki kosmik məkanda tam mümkün ola bilməz. Ən yüksək həddi olan qaranlıq varsa, o da indiki materiyadan fərqli olan, sərhədləri, məkanı həddən artıq böyük olan nəhəng və bərk materiya parçasıdır. Ya da bərk materiyadan o tərəfə olan qaz halıdır. Zəif birləşmiş qaz halıdır. Tam qaranlığı materiya içində, tam qapalı məkanda axtarmaq olar. Tam qaranlıq (qaranlıqsızlıq və işıqsızlıq)-rəngsizlik olar ki, o da Günəş sistemində, kainatda yoxdur. Qaranlıq özü bir varlığı əks etdirəndir, rəngdir. Qaranlığın içərisində də enerji və işıq vardır. Lakin bu işığın miqdarı azdır və ya azdan bir qədər çoxdur. Işıq çoxalır, qaranlıq zəifləyir, azalır. Deməli, qaranlıq əslində işığın əksidir. Qarşılıqlı münasibətlərdə birinin azılması digərinin çoxalmasına səbəb olur. Işıq və qaranlıq bizim hesab

etdiyimiz müsbət və mənfinin əlamətidir. Işıqdan uzaqlaşma qaranlığın artmasıdır. Burada məkan, enerji mənbəyi, enerji mənbəyinin kütlə çoxluğu və s. kimi kriteriyalar qaranlıq və işıq nisbətini meydana gətirir. Günəş sabit enerji mənbəyidir. Planetlər onun ətrafında dövr edə-edə, həm də öz oxları ətrafında fırlanmaqla özlərini bir tərəflərini tədricən Günəşdən uzaqladırlar, digər tərəflərini isə Günəşə doğru yaxınlaşdırırlar. Nəticədə qaranlıqlaşma və işıqlanma prosesləri baş verir. Proses arasında, prosesin özündə, prosesin davam olunması trayektoriyasında enerjinin artıb-azalması prosesləri yaşanır. Deməli, məkan amili (burada həm də məsafə, istiqamət və dönmə bucağı) qaranlıqla işıq arasında bir nisbət yaradır.

Şiddətli qaranlıq olan yerdə enerji azdır, canlı aləm yoxdur. (Qeyd: məlumdur ki, canlı aləm elə işıq və qaranlığın özündədir. Işıq artır, aləm canlanır, işıq azalır canlılıq azalır). Canlılara hərəkət verən enerjidir. Artan enerji də istilik və yüksək temperaturdur. Işıq azaldıqca qaranlıq artır, enerji çəkilir. Işıq artdıqca materiya elementlərinin xassələrini də müəyyən etmək asanlaşır. Işıq seli çox olarsa və həmin işıq seli dar məkanda toplanarsa, ilk növbədə çox işıqlanma sayəsində materiyanın tərkibini daha çox görmək olar. Işıq keçiriciliyi sayəsində element, cisim (məsələn, dəmir) əriyir. Bu anda kimyəvi tərkib, element birləşmələri müəyyən edilə bilər. Enerjinin son həddi isə alovu meydana gətirir, materiya yanır.

Işıq selini dar məkandan keçirməklə uzağı daha yaxşı işıqlandırmaq və görmək olar. Işıqlanmanın dərəcəsi enerji kütləsindən, enerji axınından çox asıldır. Günəş bir gün və ya da bir neçə gün (hətta deyək ki, tam kütlə təsiri ilə bir an) Yer üzərində olmasa, Yer də yoxdur. Yer azmış planetə, həm də fərqli forma alan bir materiya toplusuna çevrilər. Günəş yoxdursa, Yer kürəsinin fırlanma hərəkətləri də yoxdur. Tarazlıq yoxdur, atmosfer yoxdur, okean və kontinent tarazlığı və nisbəti yoxdur. Günəşin özü də yoxdur. Deməli gecə-

gündüz yoxdursa, həyat da yoxdur. Zil (şiddətli) qaranlıqda həyat yoxdur, göz görməsi yoxdur (korluq) var. Məsələn, belə hesab etmək olar ki, okean dibində olan canlı ilə torpaq dərinliklərində yaşayan canlılarda korluq var. Okeanın dayaz yerində yaşayan canlılarla nisbətən dərinlikdə yaşayanlar zəif görə bilirlər. Lakin yaxşı hiss edə bilirlər. Duya bilirlər. Siqnalları yaxşı tuta bilirlər. Məsələn, zəlzələləri və cərəyanları okean dibində yaşayan canlılar daha tez hiss edə bilirlər. Zəif görmələrinə görə onların digər hissiyyat orqanları yaxşı inkişaf etmiş olar. Əks olaraq onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, okean dibinin su sıxlığının keçiriciliyi zəif olduğuna görə duyma orqanları da zəif olmalıdır. Çünki siqnallar bir o qədər yüksək ola bilməz.

Göydə uçan quşlar yaxşı görürlər. Hiss etmələri isə müqayisədə zəif olar. Qaranlıqsız aləm də korluqdur. Ayırd edə bilməz. Ona görə də gecə ilə gündüz mütləq lazımdır. Gözə həm gecə, həm də gündüz lazımdır. *(Qeyd: göz xəstəliklərinə gecə ilə gündüzü normal həyat tərzini keçirməyənlər tez tutarlar. Onlarda başqa xəstəliklər də meydana gəlir. Gözdən başa lazımı siqnallar ötürülməzsə baş-beyin də korlanır. Bu baxımdan təbiət qoynunda yaşayan insanlar daha da sağlam və dərrakəli ola bilirlər. Onlarda göz problemləri az olar. Günəşə çox baxanda göz kor olar. Şüa gözü yandırır. Göz enerjini özünə çəkir. Günəşdən çox uzaqda da göz yaxşı görməz. Bu baxımdan da hesab etmək olar ki, qütblərə doğru insanların görmə qabiliyyəti mülayim qurşaqlara nisbətən zəif ola bilər. Ekvatorda yaşayan canlılarda da göz zəifliyi ola bilər).*

O yanlış fikirdir ki, Yer üzündə bir neçə gün qaranlıq, tamam enerjisizlik ola bilər. Sonra həyat davam edir. Bu baş verərsə həyat sönər, Yer kürəsi nə öz oxu, nə də Günəş ətrafında fırlanmaz. Günəşlə Yer arasında əlaqə zəif olar. Çox ehtimal ki, Günəş tutulması zamanı (Ayın Günəşlə Yer arasında qarışması zamanı) Yer kürəsinin öz oxu ətrafında

fırlanma sürəti cüzi dəyişir. Çünki Günəş selinin səpələnməsində tarazlıq pozula bilər. Bu təsir çox kiçik ola bilər. Sistemdə kiçik funksional pozğunluq meydana gələ bilər.

Planetlərin Günəş işığı ilə əks olunma sferalarından uzaqlaşdıqca sahə-fəza materiya aləminə nisbətən qaranlıq (ışıqsız, zəif işıqlanma) ola bilər. Çünki materiya aləmi elədir ki, Günəş şüaları ondan keçib, o tərəfə yüksək həddə çıxma bilmir. Günəş şüaları planetin bir tərəfindən digər tərəfinə ancaq enerji ötürə bilər. Planet daxilədən onu keçirə bilər. Lakin bu enerji işıq halında ola bilməz; çünki bərk materiya enerji sürətini udur və azaldır. Udulandan sonra (sistem dolandan sonra) artıq hissə geriye doğru dönür. Kosmik fəzanın sözügedən hissəsində isə əks olunma zəifdir. Buna görə də hesab etmək olar ki, bu məkanlar nisbətən soyuqdur - baxmayaraq ki, Günəşə yaxındır. Enerji materiya aləminin əks olunmasında artır. Kosmik aparatlar kosmik fəzada hərəkət edərkən aparatın ətrafı bir qədər işıqlana bilər. Çünki Günəş şüaları həmin aparatın özünə dəyməklə, əks sferası yarada bilər. Günəş batareyaları kosmik fəzada daha güclü işləyə bilər. Günəş batareyalarını daha səmərəli düzəltmək olar. Burada Günəş şüalarının sürəti Yerdəkindən çox olar və enerjinin mənbələrə toplanması prosesləri daha tez baş verir. Belə ki, Yer atmosferi enerjinin udulmasına çox təsir göstərir, çoxlu enerji udur. Yer atmosferi, buludlar və küləklər Günəş şüasının yayılmasında da böyük rolə malik ola bilər.

Gecə-gündüz vəhdəti. Hamımıza məlumdur ki, gecə və gündüz birləşmiş və bir-birini əvəz edən proses olaraq, vahid kainat sistemində, eləcə də Günəş sistemində vəhdət təşkil edən sutkalıq bir prosesdir. Gündüzün gecə ilə və gecənin gündüzlə əvəz olunması vəhdət təşkil edən proses olaraq, əsasən öz oxu ətrafında dairə hərəkəti edən Yer kürəsinin və digər planetlərin öz-özlüklərində vahid məzmun kəsb edən dövriyyə sisteminə aiddir. Hər bir planet öz kütləsinə və Günəşlə olan məsafəsinə uyğun olaraq öz oxu ətrafında bizim

hesab etdiyimiz zamanla fırlanır. Məntiq əsasında (*Günəş sisteminin fərqlilik prinsipi məhz məntiqi mühakimə yürütmək üçün əsasları verir*) belə nəticəyə gəlmək olar ki, zamanlar fərqli olur. Belə ki, böyük kütləyə malik olan, həmçinin Günəşdən uzaqda olan planetlər Günəş ətrafında və öz oxları ətrafında Yerə nisbətən fərqli dövriyyə hərəkətini edirlər. Məsələn, Mars planeti öz oxu ətrafında fırlanır. Marsın kütləsi Yerdəkindən çoxdur. Ona görə də öz kütləsinə uyğun dövrəni həyata keçirir və istənilən halda Yer kürəsindən onun fırlanması gec olmalıdır; çünki həm Günəşdən uzaqdır, həm də kütləsi böyükdür. (***Qeyd: sistemlilik prinsipinə uyğun olaraq, onu nəzərə almaq lazımdır ki, Günəşdən olan məsafə fərqliliyi amili hər bir planetin öz oxu ətrafında fırlanmasının əsaslarını da təşkil edir. Bu baxımdan da Günəşdən uzaq olan planet Günəşə yaxın olan planet kimi eyni sürətlə öz oxu ətrafında və Günəş ətrafında fırlanmır. Günəşdən olan məsafə fərqləri fərqli enerji təsirlərini meydana gətirir.***) Kütlənin çoxluğu dairənin böyüklüyünü şərtləndirir. Buna görə də böyük dairə də kiçiyə nisbətən öz oxu ətrafında gec fırlanmalıdır. Əksinə, tez də ola bilər. Tez dövriyyə o halda baş verməlidir ki, dairə ondan kiçik olan dairəyə nisbətən sürətlə (ona tətbiq olunan qüvvənin kəmiyyətinin çoxluğu ilə) hərəkət etsin. Əgər Yer kürəsindən uzaq olub, ondan tez öz oxu ətrafında fırlanan planet olarsa, ondan həmin planetin zamanı da (bizim hesablamamıza görə) tezləşər. (***Qeyd: Günəş sisteminin üzvləri ümumi forma baxımından təbii ki, fərqlidir. Hər bir planetin özünəməxsusluğu var. Forma fərqliliyi məzmun fərqliliyinə də əsas verir. Bu özünəməxsusluq planetin kütləsindən asılıdır. Eyni zamanda Günəşlə yaxınlığı və uzaqlığı da fərqləndirici şərtidir. Fərz edək ki, Günəş sistemində Yerin Günəşlə olan məsafəsindən uzaqda yerləşən, yəni Yerə nisbətən Günəşdən daha çox uzaqda yerləşən bir bərk kütlə tərkibli, lakin fərqli kütləyə malik olan planet mövcuddur. Bu planetin öz oxu ətrafında fırlanması Yerin öz***

oxu ətrafında fırlanması sürəti ilə eynidir. Bu halda eyniliyi mütləq qaydada Günəşdən alınan enerji və həmin planetin daxili nüvəsindən yaranan enerjinin tarazlı nisbətdə olan qüvvəsi təmin edir. Qüvvə çox tətbiq olunur və uzaq planet Yer kürəsi ilə eyni sürətlə öz oxu ətrafında fırlanır. Burada zaman o halda Yer kürəsinin zamanı ilə eyni ola bilər. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, tətbiq olunan qüvvənin kəmiyyəti (az tərkibə çox qüvvə) təsir olunan materiyanın ölçülərinin fərqli olmasına baxmayaraq, onlarda təqribən eyni sürətləri meydana gətirə bilər. Günəş sistemində isə buna rast gəlmək çətin olar. Günəş bir enerji mənbəyi kimi uzaqda yerləşən planetə yaxındakı qədər təsir edə bilməz. Hətta onu da qəbul etmək olar ki, planetlərin daxili xüsusiyyətləri, həm səthləri, həm də daxillərinin fərqli tərkibləri belə onların öz oxları ətraflarında fərqli sürətlə fırlanmalarının əsaslarını təşkil edir. Böyük kütləyə malik olan planet həm öz daxilində, həm də Günəşlə əlaqədə öz oxu ətrafında fırlanmanın sürətini təmin edir. Çox ehtimal ki, böyük kütləyə malik olan planetin cazibə qüvvəsi də kiçiklə müqayisədə çox olur. Böyük kütlənin enerjisi, cazibə qüvvəsi çoxdursa, onda onun dairəsi, diametri -ərazisi də, tutum məkanı da böyükdür. Böyük kütləyə tətbiq olunan kənar qüvvə də böyük olmalıdır ki, enerji mənbəyinə daha yaxın olan planet kimi eyni sürətlə hərəkət etsin).

Gündüzlə-gecənin vəhdəti məhz başlanğıcı və sonu bilinməyən trayektoriyada (dairə trayektoriyasında) sadəcə bir-birini əvəz edən ardıcıl koordinatlarla meydana gələn dairə xəttinin uzunluğundan ibarətdir. Burada dairəvi hərəkət bir fəza nöqtəsindən –koordinatdan sutka ərzində başqa nöqtələrin ardıcıl olaraq keçməsinə ibarətdir. Yer kürəsi fırlanarkən fəza nöqtələrində Yer kürəsinin müvafiq nöqtələri keçir (kəşimlər ardıcılığı baş verir) və hər dəfə də bu proses təkrarlanır. Təkrarlanma və dairə hərəkəti məhz bizim hesab etdiyimiz zamanın əbədiliyini meydana gətirir. Biz kosmik məkanın makro zaman çərçivəsində sadəcə olaraq bir-birini

əvəzləyən (burada əvəzləmə dedikdə, zaman ardıcılığı nəzərdə tutulur) və enerji alan və buraxan Yer kürəsində yaşayırıq. Enerjinin alınması Yer kürəsinin canlıları üçün doğum və ölüm müddətini meydana gətirir. Burada zaman canlılar üçün mütləq varlıq və sonradan mütləq yoxluq (formanın yoxluğu) prinsipini ortaya çıxarır. Yəni, insanlar və digər canlı aləm ardıcıl olaraq Günəşdən enerji alırlar, onun sayəsində inkişaf edirlər, enerji yığırlar və yetişirlər. Yetişdikdən sonra forma və məzmunlarını itirirlər. İtirdikdən sonra zaman həmin canlılar üçün formanı və məzmunu yoxa çıxarır. Burada mütləq yoxluq, yəni əvvəlki formanın mütləq yoxluğu meydana gəlir. Varlıqlar üçün zamanlar dəyişir. Yer kürəsində gecə-gündüz vəhdəti (sutka) biz insanlar tərəfindən toplanılır və müəyyən illərdə canlılar öz mövcudluqlarını fərdi olaraq başa çatdırırlar.

Gecə-gündüz vəhdəti əslində Yer kürəsi üçün termostat rolunu oynayır. Yer kürəsi üzərində sabit və nizamlı qaydada enerjinin paylanması təmin edir. Yer kürəsi özünün müəyyən hissələrini ardıcıl və birləşmiş qaydada Günəşə doğru döndərir və bu anda Günəşdən aldığı enerjini digər yerlərinə paylayır. Paylaya-paylaya öz kütləsini dəyişə-dəyişə sutka ərzində müəyyən anlarda bərabərləşdirir. Gecə-gündüz vəhdəti əslində enerjinin alınması-paylanması və Günəşə, həmçinin kosmik məkana geri qaytarılmasının vahid zaman sistemini təmin edir. Gecənin gündüzlə əvəzlənməsi məhz mexanizmlərin və sistemin əsaslarını meydana gətirmiş olur. Gecə-gündüz vəhdəti enerji mübadiləsi proseslərinin sistemliliyini təmin edir.

Gecə-gündüz vəhdəti Yer kürəsində insanlar və digər canlılar üçün ardıcıl enerjinin ötürülməsini və canlılardan alınmasını təmin edir. Bu baxımdan da hesab etmək olar ki, bütün aləm, hətta bərk materiya aləmi daimi olaraq kainatla, Günəşlə və ulduzlarla enerji mübadiləsi prosesində olur. Planetlər həm bir-birilərinə, həm də Günəşə elementlər ötürürlər və elementlər qəbul edirlər. Canlı aləm gündüz

Günəşdən enerji ilə birlikdə element (Günəş enerjisi elə element axımıdır) qəbul edir və Günəşə də element göndərir. Bu baxımdan da qəbul etmək olar ki, gecə-gündüz enerji mübadiləsi funksiyasını yerinə yetirən vahid trayektorik bir sistemdir.

Varlığın enerji və “enerjisizlik” baxımından (varlığın antonimliyi əsasları ilə) izah olunması

Kainat enerjiden ibarətdir. Enerji dərəcələndir. Enerji dərəcələnməsi tərkib dərəcələnməsini və buna görə də tərkib müxtəlifliyini meydana gətirir. Bu dərəcələnmə kütlədən və sürətdən, qüvvədən və maddə halından asılı olur. Çox sürətli element tərkibi (burada yığılan çoxlu sayda elementlərin kəmiyyəti) elə böyük enerjidir. Müəyyən məkanda yığılan elementlər sürətlə hərəkət edəndə, böyük həcmli qüvvənin tətbiqi sayəsində- maye və qaz halına çevrilirlər ki, (məsələn, Günəş və digər ulduzların yaranması) bu da güclü enerjinin əsaslarını yaradır. Buna görə də hesab etmək olar ki, qüvvəni yaradan toplum (kütlə) elə qüvvənin özüdür və daxildəki və xarici təsirlərdəki qeyri-tarazlıqlardır. Qeyri-tarazlıqlar isə müəyyən məkanda olan kəmiyyət nisbəti fərqləridir. Biz enerji dərəcələnmələrini, onların bərk, maye və qaz halında olmalarını **aktiv** və **passiv** enerji kimi təsnif edə bilərik. Məsələn, kainat (kosmik fəza) müstəvisi elə elementlər toplusudur. Bu toplu özündə enerjini birləşdirir, çünki qaz halında (atmosferə və suya nisbətən az seyrəkləşmiş qaz halı) geniş, sonsuz məkanı əhatə edir. Kosmik müstəvinin özü elə enerji məkanıdır. Lakin biz insanlar kosmik fəzanı Günəşdən və ulduzlardan fərqli gördüyümüzə görə, bu məkanı hələlik **passiv enerji məkanı** adlandıraraq. **Belə təxmin etmək olar ki, Süd Yolu Qalaktikasında Günəş öz sistemi-Günəş özü, sistemi əhatə edən kosmik məkanı, yəni planetləri ilə birlikdə hərəkət edir.** Belə təsəvvür edək ki, bu hadisə “bir

dənizin öz suyu ilə dünya okeanında üzməsinə” bənzəyir. Həm də fərz edək ki, izah etdiyimiz kimi deyil, Günəş sistemi hərəkət edir və digər ulduzun sisteminə yaxın gedir. Bu anda belə hesab etmək olar ki, ulduzlar yaxınlaşır. Günəş sistemi ulduzlar sisteminə özünün kosmik məkanı olmadan daxil olanda onların tərkibində dəyişiklik ola bilər. Günəşdə bu dəyişiklik yoxdur, ona görə də belə qərara gə

şeyin alovu həm yandıği məkana təsir edir, həm də ətrafına enerji verir, onun strukturunu dağıdır. Uzaqlaşdıqca təsir azalır. Eləcə də yanmaya davamlı şeylər ətrafda olanda, təsir və enerji kəmiyyəti azalır. Deməli, enerji kəmiyyəti mənbədən uzaqlaşdıqca öz təsirini azaldır. Ümumiyyətlə, enerji mənbəyinə yaxın olan materiya aləmi (bərk və maye halında olan aləm) enerjiyə çevrilir. Aktiv enerji də maye (ərinmiş forma) və qaz (alov) halında olur. Bu baxımdan da Günəş aktiv enerji mənbəyidir. Burada qazın mayeyə (kosmik fəzanın eleçentlərinin Günəş məkanının daxilinə axın zamanı), mayenin isə qaza (mənbənin xaricə çıxması zamanı) çevrilməsi prosesləri baş verir.

Təbiətdə enerji ötürülmələri mövcuddur. Çünki bu olmasa, həm də hərəkət olmaz. Hərəkət olmasa, enerji ötürülmələləri də olmaz, qüvvə və onun kəmiyyəti də ola bilməz. Enerji ötürülmələri insanların ətraf aləmlə -canlı və “cansız” hesab etdiyimiz aləmlərlə kontaktlarının əsaslarını təşkil edir. İnsanların fiziki və mənəvi mövcudluqları məhz enerji amilindən asılı olur. Enerji ötürülmələri əkslikləri yaradır, bir istiqaməti artırır, digər istiqaməti (onun əksi olan istiqaməti) isə azaldır. Deməli, enerji həm də məsafəni meydana gətirir. Məsələn, düşüncənin məsafəsi vardır. Bu, zamanı ortaya çıxarır. İnsan düşünür, zamanı uzun çəkir, bu halda məsafə də uzanır. Məsafə uzandıqca məkan da böyüyür, məkan böyüdükcə siqnallar da çoxalır. Siqnallar çoxaldıqca emal da çoxalır. Nəticə etibarilə səbr, dözümlü və gec reaksiya meydana gəlir. Əsəblərin sakit olması da enerjinin çoxluğundan, informasiyanın bolluğundan və tarazlaşdırıcı olmasından meydana gəlir. Enerji artdıqca şüur genişlənir, çünki siqnal çoxalır. Ağıl (şüur) düşüncənin uzunluğudur. Bu da enerjiden asılıdır. Ağılın dərinliyi tərkibi çox olan siqnallardan və siqnalları geniş şəkildə emal etmək proseslərindən asılıdır. Burada da zaman və məkan (məsafə) amili rol oynayır.

Varlığın antonimliyi enerjinin artıb azalmasından meydana gəlir. Enerjinin artıb-azalması baxışlarda mütləq və nisbi antonimi, yəni əksləri meydana gətirir. Antonimlərin boş sahəsi onu antonimə çevirən obyektin (vasitənin) tutumuna bərabərdir. Məsələn, beşdən beşi çıxanda yer olmur. Burada “-5” “5”-in məkanını tutur. Həmin məkandan çıxanda yox olur. Məkanda “5” yerini dəyişəndə əvvəlki “5”-in məkanı üçün yox olur. Burada mütləq yoxluq məkan üçün olur, lakin qeyri-müəyyən olunan varlığa çevrilir. Qeyri-müəyyən varlıq isə “5”-i əvvəlki məkanda görməyən üçün olur. Buradan da belə nəticələrə gəlmək olur ki, mütləq yoxluğun qeyri-müəyyən varlığı həm fərdi, həm də kollektiv şüurda, eləcə də müxtəlif koordinatlarda meydana gəlir. Bu baxımdan mənfi beş elə beşin antonimidir. (Qeyd: antonimlər və sinonimlər kəmiyyətə, tərkibə eynidirlər). Şerti olaraq və mücərrəd kəmiyyət olaraq qeyd edək ki, 10-dan 2-ni çıxsaq, çıxılan iki ilə 10-nun tərkibi azalır. Burada 10 müəyyən tutumu olan enerji vahididir. 2-ni çıxanda 8 vahid enerji qalır. Burada çıxılan 2 ilə toplanan iki antonimlərdir. İki əkslik qarşılaşanda “heçlik” yaranır. Forma dəyişir. Əslində isə bir qədər başqa cürə də izah etmək olar. Məsələn, heçlik yaranmır, çünki mənfi olan şey də varlıqdır. Mənfi olan şeyin yerini eyni kəmiyyətdə müsbət tutanda da varlıq əmələ gəlir. Bu baxımdan da “sıfır” və “mənfi” anlayışları daha çox nisbidirlər. Onlar azalanın tərkibini (sola doğru azalma trayektoriyasını) əks etdirirlər. Azalan isə elə öz istiqamətində bölünə bilir. Bu bölünmə trayektoriyasında çıxılma olur. Lakin “0” yoxdur. Yəni, 1-dən -1-ə keçid 0-dan adlamır. “-1” də yoxdur. Sadəcə olaraq öz tərkibini parçalayaraq, azaldan şərti “1” var. Bütöv kəmiyyət var. Mənfi temperatur dedikdə, əslində mövcud temperaturun azalmış miqdarı göstərilir, əvvəlki çoxluğun azlığı əks olunur. Burada azalma varlığın məkan dəyişməsini əks etdirir. Məkan uzanır, məkan uzandıqca enerji də azalır. Məsələn, alov yanından uzaqlaşdıqca istinin təsiri də azalır. Bu azalma elə

varlığın, yəni istinin özünün azalmasıdır. Burada ümumi enerji tərkibi uzaqlaşdıqca hissələrə bölünür.

Qeyd: “0” məsələsinin hər məsələdə yoxluq kimi mütləqliyi məndə (E.N.) bir şəxs kimi şübhələr yaradır. “0” mütləq olaraq yoxluğun ifadəsi kimi hər zaman ola bilmir. Müəyyən məkanda olan mütləq varlığın ədədlərlə ifadə olunmasında, çatışmayan eyni şeylərin həmin məkana gətirilməsində “0” anlayışı itir. Məsələn, belə götürək ki, bir məkanda iki avtomobil var. Bu avtomobilin hər ikisini həmin məkandan çəkəndə təbii ki, həmin məkən üçün avtomobilin ikisi də yoxa çıxır. Burada $2-2=0$ alınır. Bu mütləq riyazi hesablama deyil. Buna real mütləq riyaziyyat deyək. Lakin avtomobilin həmin məkana gəlməsinə, geri qayıtmasına münasibətdə $-2+2=0$ olmur. -2 (çatışmayan iki ədəd avtomobil) həmin məkana geri gələndə elə iki avtomobil alınır. Heçlik (“0”) alınmır. Onda belə çıxır ki, $-2+2=2$. Burada “ -2 ” bizim hesab etdiyimiz “0” rolunu oynayır. Mütləq reallıqlarda riyazi hesablama apararkən “0” yalnız çoxdan çoxun özünü çıxanda alınır. $3-3=0$; $4-4=0$. Lakin çatışmayan varlığın məkana geri qoyulmasında “0” yoxdur. Bu məsələdə $-4+4=4$ alınır. Varlığın antonimliyi elə varlığın özünün yoxluğunda meydana gəlir. $-4=4$ alına bilər. Məsələn, bir məkanda 4 element mövcuddur. Onun 4-ü də məkənini dəyişir. Onda bu məkən üçün elə çatışmayan “4” gələcək “4”-ə bərabər olur. Məsələn, $-4=4$; $-4+4=4$. Çatışmayan tərkib çatışana bərabərdir. Yəni, varlıq kəmiyyəti onun çatışmayan kəmiyyətinə bərabərdir. $4= (-4)$. Bu məsələdə $4-4=4$ də alınır. 4 varlığının yoxluğu elə 4-ə bərabərdir. Onda “0” mütləqliyini itirir. Bu halda “0” öz mütləqliyini məkən dəyişməsində reallaşdırır. Çünki 4-dən elə 4-ün özünü götürəndə mütləq riyaziyyatda bu məkən dəyişməsinə verir. Əvvəlki məkən üçün yox olursa, yeni məkanda 4 olur. 4-ün tutduğu bir məkən başqa məkana keçəndə yenə də 4 olur. Yaxud da dörd ədəd 1, iki ədəd 2 olur. $4-4=2+2$ -burada dördlərin məkənini fərqlidir. Əgər biz

məkanları ortaya gətirək və “0”-la işarələsək və onunla izah etsək, onda alınır. $4-4=0$. Burada “0” boş məkan rolunu oynayır. Boş məkan, yəni “0” $+4=4$. İndi başqa məkandan bir dənə də dörd gətirək. $4+0+4=8$. (**Ümumi Qrafikdən də bir qədər aydın dərk etmək olar**).

“Hə” və “Yox” anlayışlarının enerji kriteriyası (gecə və gündüz) baxımından izah edilməsi

Dəfələrlə qeyd edildi ki, təbiətin, kainatın əsasını hərəkət təşkil edir. Hərəkətlər sayəsində tənzimləmə prosesləri baş verir. Hərəkətlər məkan axtarma prosesləridir. Hərəkətdə olan obyektlərin qarşılıqlı təsirləri qüvvəni meydana gətirir. Tənzimləmə sayəsində nisbətlər meydana gəlir. Tənzimləmə həm sistem daxilində rəngarəngliyi (müxtəlifliyi) yaradır, həm də oxşarlıqları, uyğunluqları formalaşdırır. Hərəkətlər məkanı, zamanı formalaşdırır. Tənzimləmə müəyyən məkanlarda tarazlıqların yaranmasına, o da öz növbəsində bütövlüyün təmin olunmasına xidmət edir. Məkanın və zamanın əlamətləri hərəkətlərdə və dəyişmələrdə müşahidə olunur. Hərəkətlər sistemləri və onların xassələrini meydana gətirir. Hərəkətlər sistem daxili hadisələri törədir və eləcə də hadisələrin daxili mahiyyətini əks etdirir. Hərəkətlər bir-birini əvəzləyir. Bu əvəzləmə qarşılıqlı əlaqəli tənzimləmədən meydana gəlir. Hərəkətlər sayəsində əlamətlər dəyişir və müəyyən məkanlarda formalar və məzmunlar meydana gəlir. Formalar və məzmunlar ümumi sistemin tərkib sistemlərinə və tərkib strukturlarına çevrilir. Sistemlər və strukturlar arasında olan fərqlərdə və uyğunluqlarda, oxşarlıqlarda kəmiyyət, kəmiyyətdən meydana gələn keyfiyyət, forma və məzmun kriteriyalar olaraq mühüm rol oynayır. Hərəkətlər dərəcələnilir, qüvvədən meydana gəlir, qüvvələr hərəkətlərin dərəcələnmələrini təmin edir. Hərəkətlərin dərəcələnmələrində kəmiyyət kateqoriyası da

yaxından iştirak edir. Kəmiyyət qüvvələrin yaranmasını, mərkəzi qüvvələrin formalaşmasını təmin edir. Kəmiyyət keyfiyyətin də yaranmasını təmin edir.

Hərəkətlər sistemlərin forma və məzmunlarını dəyişir. Sistemlərə daxildən və kənardan olan təsirlər məhz hərəkətlərin əsaslarını təşkil edir. Hərəkətləri yaradan ona təsir edən elementlərin kəmiyyət dərəcələridir, ölçüləridir, çəkiləridir. Kəmiyyət-müəyyən məkanda toplaşmış elementlərin vəhdəti və cəmi elə qüvvəni meydana gətirir. Kəmiyyət və qüvvə sürətin gücünü təşkil edir.

Enerjinin mənbəyi kəmiyyəti hərəkətə gətirən qüvvədir, qüvvəni yaradandır. Kainatın ümumi qüvvəsi onun tərkib qüvvələrindən meydana gəlir. Bu baxımdan da birləşmə sayəsində kainatın vahid əsaslı cazibə qüvvəsi yaranır. Bu cazibə qüvvəsi də kainatı bütöv halda saxlayır. Kainat daxilində qüvvələr arasında başa verən proseslər tarazlığın yaranmasını təmin edir. Enerji kəmiyyəti elementlər cəminin kütləsindən və sürətindən meydana gələn nəticədir. Enerji kütlədir, bu kütlə də öz növbəsində hərəkətdə olan kütlədən ayrılındır, həm də kütlənin özüdür. Məsələn, güclü hava axını müəyyən bir obyektə dəyəndə onun kütləsini dəyişir. Küləyin gücü artdıqca təsirdə ola obyektin də çəkisi dəyişir. Külək obyektin cazibə qüvvəsinə üstün gəlir və onu yerindən qoparır. Külək hissələrdə olan kütləni dəyişir və hissəni qoparır. Bu baxımdan da hava axınının kütləsi elə axının qüvvəsini yaradır. *(Qeyd: belə qəbul etmək olar ki, müəyyən bir yaşayış məskənində atmosferdə təzyiqin dəyişməsi həmin məkanda çəkilərin dəyişməsinə səbəb olur. Buna görə də gecə ilə gündüz arasında məkanın kütləsi də dəyişkən olur).* Partlayış dalğasının enerjisi getdikcə ətraflara doğru azalır. Partlayış dalğasının kütləsi ətraflara doğru yangından qeyri-yağın formada olan enerji axınına qədər dəyişir. Alov –gücü zəiflədikcə yayılanda isti hava axınına qədər zəifləyir. Alovun enerjisi mənbədə güclü ətrafda isə nisbətən zəif olur. Bu zəiflik

ona görə meydana gəlir ki, ətraf boşluq tərəfindən alov enerjisi udulur, ətraf boşluq onu seyrəkləşmiş qaza parçalayır, səpələyir. Atmosferdə alov daha da geniş yayılır. Alov ona görə sönür ki, onun gücü başqa obyektə təsir edə bilmir. Məsələn, torpaq üzərində yanan odun parçası sönüb külə dönür. Alov dayanır. Çünki alovun altdakı torpağı yandıрмаğa, onun tərkibini dəyişməyə gücü çatmır. Alov torpağa bir qədər enerji verir. Təsir cüzi olur. Lakin yanan odunu digər bir odun parçası üzərinə qoysaq yanma davam edəcəkdir. Alovun (enerjinin) səpələnməsi sayəsində sıxlıq da azalır. Ətraf məkan lap geniş olanda alov da tez sönür və yanan mənbə tükənir. Ümumiyyətlə, hava axını ilə gələn alov enerjisi əslində alovun tərkibinin seyrəkləşmiş formasıdır.

Kainatın, təbiətin enerjiyə malik olmasının əsasları onu təşkil edən elementlərin bərk, maye və qaz halında olmasından irəli gəlir. Enerji fərqləri maddələrin halının yaranmasını şərtləndirir. Enerji dərəcələnmələri də məhz təbiətdəki qüvvə kəmiyyətinin fərqli obyektlərə olan tətbiqindən ortaya çıxır. Gecə və gündüz Yer kürəsinin enerji tarazlığının əsasını təşkil edir. **İnsanların psixi xüsusiyyətləri, fizioloji xüsusiyyətləri, bioloji amillər məhz enerji ilə bağlıdır.** Gecə və gündüz vəhdəti insanlar üçün ümumi bir tarazlı vəhdət trayektoriyasıdır. Onun daxilində pozulma və bərpa var. Gecə və gündüz arasında olan enerji nisbəti insanın daxili enerjisi, Yer kürəsinin daxili enerjisi ilə nisbətə təsir göstərir. Yerdə olan bütün hadisələr məhz enerjinin artıb-azalmasına tabedir və ondan asılıdır. Bütün materiya aləminin dadı, iyisi və qoxusu, rəngi, forma və məzmunu məhz enerji dəyişmələrinin materiya aləminə tətbiqi ilə əlaqəlidir. Xəstəliklər və onların müalicəsi, sağlması və yaxud da davam etməsi və kəskinləşməsi elə enerji və enerjisizliklə sıx bağlıdır.

Təbiətdəki enerji dəyişməsi fikirləri də dəyişir. (2 sayılı qrafikdən də ətraflı tanış olmaq olar) Enerji dəyişməsi, insanın daxili enerji dəyişməsinə də təsir edir. İnsanlar

təbiətdən enerji alırlar və təbiətə enerji ötürürlər. İnsan düşüncələri onun aldığı və ötürdüyü, eləcə də daxilində saxladığı enerjiyə çox bağlı olur. İnsanların öz aralarında olan enerji ötürmələri məhz insan fikirlərinin dəyişməsinə səbəb olur. İnsanların ətrafa olan münasibətləri onlara enerji qəbul etdirir, eləcə də enerji sərf etdirir. Enerjinin qəbulu və ötürülməsi arasında onun kəmiyyətindən asılı olaraq bir prosesli məsafə meydana gəlir. Fikirlərin uzun və qısa olması da bu siqnalların kəmiyyətindən asılı olur. Kəmiyyət və sürət təbii ki, proseslərin zamanını uzadır və qısaldır. Məsələn, insanlar aldıkları siqnallara görə dərhal reaksiya verə bilirlər, eləcə də dərhal ötürə bilirlər. Bu proses uzun da çəkə bilər. İnsan fikirləri zamanla yanaşı, məkan kateqoriyasından da asılı olur. Məkandakı siqnal fərqləri elə insanların fikirlərinə təsir edir. Bu fərqlər də kəmiyyətdən meydana gəlir. İnsanların fikirlərində olan razılıq və qeyri-razılıq ifadələri bir-birinə antonimlərdir. Bu antonimlər həm qısa zamanda mövcud olur, həm də yaxın zamanda meydana gəlir. Bir məsələyə münasibətdə insan dərhal “hə”, dərhal “yox” deyə bilər. Həm də uzun zaman fikirləşir və “hə” və “yox” arasında olan trayektorik məsafə daha da uzanır.

“Hə” və “yox”-un uzanması düşüncələrin zamanını uzadır. Düşüncə uzandıqca mövqelər də uzanır. Fikirlərdə dərhal “hə” var, dərhal “yox” var. Düşüncələrin uzanmasının və ya da qısalmasının zamanı təbiətin enerjisinə bağlıdır. Enerji artdıqca daxili enerji də artır və düşüncələr uzanır, tərkibi dəyişir və zənginləşir. Belə bir fərziyyədən çıxış etmək olar ki, gecə ilə gündüzün arasında məsafənin böyük olduğu məkanlarda düşüncələr də böyükdür. Əgər Yer kürəsi çox böyük olsaydı, onda insanların təfəkkülləri də çox inkişaf etmiş olardı. Gündüz çox siqnal qəbul edərdilər. Gecəni isə uzun olaraq siqnalları emal edərdilər. Gecə ilə gündüzün uzanması fikirlərin uzanmasının əsasında dayanır. Səbirli və uzun zamana təsadüf edən düşüncəli insanlar digər insanlardan

fərqlənir. Məsələn, belə insanlar çox hallarda “başqa aləmin” və “başqa dünyanın” insanları hesab oluna bilirlər. Səbr və dözümlü, uzun zaman fikirləşmə mövqeyinin (burada münasibətin) uzanması, mütləq və nisbi arasında uzun əvəzləmələr trayektoriyaları məhz enerjinin qəbulu, emalı və ötürülməsi ilə tənzim olunur.

Belə təxmin etmək olar ki, enerji çox olan məkanlarda elementlər çox olduğundan rənglər də, iyilər də çoxdur. Başqa böyük planetlərdə canlılar olarsa, təxmin etmək olar ki, onlar daha dərin düşüncələrə sahib olurlar. Gecə ilə gündüz arasında məsafənin indikindən (yəni Yer kürəsində olduğundan) çox olması insanlar arasında uzun düşünmələrə səbəb ola bilər. Çünki gecə və gündüz əvəzlənmələri həm də fikirləri dəyişən kriteriyalardır. Dəyişmələr təkrarlanmalara, yəni eyni fikirlərə düşmələrə səbəb ola bilər. Burada yaddaşda saxlamaq amili də mühüm rol oynaya bilər. Yaddaşa gələn siqnalların, həkk olunan siqnalların yaddaşdan silinməsi və təkrar olaraq yaddaşlara qayıtması da mümkün olur. Yaddaş məlumatları da enerji ilə bağlıdır. Enerji siqnalların elə özündədir.

Bu prinsipdən və təxmin olunan qanunauyğunluqdan çıxış edərək hesab edə bilərik ki, Yer kürəsində iri canlılar (məsələn, insanların da iri formaları) o vaxt yaşayıblar ki, həmin vaxtlar indiki miqdarda (ölçüdə) gecə-gündüz müddəti olmayıbdır. Təxmin etmək olar ki, Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanması daha uzun olubdur. Onlar da düşüncələri etibarilə daha təkmlil və nəhəng olublar. Onda, belə bir qərara gəlmək olar ki, Yer kürəsinin gecə-gündüzü o zamanlar indiki kimi 24 saat ərzində tamamlanmayıb. Tamamlanmayıbsa, kütləsi də indiki kimi olmayıb. İri canlılar (burada məsələn, iri heyvanlar) yaşayan zamanda Yer kürəsinin atmosferi daha da oksigenlə zəngin olub. Deməli, ya materiklərin hamısı olmayıb (indiki kimi), su çox olub, ya da materiklər böyük olub, meşəliklər çox olub. Planet ümumiyyətlə, böyük olub. Gecə və gündüz bir-birini 24 saatdan fərqli olaraq əvəz edib. Onda Yer kürəsinin

indiki kimi (formasından söhbət gedir) mövcudluğu da şübhə altına alınır.

Gecə-gündüzün uzun olması nitqlərdə və düşüncələrdə dəyişikliyə səbəb ola bilər. Bu baxımdan hesab etmək olar ki, keçmiş zamanın insanları indiki kimi danışa bilməzdilər. Onların mövqeləri də fərqli olardı.

Enerji artıb-azalanda “hə” və “yox”un da məkanı (burada elə azalma və artma dəyişdirən faktordur) və tərkibi dəyişir. “Yox” azala-azala “hə”ni, “hə”-də “yox”u əvəzləyir. Bu əvəzləmə prosesinin hər bir anı eynidir. Yəni antonimlər eynidir. Burada 1 “hə” 1 “yox”a bərabərdir. Yəni, $-1=1$. Burada 1-dən elə 1 çıxılır. Hər iki münasibət ifadəsi bir-birinin içərisindədir. Antonimlərdir, lakin vahid trayektoriyada artıb-azalan kəmiyyətlərdir. “Hə” signalı enerjivericidir. “Hə”-nin mütləqləşməsi, qətiləşməsi daha çox enerjinin artması sayəsində baş verir. Enerji artanda “yox” azalır. İnsanlarda pozitiv fikirlər meydana gəlir.

Rənglərin mövcudluğunun enerji kriteriyası (gecə və gündüz) baxımından izah edilməsi

Rəng elementlər qarışığından ibarət olan bir formadır, görünüşdür. Rənglərin müxtəlifliyi məhz elementlər arasında olan əlaqələrin müxtəlifliyidir. Birləşmə formasının müxtəlif olması rənglərin çoxçalarlı olmasının əsaslarını təşkil edir. Rəng parıltısı həmin rəngin işıqla olan təması dərəcəsidir, həmçinin rəngin özünün elementlərinin quruluş (struktur) formasıdır. Elementlər birləşmələri arasında olan əlaqələr miqdardan asılıdır. Miqdar çox olanda, kəmiyyət də çox olur, sıxlıq artır, rəng də tündləşir. Açıq rənglərdə quruluşlar da seyrəkdir. Bu halda enerji də demək olar ki, azdır.

Belə izah etmək olar ki, rəng elementlər qarışması zamanı meydana gələn “element mübarizələrinin məkan uğrunda mübarizəsi”ndən yaranan aktivlikdir. Elementlərin fərqli

əsasları və fərqli birləşmələr (qarışmalar) fərqli təsirləri meydana gətirir.

Təbiətdə rənglərin çoxluğu materiyanın kütləsindən, Yer kürəsinin Günəş sistemində olan mövqeyindən, kosmik fəzada yerləşməsindən və dövrə hərəkətindən, Yer kürəsinin Günəşlə olan məsafəsindən, planetin ölçüsündən, eləcə də tərkibindən asılıdır. Rənglərin müxtəlifliyi rəngləri təşkil edən elementlərin tərkibindən və onların birləşmə formasından (qarışma formasından) meydana gəlir. Burada elementlərin kütləsi də rənglərin dəyişməsində təsiredicidir. Rəngin forması, rəngin müxtəlifliyi, açıq və tündlüyü təbii ki, tərkibdəki elementlərin kəmiyyətindən asılıdır. Hesab etmək olar ki, elementlər nə qədər çox olarsa (müəyyən bir qarışma məkanında, tutum həcmində), rəng də bir o qədər tünd olar. Məlumdur ki, istənilən halda tündlük, sıxlıqdan asılıdır. Məsələn, tünd daşlar, tünd torpaqların təbii rəngləri sıxlıqla izah olunmalıdır. Tünd rənglərdə enerji mənbəyi çoxdur. Çünki miqdar çoxdur. Lakin bu rəngləri açıq rənglərə nisbətən aktiv hesab etmək olmaz. Açıq rənglərdə isə, hesab etmək olar ki, seyrəklik var. Burada yüngül çəkili elementlər üstünlük təşkil edir. Aktivlik çoxdur. Tünd rənglərdə aktivliyi Günəş enerjisi daha da artırır. Bu halda enerji artsa da rəngi təşkil edən elementlər tədricən ondan aralanmağa, rəngi tərk etməyə başlayır. Deyək ki, qara rəngli, məsələn, tünd qara rəngli paltarlarda toplanmış enerji çoxdur, tündlük var. Günəş həmin rəngləri aktivləşdirir, enerji artır. Bu halda onu geyinmiş insanın canı daha tez qızır, “yanır”. Qara rəngin tərkibi Günəş enerjisi təsirindən azalmağa başlayır. Azalma prosesində qara rəng başqa bir rəngə keçməyə başlayır. Günəşin az olduğu qış aylarında isə qara rəng bir o qədər bədənə enerji verə bilməz. Əksinə, isti havanın qarşısını, açıq rənglərə nisbətən, ala bilər. Açıq rəngli paltarlarda isə Günəş parıltı verir, aktivlik çoxdur. Bu rənglər tez solmağa meyilli olurlar. Çünki tərkiblərini Günəş tez parçalayır, strukturu dağıdır.

Rənglər tərkiblərinə görə dərəcələnilirlər. Keçidlər-tündləşmənin və açılmanın trayektorik keçidləri (rəngdən-rəngə keçməni) meydana gətirir. Bu keçmə də enerji tətbiqi sayəsində baş verir. Enerji azaldqca da rənglər dəyişir. Qeyd olunduğu kimi onların fərqləri tərkib elementlərindən və qarışmış elementlərin miqdarından asılıdır. Təbiətdə nə qədər element varsa, onları müxtəlif tərkiblər nisbətində qarışdırmaqla, sonsuz rəng çeşidini əldə etmək olar. İstənilən iki elementi qarışdırıb bir rəng, başqa elementləri əlvə edib digər rəngləri əldə etmək olar. Sonsuz çeşidli rənglərin əldə olunmasını həm element sayından, həm qarışdırılan elementlərin özündən, həm də qarışdırılma üsulundan əldə etmək mümkündür. Məsələn, a, b, c, ç, d, e, ə, f və s. sistemində a-b; a-f, a-ə, b-f, ç-d, b-f, a-b-f, f-ə-e, a-d-c, a-b-c-ç, a-b-f-e-ə və s. sonsuz rəng çeşidini əldə etmək olar. İki rəngin qarışmasına daha iki başqa rəngin qarışmasından da yeni rəng əmələ gəlir. İstənilən məhlul qarışmasında (bərk və maye halında olan maddələrin qarışması, qaz halında olan maddələrin qarışması nəticəsində) rənglər meydana gəlir. Buna görə də rənglər sonsuzdur. Rənglərin çeşidlərinin sonsuzluğu rənglərdən alınan nəticələrdən formalaşır. Nəticələr almaq prosesləri sonsuzdur, rənglərin çeşidləri də sonsuz olmalıdır.

Rənglərin əks olunması enerji ilə bağlıdır. Birinci növbədə qəbul edilməlidir ki, rənglərin tərkibini təşkil edən elementlər enerji ünsürləridir, vasitələridir. Hər bir rəng enerji tətbiqi sayəsində məhlullarda əldə olunur. Enerjisiz məhlul ola bilməz. Su da enerjidir. Enerjinin artıb-azalması rənglərin dəyişməsinə təsir edə bilər. Məhluldakı enerjinin (burada temperaturun) artıb -azalması qarışan məhlulda rənglərin dəyişməsinə səbəb olur. Müxtəlif çeşidli rənglərin əldə olunması, onların çeşidlərinin çox olması enerjidən, miqdardan və elementlərin xassələrindən asılıdır.

Qaranlıqda bütün rənglər eyni, yəni qara rəngdə görünür. Deməli, enerjinin azlığı ayırıcı etmək məsələsində

rənglərin qaralmasına gətirib çıxarır. Günəş işığında eyni zamanda, elektrik işığında, alov işığında rənglər ayırd edilir. *(Hətta belə də qəbul etmək olar ki, rəng ancaq işıqda çeşidli çalara malik olur. Məsələn, qırmızı rəng ancaq işıq üzərinə düşəndə qırmızılaşır, öz rəngini alır. İşıqsız isə qara rəngdədir. Çünki göz onu elə qara görür).* Əks halda bütün rənglər eynidir. Burada işıq enerjisi rəngləri ayırd etmək üçündür. Rənglər işıq enerjisi ilə qarşılıqlı əlaqədə olarkən, qarşılıqlı reaksiyadan öz rəngini büruzə verir. İşığı çox artırdıqca rəng bir o qədər ayırd edilməyə başlayır. Bu ona görə baş verir ki, enerji onun tərkib strukturunu əks etdirən siqnal formalarını gözə ötürür. Qarışmış üsulla əldə olunmuş rəng gecə-gündüz öz rəngində qalır. Lakin parıltı olanda, işıqla təmas zamanı əks olunma sayəsində rəng özünü büruzə verir. Bu baxımdan da işıqsız rəng yoxdur.

İşıq rəngi dəyişən, solduran, onun strukturunu dağıdan faktordur. Məsələn, insan dərisi Günəş altında öz rəngini dəyişir. Məsələn, tündləşir. Deməli, reaksiya baş verir. İşıqsız rəng görünə bilməz. Həm də belə qəbul etmək olar ki, işıqdan rəngi uzaqlaşdırdıqca da rəng öz formasını dəyişəcək. Məsələn, qaranlığı artırdıqca, belə hesab etmək olar ki, rəng tündləşəcək. İşığa yaxınlaşdırdıqca isə rəng daha da açılacaq, nəticədə solacaq, sonda başqa bir rəngə keçəcək. Deməli, rənglər işıqla, ətraf aləmlə daima reaksiya şəraitində olur. Enerjinin artması rəngin tərkibinin parçalanmasına səbəb olur. Stabil enerji rəng tərkibini tədricən ondan götürür, azaldır. Təxmin edək ki, gecə olmur, Günəş daimi olaraq bir rəngli əşyanın üzərinə düşür, onda rəng öz tərkibini tez bir zamanda itirməyə məruz qalacaqdır.

Rənglər müəyyən enerji sayəsində bir müddət açıla bilirlər, sonra yenidən tündləşə bilirlər. Sonra isə yenidən açıla bilirlər. Enerjinin ardıcıl tətbiqi rəngləri tündlülükdən açıqlılığa doğru apara bilər. Bu anda enerji dəyişmələri (tətbiqi kəmiyyəti) də baş verəcək. Rənglər həm də ona görə

formalarını dəyişəcək ki, özlərindən enerjini buraxacaqlar. Hər an rəng öz tərkibini dəyişir. Nələrisə artırır, nələrisə azaldır. Bu artırıb-azaltma gecə-gündüz vəhdətində, enerji kəmiyyətinin müxtəlifliyində baş verir.

İyilərin və dadların enerji kriteriyası ilə izah olunması

İyi və dad siqnalıdır, enerji axınıdır. Burada fərqlilik (fərqli iyilər və dadlar) enerjiden, sürətdən, qüvvədən (məsələn, sürtünmə qüvvəsindən) və təsirlərdən meydana gəlir. İyili və dadlı olan, həmçinin müəyyən görünüşə malik olan bir şey digər bir maddə ilə qarışdıqda, qarşılıqlı əlaqələrdə reaksiyaya daxil olur. Reaksiyalar sayəsində iyili və dadlı olan şeylər öz strukturlarını itirməyə, tərkib kəmiyyətlərini dəyişməyə başlayırlar. İyili olan bir şey öz iyisini ətrafla əlaqələrdən itirməyə başlayır. Gül, çiçək və digər iyili olan bir şey ətrafa iyi buraxır və iyini tədricən azaldır, tərkibini azaldır. Enerji reaksiyaları məhz iyilərin və dadların azalmasına səbəb olur. İstənilən bir şey öz dadını vəhdətdən, yəni digər elementlərlə qarşılıqlı birləşmələrdən götürür. Eyni zamanda öz iyisini də vəhdətdən buraxır. Təsirlər sayəsində azalma baş verir. Həmçinin tərkiblər meydana gəlir. Dadlar, iyilər, görünüşlər, səslər-hər bir əlamət məhz digəri ilə əlaqədə və təsirdə formalaşır.

Hər bir element varlıqdır. Görünüş, iyi və dad, eşitmə varlığın əsasıdır. Element varsa, onun hərəkətlər məkanında səsi, iyisi, dadı və görünüşü də vardır. Bu baxımdan da təbiətdə iyisiz və dadsız nə isə ola bilməz. Ən kiçik zərrəcik də iyiyə və dada malik olmalıdır. Lakin ən kiçik həcmli iyi və dadı özündə birləşdirir. Biz insanların iyi kimi hiss edə bilmədikləri və dada bilmədikləri şeylər ümumiyyətlə, iyisiz və dadsız ola bilməz. İyi və dad enerjisinin, aktivliyin və varlığın əsasıdır. (Qeyd: təbiətdə rəngsiz, iyisiz, tamsız heç nə ola bilməz; çünki varlıq onlar vasitəsilə əks olunur). Ən kiçik hissəcikləri biz iyi kimi

hiss etməyirsə, yaxud da dada bilməyirsə, bu o demək deyil ki, onların iyiləri və dadları (tamları) yoxdur. İyi və dad təbii ki, siqnallardan və onların bizim duyğu orqanlarımız ilə qarşılıqlı təsirlərindən meydana gəlir. İyi və dad siqnalları da enerji axınıdır, ona görə iyili və dadlı olurlar ki, onların enerji axınlarında elementlər arasında fərqlər mövcud olur. Siqnallar duyğu orqanlarımıza qəbul olur, duyğu orqanlarının strukturlarını dəyişməyə çalışır və burada qıcıqlar iyini də dadı müəyyən edir. İyi və dadın həddən artıq çox olması duyğu orqanlarında köklü dəyişiklikləri əmələ gətirə bilər. Belə hesab etmək olar ki, xoş iyi pis iyinin ən sadə və yüngül formasıdır. Elementlər qarışığının iyisi həmin elementlər birləşmələrinin formalarından asılıdır.

İyilərin fərqli əsasları elementlərin tərkibindən, onların birləşmə strukturundan, eləcə də ətraf enerji mühiti ilə təmaslarından asılıdır. Element Günəşdən nə qədər enerji alarsa, bir o qədər iyisini, tamamı dəyişəcəkdir. İyilərin və dadların əldə olunması, qarışması və s. kimi proseslər qarşılıqlı enerji ötürmələri və təsirləri sayəsində baş verir. İyi və dadlar duyğu orqanlarında ona görə ayırd edilir ki, burada orqanlara siqnallar daxil olur, duyğu orqanlarının strukturları ilə onlar arasında müəyyən qarşılaşma və formaları dağıtma prosesləri yaşanır. İyilər və dadların duyğu orqanlarında xoş (yüngül) və xoş olmayan (ağır) strukturları məkan əldə etməyə çalışır. Burada məkan uğrunda mübarizə gedir. İyilər də enerji ilə əlaqəlidir. Günəş enerjisi və Günəş işığı iyilərin fərqli əsaslarını meydana gətirir.

İyilər xoş olur. Həm də xoş olmur. Xoş olan iyilər, belə ehtimal etmək olar ki, iyi verən elementlərin siqnallarının insanların iyi qəbul edən mərkəzlərlə təmaslarının düz mütənəsibliyindən formalaşır. (Yəni, xoş ətir kimi qəbul olunur). Yüngül iyilər (siqnallar) xoşagələnlərdir. Beyin mərkəzi asan qəbul edir və yüngül olduğundan mərkəzin strukturu dağılmır. Lakin ardıcıl olaraq qəbul edilən yüngül

iyilər də ziyanlı ola bilər. İyiləri beyin öz mərkəzində ayırd edir. Bu yüngüllük də enerji azlığından meydana gələ bilər. Xoş olan iynin də miqdarı çox olanda, tündlük artanda qəbul edilməyən, tünd iyyə çevrilir. Deməli, miqdar və enerji nisbəti iyiləri xoş olan və xoş olmayana çevirir. Çox ağırlıq iyidə, ehtimal ki, ağır elementlərin tərkibini artırır və zəhərlənmə yarada bilər.

Xoş olan və xoş olmayan dadlar. Hər bir elementin dadı var. Dad da iyi kimi siqnallardan ibarətdir. Dadın və iynin eyni olması elə onun siqnallarının eyni olması ilə xarakterizə olunmalıdır. Dadın da əsası dad verən əşyanın tərkibində olan elementlərin quruluşu ilə əlaqəlidir.

Dadlar, məlumdur ki, əsasən, şirin, acı, turş, duzlu olur. Dadsız şeylər də dadlı olur. Lakin onlarda az dad olduğundan bəzən insanlar dadı hiss edə bilmirlər. Dadsız element birləşməsi ola bilməz. Onların tərkibində çox güman ki, strukturlar dəyişəndə, elementlərarası əlaqələr dəyişəndə dadlar meydana gəlir. Ümumiyyətlə, dadlar arasında keçid mövcud olur. Belə ki, turş şirinə, şirin də təkrar olaraq turşa çevrilə bilər. Acı dadların tərkibində belə hesab etmək olar ki, aktivlik çoxdur. Burada enerjiverici elementlər üstünlük təşkil edir. Bu elementlər dağıdıcı, parçalayıcı funksiyanı yerinə yetirir. Şirin yeməklər insanlara daha çox xoş olur. Hesab etmək olar ki, şirin acılıqdan sonrakı mərhələni əhatə edir. Enerji mübadiləsi sayəsində acı olan şeylər bir müddətdən sonra şirin ola bilər. Eləcə də daha çox şirinlik qəbul edə bilər. Acı dadların tərkibində dağıdıcı elementlər üstünlük təşkil edir. Onlarda aktiv olan elementlərin quruluşları vardır. Bu quruluşlar hər zaman dağılmağa meyilli ola bilər. Buna görə də acı olan tamlar bir müddətdən sonra strukturlarını dəyişə bilirlər.

Çürümə sayəsində qaza çevrilmə başlayır. Dadlar dəyişir. Qaza çevrilmə ilə elementlər arasında əlaqələr öz strukturunu dəyişir.

Alovlar haqqında

Alov bir proses kimi öz-ölyündə müəyyən materiyanı sürətli parçalama, tərkibi qaza çevirmə reaksiyasıdır. **Bu parçalama əslində sürətli toqquşmadan, sıxlıqdan meydana gəlir.** Sürətli toqquşmada məkan çatışmazlığı baş verir. Bu məkan çatışmazlığı da mövcud kütləni parçalayır və dağıdır. Bu sürətli proses alovu yaradır. Alov sürətlə tərkibi dağıtma prosesidir. Bərk və maye halında olan maddələr (sıxlaşmış elementlər toplusu) sürətlə dağılanda qaza çevrilirlər. Enerjinin ardıcıl təbii mayeni qaza çevirir. Alov dağılmanın ən sürətli formasıdır, dərəcəsidir. Alov həm də birləşmədən-sintezdən meydana gələn və sürətlə parçalanma ilə nəticələnən bir prosesdir. Alov əslində bərk sintezləmədən meydana gələn parçalanma prosesidir. **Əgər uçurulmaq, sökülmək dağılmaq formasıdırsa, alov da bu dağılma formasının yüksək dərəcəsidir.** Alov tərkib dəyişmədir. Tərkib də enerji itkisindən dəyişir. Alov aktivlikdir ki, tərkibi dəyişir, yanan maddə (material) enerjini itirir. Alov o halda yaranır ki, struktur sürətlə dağılır, elementlər mövcud tərkibi sürətlə tərk edirlər. Tərk etmə də enerjinin ardıcıl olaraq tətbiqindən meydana gəlir. Alov sıxlaşmadan da meydana gələ bilər. Belə ki, sıxlaşma sayəsində müəyyən məkan çatışmır, strukturu təşkil edən elementlər arasında sıx toqquşma, bundan da parçalanma baş verir. Parçalanma özü elə atomların sürətlə toqquşmasıdır. **Bu toqquşma qığılcımdır. Alov görünüşü** isə elementlərin sürətli parçalanmasından yaranan işıq saçmasıdır. Deməli, işıq-parıltı görünüşdür. Bu parıltılıq əslində elə atomların (elementin tərkib hissəciklərinin) toqquşmasından meydana gələn bir görünüşdür.

Hər bir alov mövcud materiya aləminin-qazın, mayenin, bərk materiyanın təkrar qaz halına çevrilməsi, formanın strukturunun dağılması prosesidir. Yanan bir material yox olur, qaza çevrilir. Kül hissəsi isə qaza çevrilə bilməyən hissədir.

Kül hissəsini də yandırmaq olur. Bu anda daha çox enerji tətbiqi tələb olunur. Bu kül hissəsinə çoxlu enerji verməklə tamamilə qazlaşdırmaq olar. Enerji (elementin kəmiyyəti+sürəti+qüvvə=enerji) formanın, məzmunun, strukturun və zamanın əsaslarını təşkil edir. Günəşin alovu da yüksək enerji mənbəyi olaraq bu funksiyanı yerinə yetirir.

Kainatdakı alovları dərəcələndirmək olar: belə ki, qazın alovu, mayenin alovu, bərk aləmin alovu təsnifatını etmək olar:

“Qaz alovu”- bu alov sıxlaşmadan meydana gəlir və təkrarən qaza çevrilir. Qaz maye halına çevrildikdən sonra qaz halına çevrilir. Günəşin alovu qazın alovudur. Günəşdə kosmik müstəvidən axan qazlar sürətlə sıxlaşır, ilk növbədə maye halını alır və yanır. Bu yanma prosesində qazlar şüa (burada enerji axını) şəkilində təkrarən planetlərə qayıdır. Belə qəbul etmək olar ki, Günəşin tərkibindəki alovla onun şüası arasında bir qədər fərq var. Günəşi tərk edən şüa-ışıq enerjisi kosmik fəzada Günəşin tərkibindən fərqli olur. Çünki kosmik fəzada təkrar olaraq reaksiyaya məruz qalır. Şüa Günəşdən gələn işıq və istilik enerjisidir. Əslində elə işıq enerjisinin özü istilik enerjisidir. Közərməyən şey istilik verə bilməz. Qaz sıxlaşmasa yana bilməz. Qaz sıxlaşır, təkrar olaraq seyrəkləşir. Bu iki hal arasında baş verən proses yanmadır, çevrilmə prosesidir. Tükənmə özü yanmadır və işıq saçmadır. Günəşdə kosmik məkan sıxlaşır və yanır. Yanmada kül və bərk materiya əmələ gələ bilər. Ola bilər ki, Günəşdə partlayış nəticəsində yaranan ləkələr bərk materiallardır, “planetlərdir”, sonra yenə də yanrlar, maye və qaz halına çevrilirlər.

“Maye alovu” bu da başlanğıcını sıxlaşmış qazdan götürür. Məişət qazlarının, benzinin, neftin yanması buna nümunədir. Maye alovu çox yandıqda yüngül elementlər çoxluq təşkil edir. Zərərsiz, yəni bərk sıxlaşmamış olur. Su ən böyük enerji mənbələrindən biridir. Dünya okeanı ən böyük enerji mənbəyidir. Dünya okeanını təbiət qüvvəsi ilə alovlandırmaq olar.

“Bərk materiya alovu”. Bu alovun meydana gəlməsi üçün bərk materiya yandırılır. Onun üzərinə alovlandırıcı (yanmanı sürətləndirici) maye də əlavə olunur. Bərk materiya yananda zərərli qazlar-bərkləşmiş qazlar, yəni çox az sıxlaşmış qazlar ətrafa yayıla bilər. Bu anda boğucu vəziyyətlər ortaya çıxır. “Maye alovu”nda da bu mövcuddur. Eləcə də hər bir planeti yandıraraq alova çevirmək mümkündür.

“Alovların alovu”. Bu, çoxlu yanma deməkdir. Alovun tərkibini daha da çox yandırmaq üçün və qazları tamamilə yüngülləşdirmək üçün ona əlavə alov-enerji vermək lazımdır. Məsələn, zərərli tullantıları çox yandırmaqla onu zərərsizləşdirmək olar. Havada yüngülləşmə və zərərli qazları məhv etmə prosesləri daha da səmərəli həyata keçirilə bilər. Kosmik sürətin artması alovdan və alovadavamlı materialdan asılıdır.

Alov çürümənin müəyyən formasıdır. Həm də çürümənin sürətli bir formasıdır. Alovlanma və çürümə zamanı qazlara çevirmə baş verir. Çünki hər iki prosesdə mövcud olan şey dağılır və iyilər ətrafa yayılır. Çürümə də enerjinin azalması deməkdir. Alovlanma da enerjinin azalmasına mövcud materiyanın dağılmasına gətirib çıxarır. Enerji başqa bir materiyyaya tətbiq olunarkən çürümə gedir. Alov da başqa bir materiyanı yandırır.

Günəş haqqında

Partlayış həm də bərk sıxılmadan meydana gələn təzahürdür, əlamətdir. Bərk sıxılma aralanmaq üçün məkan axtarır. Birdən həmin məkana düşəndə partlayış baş verə bilər. Partlayış sayəsində enerjinin aktivliyi çox artır. Ətrafı yandırıcı olur. Yanma enerji aktivliyinin artmasıdır.

Qədim yunan alimi Demokrit deyib ki, Günəş ya bərk közərdilmiş daşdır, ya da dəmirdir.¹ Burada böyük bir həqiqət var. Planetlə Günəş tərkib baxımından eyniləşdirilir.

Təbii ki, elmdə Günəşin diametri hesablanıb tapılıb. Əlavə üsul olaraq hesab etmək olar ki, Yer kürəsinin Günəş ətrafında il ərzində dövr etdiyi məsafədən çıxış edərək, qət edilən məsafənin (çevərsinin) uzunluğunu taparaq, eyni zamanda həmin məsafəni bucaqlara bölməklə dairə formasına salaraq, Yer kürəsinin cızdığı dairənin sahəsini tapmaq olar və bu sahə içərisində də Günəşin diametrini hesablamaq olar. Yer kürəsinin cızdığı Günəş ətrafı (Günəş də daxil olmaqla) çevrə daxilində Yerin Günəşdən olan məsafəsini radius kimi götürmək olar. Daxildə qalan hissə isə Günəşə aid olan ərazidən ibarətdir. Burada bir çevrə (daxili çevrə) Günəşə aid olacaqdır, kənar çevrə isə Yer kürəsinin cızdığı xəttidir.

Günəş-kosmik fəza-planetlər və onların atmosferi-su-bərk materiya keçidi əslində vahid başlanğıc elementlərin tərkib dəyişmələrinin təzahürüdür. **Kosmik fəza, kosmik fəzadakı qaz buludları, Günəş (ulduzlar), planetlərin atmosferi, Yerdəki su, bərk materiya (planetlər və peyklər, asteroidlər, kometalar)** bir başlanğıcdadır. Yəni, onlar bir-birilərindən enerji mübadiləsi sayəsində çevrilənlərdir. **Materiyalar bir-birilərini itələyirlər, həm də bir-birilərini cəzb edirlər. (Qeyd: ümumilikdə isə kainatın cəzbtməsi var. Bu olmasa kainat tamam dağılar. İtələmə cəzbtmənin daxilindədir. Müxtəlif koordinatlardan cəzbtmə itələməni meydana gətirir).** Çünki vahid sistemin tərkib hissələridirlər. Kainat qüvvələri də cəzb etməkdən, itələməkdən və çevrilmədən meydana gəlir. Kainat törəmə

¹ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu. Qədim yunan fəlsəfi antologiyası. "Yeni Nəsil" AJB, Bakı, 2002, 180 səh., səh.59.

xassəsinə malikdir, genişləndir. Genişlənmə zamanı əsasən ilkin başlanğıcdan (ilk elementlərdən) meydana gələn elementlər yeni obyektləri yaradır.

Elm deyir ki, kainatın əsasını hidrogen elementi təşkil edir. Bu belə olsa da, bu element öz başlanğıcını çox güman ki, oksigendən götürür. Nəticədə ulduzlar meydana gəlir. Hidrogen (sürətli hərəkət elementi) öz başlanğıcını nisbətən zəif hərəkət edən elementdən götürür. Məsələn, ulduzlar kosmik fəzaya nisbətən daha çox sürətə malikdirlər. Bu sürətin əsası hidrogendədir. Hidrogenin mənşəyi isə ondan nisbətən az sürətə malik olan elementdədir. Deməli, kainat hidrogendən nisbətən çox çəkiyə malik olan elementdən daha çox ibarətdir. Həmin elementlərin hərəkətə keçməsindən hidrogen yaranır və təkrar olaraq qayıdaraq yaranışını (baza elementini) zənginləşdirir. Hidrogenin ilk elementə qayıdışı, çevrilişi baş verir.

Təsəvvür edək ki, ulduzlar və Günəş yoxdur. Əvəzində kosmik məkan necədir? - Kosmik məkan ulduzlar sönəndə (bütün qalaktika ulduzlarından söhbət gedir) ilk növbədə ani bir anda sıxlaşmış qaza, onun dalınca suya, onun dalınca isə həddən artıq bərk qayaya çevrilə bilər. Onun da dalınca dərhal qaz əmələ gələ bilər. Yenə də dalınca kainat müstəvisi yaranar. Təsəvvür edək ki, kainat müstəvisi yaranmayana qədər bərk materiya meydana gələr, hər yan daşlaşar. Sonra da dağılar. Ümumiyyətlə, bərk materiyayı saxlayan ulduzlardır. Burada “Qara ləkə” nin tərkibinin bərk materiya olması qənaətinə gəlmək olur. Ola bilər elə vaxtilə bərk planet partlayıb.

Qalaktikalarda olan qazlar (qaz topaları) formalaşmamış planetlərdir, asteroidlərdir. Belə güman etmək olar ki, ona görə onlar qaz halındadırlar ki, ya ulduzlara yaxındırlar, enerji onları qaz halına salır. Ya da ulduzlardan uzaqdadırlar və onların bərk materiya (məsələn, planetlər, peyklər) halına gətirmək üçün enerji çatışmır. Bu fikrimizə bir qədər aydınlıq gətirək.

Əvvəlcə qeyd olundu ki, kosmik fəzadan bərk materiyaya qədər bir keçid və yaranış var. Eyni tərkibli formalar qüvvələr sayəsində məzmunlarını dəyişir, başqa tərkib alır. Bu baxımdan enerji mənbəyinə yaxın olan obyekt **qaz halında** (*qaz halları da sıxlıqdan yüngül formaya qədər dəyişə bilər*), məsələn, kosmik müstəvinin özü az sıxılmış qaz halıdır), ondan bir az uzaqda olan obyekt **atmosfer halında** (*bu da qaz halının sıxlıq dərəcəsi baxımından bir formasıdır*), ondan da bir az uzaqda olan obyekt qazın nisbətən çox sıxılmış forması olan **maye halında** (*maye müəyyən məkanda çəkisi çox olan qazdır, yəni atmosferə nisbətən daha çox sıxılmış qaz halıdır*), ondan da bir qədər uzaqda olan obyekt **bərk materiya** halında mövcud olur. Bərk materiya həddən çox sıxılmış qazdır, kosmik müstəvinin əksidir, çox bərkləşmiş formasıdır. Bu baxımdan planetlərin mənşələri kosmik fəza və Günəşlə (ulduzlarla əlaqəlidir). Ehtimal əsasında yaranışın ardıcıl prosesliyi barədə belə qənaətə gəlmək olar: **1-ci kosmik fəza, 2-ci Günəş, 3-cü planetlər. Bu üçünün qarşılıqlı təsirləri və vəhdəti kainatın əsaslarını meydana gətirir.**

Kosmik məkandan Günəşə-Günəşdən bərk materiyaya-oradan da yenə qaza doğru bir trayektoriya uzanır. Məsələn, məcazi mənada qeyd edək ki, Yer kürəsinin öz orbitindən çıxarılıb Günəşdən uzaqlaşdırsa, materiya əvvəlcə çox bərkləşəcək, sonra isə qüvvə çatışmazlığı (qüvvə azlığı) sayəsində qazlaşacaq, yəni cazibə qüvvəsinin zəifliyi sayəsində qaz halına (qazın müxtəlif dərəcələrinə) çevriləcək. Sonra isə daha uzaqda dağılıb toz halına çevriləcək, daha uzaqda isə kosmik fəzaya –öz başlanğıcına dönəcək. Günəşə yaxınlaşdırdıqca da əvvəlcə bərk materiya maye halına, sonra isə qaz halına çevriləcək, sonrada isə Günəşə qarışıb məhv olacaq. Məsələn, elm qeyd edir ki, Günəş sistemində daxili planetlər var (Merkuri, Venera, Yer və Mars), nəhəng planetlər var (Yupiter və Saturn), xarici planetlər (Uran, Neptun, Pluton) mövcuddur. Xarici

planetlər (Uran və Neptun) qazlardan ibarətdir. Pluton və onun peyki olan Xaron bərk kütlələrdən ibarətdir.

Günəş sistemindən uzaqlaşdıqca qaz halında olan kütləni bərk kütlə, yenə uzaqlaşdıqca bərk kütləni qaz kütləsi, sonra isə yenə də bərk kütlə əvəz edəcəkdir. Ümumiyyətlə, qaz kütlələri çox enerji olan və az enerji olan hissələrdədir. (*Qeyd: burada biz Günəşdən planetlərin qopmaları ehtimalına da yaxın gəlmiş oluruq*). Çünki burada bərk materiya həm çox enerjiden (enerjiyə yaxınlaşdıqca) öz quruluşunu itirir- qaza çevrilir, həm də az enerjiden öz quruluşunu itirir-qaza çevrilir. Günəşə yaxın planetlər – maye-qaz halında (qaz çoxluq təşkil edir), Günəşin ortasında olan planetlər –bərk kütlə halında, Günəşdən uzaq olan planetlər –qaz halında olurlar. Belə bir fikirdən çıxış edək-əgər Yer kürəsini öz orbitindən “çıxarıb” uzaq planetlərin orbitinə “salsaq”, onda Yer kürəsi qaz halına çevriləcəkdir. Uzaqdakı isə Yer kürəsinin məkanında bərkləşəcəkdir. Burada belə bir sual ortaya çıxa bilər. -Nə üçün Günəşdən uzaqda olan Pluton və Xaron bərk kütlədən ibarətdir. Lakin ondan qabaqda olanlar –Uran və Neptun qaz halındadır. Burada ola bilər ki, qanunauyğunluğa müvafiq qaydada, Uran və Neptun Günəşdən az enerji alırlar. Ona görə quruluşlarını bərkidə bilmirlər. Pluton və Xaron isə bərk kütlədirlər, lakin, Günəşdən çox uzaqdadırlar. Bu necə ola bilər? Bu ola bilər ki, Günəş sisteminin sərhəd planetidir və öz enerjisinin çoxunu Günəşdən yox, digər ulduzdan götürür. Ona görə də Uran və Neptuna nisbətən bərk kütlə halındadırlar. Günəşdən uzaq planetlərin bərk halı qanunauyğunluqdur, o halda ki, həmin planetlər başqa ulduzlardan da enerji alırlar.

Günəş haqqında fikir bildirməklə yanaşı, qalaktikalar haqqında qısaca fikir yürütmək məqsədəuyğun olar. Çünki Günəş sistemi-Günəş və onun planetləri, eləcə də Günəş

sistemində, açıq kosmosda hərlənən kometalar və asteroidlər, “yetim planetlər” məhz qalaktikaların tərkib hissələridir.

Qalaktika nədir?-elm yazır ki, Qalaktika qədim yunan sözü olub mənası “süd” deməkdir. Qalaktika ulduzlardan, ulduzlar toplusundan, ulduzlararası qazdan və küldən və həmçinin qara materiyadan ibarət olan əlaqəli-cəzibə sistemidir.

Elm yazır ki, kainat iki yüz milyarddan çox qalaktikadan ibarətdir. Hər qalaktikada da yüz milyardlarla ulduz var. Qalaktikalar aralarında olan məsafələr, məsələn, qalaktikaları təşkil edən planetlər və ulduzlar arasındakı məsafələr çox uzundur, hətta milyardlarla işıq ilinə bərabərdir. Qalaktikaların qravitasiya qüvvələri vardır və bu qravitasiya qüvvələri qalaktikaların orbitlərini yaradır və mərkəzi cəzibmə qüvvəsini meydana gətirir. Qalaktikalar birləşirlər və nəticədə yeni formalaşma prosesi baş verir və yeni qalaktikalar meydana gəlir. Bu qalaktikaların birləşməsi zamanı yeni-yeni ulduzlar və planetlər doğulurlar. Müvafiq birləşmə və yenidən formalaşma prosesləri sayəsində meydana gələn ulduzların bir çoxları təkrar olaraq məhv olurlar. Qalaktikalar kosmik məkanda daima hərəkət vəziyyətində olurlar. Bu baxımdan da Günəş sistemi, digər ulduzlar sistemi hərəkət vəziyyətindədir.

Yer kürəsinin yerləşdiyi, tərkib olduğu qalaktika **“Süd yolu”** qalaktikası adlanır. “Süd yolu” qalaktikasının mərkəzində “Qara dəlik” vardır. Burada hədsiz kəmiyyətdə cəzibə qüvvəsi mövcuddur. Ulduzlar “Qara dəlik” adlanan yerə yaxınlaşırlar, bəziləri itələnir, digərləri isə sürətlə, məsələn, saatda 3 milyon km. məsafə ilə ondan uzaqlaşırlar.

Elm həmçinin yazır ki, kosmosda “yetim planetlər” mövcuddur. Bu planetlərin ulduzları yoxdur. Onlar xaotik olaraq, yəni ulduzlu planetlərdən fərqli əsaslarla, hərlənirlər.

Mövzunun Giriş hissəsində qeyd olunduğu kimi, belə təxmin etmək olar ki, Günəş **“yanan fəzadır”**. Günəş fəzadakı çox nəhəng **“boşluğun”**, **axınlar qarşılaşmasından olan “burulğanın”** bir görünüşüdür. Qalaktikanın (“Süd yolu”

qalaktikasının) vahid cazibə qüvvəsi məhz Günəşin qravitasiyasını yaradır. Günəşin cazibəsi də Qalaktikanın tərkibidir. Vahid Qalaktika cazibəsi onun tərkibində olan ulduzları və planetləri cəzb olunmuş vəziyyətində saxlayır. Bu baxımdan da Günəş sisteminin kosmik məkanının elementlərini –burada kosmik fəzanı təşkil edən elementləri-kütləvi olaraq, müstəvi ilə birlikdə hərəkət vəziyyətində saxlayır. Günəş məkanı məhz Qalaktikanın qravitasiyasından hərəkət vəziyyətində olan elementlər axınından meydana gəlir.

Ulduzlar da fəza boşluqlarında “yanan” elementlərdir. *(Qeyd: elmdə deyilir ki, kosmik fəzada hidrogen daha çoxdur. Belə güman etmək olar ki, hidrogen elementi – elmin yazdığına görə bu element maddə halında qazdır - planetlərin əhatəsində və Günəş yaxınlığında çoxdur. Belə hesab etmək olar ki, bu, planetlərdən və Günəşdən uzaq məsafədə lap çox ola bilməz. Çünki planetlərdən əks olunan işıq şüaları planetin yaxın ətraf fəzasında-atmosferin yaxın sərhədlərində- çox ola bilər. Bu çoxluq həm də materiyaya (planetlərə) daxil olan və ondan əks olunan hidrogen elementi hesabınadır).* Bu boşluqlarda fəza elementlərinin burulğanı meydana gəlir. Burulğan həmin boşluqda müəyyən istiqamətlərə doğru hərəkət edir. Bu da Günəş daxilində olan enerji axınıni təzahür etdirir. Günəş “qovulan”-burada itələnən, özünə məkan axtaran (boşluq olduğu üçün buranı tapan) fəza elementlərinin toplusudur. Fəza müstəvisində elementlərin qarşılaşması və burulğan əmələ gətirməsidir. **Günəş -fəza tarazlığının (burada müstəvi tarazlığının) bir qədər pozulmasından yaranandır.** Buna şərti “fəza dəlidləri” də adını vermək olar. Bu boşluqda (şərti boşluqda) sürətlə fəza elementləri qarşılaşır, axın əmələ gətirir və sıxlaşır. Sıxlaşma sayəsində elementlərin toqquşması və qovulması baş verir. **Toqquşma qığılcımı, yəni bizim gördüyümüz Günəşi yaradır.** Ona görə işqlı (parıltılı) olur ki, elementlərin sürəti çoxdur və bizim gözümüzdə bu enerji axını qabarmanı yaradır.

Parıltını yaradan qılgıncımlar sürətli olduğundan gözün reseptor kanallarını böyüdür. Böyümə sayəsində biz parıltı görürük. Qılgıncımlar toqquşmadan, sürtünmədən meydana gələn kimyəvi reaksiyaların əks olunmasıdır. *(Deməli, işıqlanma sürətlə hərəkət edən hissəciklər axınının bizim gözümüzə daxil olması və gözümüzün strukturunu genişləndirməsidir. Enerjinin Yer kürəsinə daxil olması bizdən asılı deyildir. Biz onu gözümüzü açdıqda müəyyən rəngdə görə bilirik).* Günəş selinin özü də enerji axınıdır, bu baxımdan gözümüzün obyektini böyüdəndir. *(Qeyd: element hissəcikləri gözümüzə daxil olur və siqnalların daxil olma kanalını genişləndirir. Enerji axını bizim göz kanal –siqnalları qəbul edən kanal- strukturuna daxil olur. Nəticədə biz daha çox enerji hissəciyini qəbul edirik. Enerji hissəciklərinin çox qəbul edilməsi gözdə problemləri, dağılmanı, korluğu əmələ gətirə bilər. Bu baxımdan da Günəşə çox baxmaq siqnal qəbul edən kanalları dağıda bilər. Günəş altında, alovda çox dayanmaq qan təzyiqini artırır, nəticədə orqanizmdə-qan damarlar sistemində, əzələlərdə, limfalarda, sinirlərdə və s. ciddi problemlər əmələ gələ bilər).*

“Günəşin sönməsi” nə deməkdir. Günəş fəza burulğanı-boşluğu və boşluqda olan hissəciklər axını və yığılı olduğundan, “öz-özünə”-öz məkanında qüvvəni əmələ gətirir. Qüvvə hissəciklərin məkana sürətli daxil olmasından yaranan təbii bir amilə çevrilir. Deməli, qüvvənin yaranmasında ölçü, məkan, axın yeri çox böyük rol oynayır. Bu fəza burulğanına daxil olan element hissəcikləri çıxmağa özlərinə yer axtarır. Əslində burulğana daxil olan və oranı tərk edən və müəyyən qüvvənin təsirindən (mərkəzdəki sıxılmadan yaranan itələmələr) tərk edən, sıxlaşmadan (itələmədən) məkandan çıxan və sürəti yaradan və qüvvəni meydana gətirən hissəciklər axını bizim adlandırdığımız **Günəş şüalarıdır**. Buradan belə bir məntiqi nəticəyə gəlmək olur ki, əslində qüvvə qeyri-

məhz qüvvənin əmələ gəlməsini təmin edir. Qüvvənin (*təbiət qüvvəsinin-Günəş sistemi qüvvəsinin*) yaranma mənşəyi tarazlıqdan-tarazlıq müstəvisindən- qeyri-tarazlığa keçiddir. Tarazlıq müstəvisi (*məsələn, fəza müstəvisi enerjisizlikdir, yəni Günəşə nisbətən az enerjilyə, səpələnmiş, dağılmış enerjilyə malikdir, fəza tarazlığının boşluqları, yəni qeyri-tarazlıqları isə qüvvədir, sürət və enerjidir*) qeyri-tarazlığa keçəndə, bərabərlik, eynilik pozulanda qüvvə əmələ gəlir. Deməli, təbiət qüvvəsinin mənşəyi tarazlı sistem olan fəza müstəvisindən qeyri-tarazlığa keçid olan Günəşdir (ulduzlardır). Günəş həmçinin qeyri-tarazlığın mənbəyidir və qüvvəni yaradandır. Deməli, qüvvəni yaradan amillər-hissəciklər, tarazlıq üzrə səpələnmiş və taraz olaraq sabit hərəkət vəziyyətində olan hissəciklər, bu hərəkət vəziyyətinin dəyişməsi, yəni mövcud tarazlıqdan qeyri-tarazlığa keçid, -bu keçid sürətini və qüvvəni yaradır, qüvvədən də yeni qüvvə meydana gəlir. Əslində isə ümum sistem daxilində vahid qüvvə sayəsində bütün tarazlaşdırıcı proseslər baş verir. Deməli, təbiət qüvvələrinin-birinci müstəvi üzrə mənşəyi fəza və ulduzlardır. Ulduzlar (yanan fəza hissələri-sürətlə toqquşan) Fəzanı hərəkətə gətirən vasitələrdir. Kosmik fəzanın özü enerjinin ilk mənbəyi olmaqla yanaşı, öz obyektlərini tarazlaşdıran müstəvidir. Bu baxımdan da kainatın əsas qüvvəsi və tarazlı müstəvisi məhz kosmik fəzanın özüdür.

Fəzada burulğanlar ola bilər ki, yerini dəyişsin. Fəza bir sistem olduğundan ulduzlar yerlərini dəyişmək imkanlarına malik olurlar. Ulduzlar, planetlər hərəkət edirlər. Bu burulğanlarda indiki qarşılıqlı vəziyyətin –tarazlı əlaqələr vəziyyətinin- **itməsi sayəsində ulduzlar məhv ola bilərlər**. Bu halda sönmüş ulduzlar bərk materiyaya-planetlərə çevrilə bilərlər. Bu, o halda baş verə bilər ki, bir daha fəza elementləri (fəza hissəcikləri) boşluğa daxil olmasın və boşluqdan xaric olmasın. (Belə qəbul etmək olar ki, fəza elementləri burulğana daxil olanda “soyuq”olurlar, burulğanda isə hərəkətlərin

güclənməsi və toqquşmalar sayəsində çevrilirlər və “istiləşirlər”. Bu nəticə etibarilə Günəş isti, fəza isə nisbətən soyuqdur. Lakin kosmik fəza enerjisiz deyil. Bu, olarsa fəzanın özü də ola bilməz. Fəzanın həddən artıq soyuqluğu ola bilməz. Bu halda görünən müstəvi fəza yox, bütün aləm nə isə bərk bir şey olar. Demək, kainatda tam hərəkətsiz vəziyyət yoxdur. Lap az da olsa hərəkət var. Hərəkətlər azdan çoxa və yaxud da əksinə olaraq dərəcələnilir. Kainat hərəkətlər və “hərəkətsizliklər”dən, yəni az hərəkətlərdən ibarət olan bir müstəvidir. Hərəkət və hərəkətsizlik nisbidir və bir-birinə keçəndir. Hərəkət enerjini yaradır, hərəkətsizliyin bizim dərk etdiyimiz formada mövcudluğu həddən artıq bərklikdir. Təsəvvürə gəlməz dərəcədə bərklikdir. **Təsəvvür edək ki, fəza hərəkətsizdir, deməli, hər tərəf bərkdir.** Bizim görə bilmədiyimiz formalı bərkdir. Planetlər isə bərkdir, lakin, fəza və Günəşdən sonra gələn, “nəticə bərkidirlər”. Fəzanın Günəşə çevrilməsi, Günəşin materiyaya çevrilməsinin nəticəsidir. Müəyyən bərk həddindən sonra isə soyuq qaz halındadır. Nəticə etibarilə belə qərar gəlmək olar ki, planetlər Günəşlə-fəzanın qarışığıdır və çox ehtimal ki, Günəşin müəyyən mərhələdə partlayışının nəticəsidir, yanmadır. **Günəşin sönməsi** və yaxud da ondan hissələrin qopması Günəşdən uzaqlaşdıqca planetləri yaradır. Bu, bir istiqamətdə olan izahdır. Digər izah isə başqa ola bilər. Məsələn, hesab edirik ki, Günəş öz mənbəyini kosmik fəzadan götürür. Günəşlə planetlər və kosmik fəza arasında tarazlı nisbət mövcuddur. Qarşılıqlı enerji paylaşmaları, yəni element mübadilələri həyata keçirilir. Planetlərin enerjiləri kosmik boş müstəviyə, Günəşə və digər ulduzlara paylanılır. Əgər bu tarazlı nisbət varsa, onda, Günəşin sönməsi və planetlərə çevrilməsi fikri düzgün deyil. Burada artıq biz tarixin üstündən, yəni kainat, Günəş sistemi və planetlər tarixinin üstündən xətt çəkmiş oluruq. Bu baxımdan Günəş sistemi əbədidir. Onun ömrü ola bilməz. Sistem daxilində qarşılıqlı olaraq öz fəaliyyətini sonsuzluğa doğru

davam etdirə biləcəkdir. **Burada əbədi dünya anlayışını təsdiq etmiş oluruq.**

Əks -təkamül proseslərindən çıxış edərək belə bir fikir bildirək. Əgər təbiətdəki proseslər mövcud sistemdəkində olduğu istiqamətlərdən əksinə baş verərsə və başlanğıc sonla əvəz oluna bilərsə, onda belə qərara gəlmək olar ki, planetlər Günəşə çevrilə bilərlər. Bu, bir qədər az ehtimal olunandır. *(Qeyd: əgər başlanğıc qüvvə ilə nəticə qüvvəsini vahid nöqtəyə gətirsək, onda belə qəbul edə bilərik ki, zaman yoxdur və insanı təkrar əvvəlki uşaq vəziyyətinə gətirmək mümkündür. Başlanğıc və son yoxdursa, hərəkət də yoxdur. Element, zaman, məkan da yoxdur. Başlanğıc və sonu birləşdirən yalnız sürət artımı ola bilər. Məkansızlıq zamansızlıqdır. O da yoxdur).*

Lakin başlanğıc qüvvə nəticə qüvvəsinə “çevrilə” bilər. Yəni, başlanğıc sona, son da əvvəlki vəziyyətinə qayıda bilər. Bu halda nəticə qüvvəsi başlanğıc qüvvəsi ilə eyni (oxşar) xarakterli olmalıdır. Əgər bu qüvvələr yerini dəyişə bilsə, çox ehtimal ki, inkişaf ola bilməz, hər şey sıfırda olar, yaranış dayanar və hər şeyin başlanğıcı və sonu bilinməz. Məsələn, başlanğıcda son yerini dəyişsə, hesab edə bilərik ki, insanlar qocalıqdan uşaqlığa doğru gedə bilərlər. Ümumiyyətlə isə səbəb və nəticə əldə edilə bilməz. Əslində isə hər nəticədə başlanğıc, hər başlanğıcda nəticə vardır. Buna görə də insanlar ümumən başlanğıcı və sonu tam mütləq olaraq deyə bilməzlər. Kainatın başlanğıc və sonu haqqında məlumatlar yalnız Ulu Tanrıya məxsusdur.

Fəzada, Günəşdə və planetlərdə, onların əlaqələrində qarşılıqlı çevrilmə prosesləri gedir və başlanğıclar və sonluqlar hərəkətlərlə məlum olur. Prosesləri isə (bir çox prosesləri) isə təkrarlaşdırmaq mümkündür. Deməli, təbiətdə vahid qüvvə tərkibində çevrilmələri təkrarlayan qüvvə vardır. İnsanların dirilməsi (təbiət qüvvələri tərəfindən), yaşlıların cavanlaşdırılması ehtimal oluna bilər. Bu anda nəticələrin

təkrarən başlanğıca çevrilmələri ola bilər. Bu yalnız təbiət və fəvqəltəbiət qüvvəsinə xas ola bilər.

Belə qəbul edilir ki, kainat bərk (*hissəciklərarası birləşmələrin məsafə baxımından çox yaxınlığı, buna görə də bəlli çərçivə daxilində çoxlu sayda elementlərin olması*) və qeyri-bərk (müəyyən çərçivələr daxilində tərkib hissəciklərinin nisbətən aralı məsafə ilə birləşməsi), bu baxımdan ağır (çox bərkləşmiş) və yüngül (elementlərarası məsafələr qeyri-sıx formada olan) elementlərdən ibarətdir. Müəyyən müstəvidə hissəciklər həm sıx, həm də aralı yerləşərkən həmin müstəvidə bərk və nisbətən yumşaq hissələri meydana gətirmiş olur. Hissəciklərin birləşmə xassələrindən və elementlərin xassələrindən ayrı-ayrı materiya vasitələri yaranır. Buradan belə bir məntiqi nəticəyə gəlmək olar ki, kimyəvi elementlərin əslində bir başlanğıcı, özəyi var. Elementlərin çoxluğu həmin başlanğıc üzərindədir. Bu başlanğıc elementə müxtəlif təsirlər sayəsində müxtəlif elementlər meydana gəlir. Elementlərin yaranması prosesləri zamanı ilk elementə təsir edən qüvvələrin nisbəti və xarakteri böyük rol oynayır. Yer kürəsinin yaranması anında bəlkə də bu proseslər baş verib. Bu baxımdan da materiya daxilində qüvvənin rəngarəngliyinə görə başlanğıc elementlərdən yeni elementlər meydana gəlir. Buradan da belə bir nəticə hasil olur ki, Yer kürəsinin (materiyanın) əslində bir element başlanğıcı olub və bu elementə edilən müxtəlif qüvvə təsiri digər elementləri meydana gətirib. Yer Kürəsinin başlanğıcı, yaranması prosesi əslində bir elementdən başlayıb (ən çoxu iki element ola bilər). Ona təsir edən qüvvələrin sayı isə böyük və çox (böyük qüvvənin tərkibi olaraq) olub. Eyni tərkib element hissəciklərinin birləşməsindən müxtəlif elementləri olan Yer kürəsi meydana gəlir. Onun daxilində çoxlu sayda elementlər yaranıb. Elementlərin yaranması prosesləri nəticədə bizim materiyanın əsaslarını ortaya çıxarıb.

Nəticə: hər şeyin başlanğıcı bir element olub; hissəciklərə (atomlara -molekullara) edilən böyük qüvvə bu

hissəcikləri elə vahid mərkəzlərdə, məsələn, planetlərdə, kometalarda, asteroidlərdə və s. toplayıb. Bu element-başlanğıc element ya Günəşin içərisindən yanandır, ya da fəzadakıdır. Çox güman ki, Günəşdə yanan da fəzadakı elementdir. Bu yanan element çox yüngüldür. Günəşin içərisində yanır və bərkləşir. Günəş yandıqca tükənir. Tərkibini fəzadan götürür. Günəşə mənbə verən elə əslində fəza elementidir. Bu başlanğıc elementi çox yüngül olan bir element olub. Belə güman etmək olar ki, həmin elementlərin əsası fəzada toplanıb. Fəza elementinə edilən enerji təsiri məhz bərk materiyayı meydana gətirib. Günəşdə qara ləkələrin əmələ gəlməsini də bərk materiyanın əmələ gəlməsi prosesinə bənzətmək olar.

Biz Günəşi, ulduzları və bərk materiyaları bir neçə müstəvidə götürək. Günəşdən Yer kürəsinə qədər olan məkanda elementlər bərk və qeyri-bərk formalı xassələrə malik olmaqla, müəyyən bir müstəvidə yer alıblar. Günəş sistemi bərkdən yüngülə qədər (qayadan-alova qədər) olan bir müstəvidən ibarətdir. Bu iki “ucda”-əks qütblərdə, əks-tərəflərdə dayanan elementlər (elementlər) birləşmələri –qaya – bərk element; Günəş-yanan enerji kainatın quruluş əsasını təşkil edir. Elementlərin bərk forması materiyanın bərk formasıdır (məsələn, elə üzdə olan və hamının gördüyü daş qaya). Elementlərin maye forması isə Günəşdir, yanan maddədir. Fəzadakı element yüngüldür və tərkibi materiyadakı qədər zəngin ola bilməz. Burada elementlərarası məsafə çox azdır. **Deməli, əslində fəzada güclü tətbiq olunan qüvvə (deyə ki, Günəş və onun planetləri arasındakı fəzaya obyekt kimi tətbiq olunan qüvvə) yoxdur.** Bu, olarsa materiyalar aləmi tez-tez meydana gələr və indiki sistem və quruluş ola bilməz. Deməli, yaranma prosesi ya tamamilə özünü dayandırıb, ya da heç zaman bu proses olmayıb. Zaman burada nisbidir və Kainatın, Günəşin və planetlərin yaranma tarixi yoxdur. Digər tərəfdən yaranma prosesi olub, dayanıb və heç

zaman təkrar olaraq baş verməyəcəkdir. Sistem öz nizamı ilə gedir. Məsələn, Günəş öz enerji mənbəyini fəzadan götürür, elementləri sorur, “yandırır” və təkrar olaraq fəzaya və materiyaya qaytarır. Günəşin planetlərə gələn enerjisi fəzadan sorulan və formasını dəyişən elementlər axınıdır. **Deməli, Günəş enerjisi əslində elementlər (yanan nəticə) axınıdır.** Onda belə bir nəticə hasil olunur ki, elementlər materiya aləminə təsir edir, materiya aləminin kütləsini dəyişir və nəticədə materiya aləmi kütlənin dəyişməsi ilə bürüzə verən qüvvənin təsiri sayəsində hərəkət edirlər, yerlərini dəyişirlər.

Hər iki halda kainat əbədidir, Günəşin mövcudluğu və planetlərin mövcudluğu elə əbədidir. Dəyişiklik baş verməyəcəkdir. Günəş sistemi məhv olmayacaqdır. (Qeyd: qədim yunan materialist filosofu Demokritin ardıcılı və atomistik təlimin davamçısı olan Epikür (b.e.ə. 342/341-271/270-ci illərdə yaşayıb) Herodota yazdığı məktubda qeyd edirdi ki, kainat həmişə indiki olduğu kimi olmuşdur və həmişə də belə olacaqdır, çünki onda dəyişiləcəyi bir şey yoxdur: axı Kainatdan savayı, ona daxil ola bilən və dəyişiklik edə bilən heç bir şey yoxdur).¹ Planetlər Günəşdən enerji alırlar, kütlələrini dəyişirlər. Fırlandıqca təkrar olaraq tarazlanma prosesləri baş verir. Həmin bu enerji elə qüvvədir. Enerji qüvvədirsə, deməli, qüvvə elementlərin birləşməsidir. Elementlərin hərəkəti qüvvəni yaradır, qüvvə də elementlərə təsir edir. Nəticədə yerdəyişmələr həyata keçirilir. Əvəzləmələr (artıb-azalmalar) meydana gəlir. Mərkəzlərdən (element birləşmələrinin çoxluq təşkil etdiyi məkanlardan) məsələn, Günəşdən və planetlərdən qarşılıqlı olaraq element dəyişmələri meydana gələ bilər.

¹ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu. Qədim yunan fəlsəfəsi antologiyası. “Yeni Nəsil” AJB, Bakı, 2002, 180 səh., səh. 68.

Günəşdən materiyyaya (burada planetlər nəzərdə tutulur), materiyyadan da Günəşə dəyişən elementlərin kütləsi mövcuddur. Materialarda bərkləşmiş elementlər, fəzada isə yüngül olan və ara məsafələri çox olan element hissəcikləri mövcuddur. Fəzada elementlər sanki yayılmış formadadırlar. *(Qeyd: belə hesab etmək olar ki, fəza elementlərinin ara məsafələrinin planetlərdəki vəziyyətlərə-düzülişlərə nisbətən çox olması əslində burada olan sadə element birləşmələrinin mövcudluğundan xəbər verir. Bir-birini tutub saxlayan və müəyyən məkanda yalnız iki elementin olmasını xassələndirən –burada fərqli elementlər-vəziyyət mövcuddur. Ehtimal etmək olar ki, fəzada ikixassəli olan və bir-birini tutub saxlayan və müstəvi əmələ gətirən element vardır. Bu, bir xassəli elementin birləşməsi də ola bilər. Lakin mütləq boşluq olmadığına görə məsafə də çox aralı ola bilməz. Burada hər hansısa ikinci element var)*

Belə qəbul etmək olar ki, (ehtimal əsasında) Günəş yoxdursa, deməli, hər tərəfdə -bütün fəzada bir materiya-bütöv materiya var. Bəlkə də nə zamansa əslində bütöv bir materiya olub, partlayış baş verib və kainat, qalaktikalar, Günəş və planetlər meydana gəlib. *(Qeyd: Günəş və onun sistemi haqqında qrafiklər bölməsində xəyali təsvir edən gümanlarla da tanış olmaq olar).*

Günəş olmasa planetlər hansı formanı ala bilərlər

Məlumdur ki, Günəş və onun planetləri cəm halda bir sistemdir. Hər bir planetin Günəşin kütləsində (yaranması faizində) öz payı vardır. Yəni, bu o deməkdir ki, Günəşin yaranmasında, fəaliyyətində planetlərlə qarşılıqlı olaraq enerji paylanmaları baş verir. Enerji paylanmaları sayəsində Günəş sistemində fərqlilikdən tarazlıq meydana gəlir. Hər hansı planetin çatışmaması indiki Günəşin tərkibinə zərbələr vura bilər.

Eyni zamanda belə təxmin etmək olar ki, Günəşdən uzaqda soyuq qaz halında olan planetlərdə oksigen çoxdur, hidrogen də vardır. Onların bərk materiyaya çevrilməsi və maye halına çevrilməsi üçün Günəş enerjisi çatışmır. Bu planetlərin Günəşə çevrilməsi prosesləri digərlərinə nisbətən (məsələn, Marsa və Yerə nisbətən) daha tez həyata keçirilə bilər. Günəşə yaxın planetlərdə isə isti olan hidrogen və karbon və digər qazlar daha çoxdur. Bu planetlər də Günəşə daha tez çevrilə bilərlər. Günəşə yaxın olan planetləri Yer orbitinə “gətirsək” belə güman etmək olar ki, əvvəlcə qazlar bərkliyib buz halına çevriləcək, sonra isə bərk materiyaya, yəni torpağa çevriləcək. Uzaq planetləri Yer orbitinə “gətirsək”, təxmin etmək olar ki, oradakı soyuq qazlar maye halına keçəcək və sonra buz halına keçəcək və bərk materiyaya –torpağa çevriləcək. Bərk maye birdən-birə, buz halına keçməmiş torpaq halına keçməz. İsti qazla soyuq qaz arasında fərq var. Onların eyni məkana gətirilməsinin nəticələri eyni ola bilər. Proses də eyni və oxşar olmalıdır. Lakin fərq də ola bilər. Belə ki, isti qaz enerji mənbəyindən uzaqlaşanda buzlaşmalıdır, sonra isə bərkiməlidir, bərk materiyaya keçməlidir. Kosmik fəzada soyuq qaz isə istiyə doğru gətiriləndə mayeyə keçməlidir, hidrogenlə qarışmalıdır, sonra buza çevrilməlidir, sonra isə bərk materiyayı təşkil etməlidir. Burada nəticələr eyni olmalıdır, lakin proses fərqi var.

Bu baxımdan qeyd etmək olar ki, hər bir forma və mövcudluğun əsasında tarazlı enerji qəbulu və sərfiyyatı dayanır. Hərəkət, enerji, məkan və məsafə enerji tətbiqindən və sürətdən çox asılıdır.

Bəs, Günəş olmasa sistemdə nə kimi problemlər yarana bilər:

-ləp yaxın planetlər qaz halından dərhal maye və bərk halına keçərlər və sonra yenə də qaz halında olurlar, lakin bu

dəfə dağınıq formada -çünki az miqdarda başqa ulduzlardan enerji alırlar;

-bərk materiyalı planetlər-bir qədər də bərkləşib dərhal dağılarlar və qaz halına keçərlər. Yerdəki su da bərk materiya kimi dərhal bərkləşər və qaz halına keçər-lakin dağınıq formada;

-qaz halında olan planetlər isə tamamilə dağılarlar. Bəzən az qaz formalarını özlərində saxlaya bilərlər. Çünki başqa ulduzlardan enerji alırlar.

Burada Günəşin dərhal sönməsi bütün planetlərdə eyni dərəcədə təsirli ola bilməz.

Qeyd: 2012-ci ilin 21 dekabrında Günəş enerjisinin qarşısının kəsilməsi ilə əlaqədar ehtimal olunmuş hadisə ilə bağlı onu bildirmək olar ki, əslində Yer kürəsinin mövcudluğu (indiki vəziyyətdə) sırf Günəşdən və Günəş sisteminə yaxın olan ulduzlardan, həmçinin Süd Yolu qalaktikasının ümumi cazibə qüvvəsindən asılıdır. Günəşin qabağı tutularsa-bir neçə saat və ya da sutka hesabı ilə, Günəşdə ciddi problem baş verərsə, Yer kürəsində həyat ola bilməz, Yer kürəsinin bəlkə də özü ola bilməz. Səbəbləri (ehtimallar):

Günəş şüası, Günəş enerjisi olmadan,

-su ola bilməz;

-atmosfer ola bilməz;

-hava və külək ola bilməz;

-yağış ola bilməz, çünki su buxarlanmaz;

-buludlar ola bilməz;

-Yer kürəsi öz oxu ətrafında fırlana bilməz;

-Yer kürəsi olmayan Günəş ətrafında fırlana bilməz;

-Yer kürəsi dağılar və hissəciklərə parçalanar və ya da həddən artıq bərkləşər, sonra isə soyuq qaz halına çevrilər-başqa ulduzlardan əldə edilən enerji hesabına;

-Yer kürəsindəki su ümumiyyətlə tam bərkləşər və bərk materiya olaraq hissələrə parçalanar, sonra isə qazlaşar, sonra isə kosmik fəzanın özünə çevrilər;

-Yer kürəsini bərk formada saxlayan (yəni bütöv halda saxlayan) elə Günəşdir, buna görə də bərklik dağılar;

-Yer kürəsi öz əvvəlki yaranış başlanğıcına gələr və s.

Bütün planetlər Günəşdən enerji alırlar. Sonra həmin enerjini təkrar fəzaya qaytarırlar. Məsələn, planetlərin şüanı əks etmələrini belə adlandırmaq olar. Əks olunan şüalar fəzadan (materiyanın özündən qopan hissə) da Günəşə daxil olur, Günəş tərəfindən sorulur. Bərk materiyalar (planetlər) Günəş enerjisini sorurlar. Bu zaman onların kütləsində (“xalis çəkirlərində”) dəyişiklik yaranır. Bu sorma sayəsində planetlər (məsələn, Yer kürəsi, onun peyki olan ay) öz çəkirlərini dəyişirlər (Günəş şüası düşən bir müstəvidə çəki artır, ola da bilər ki, azalır, ancaq ehtimal ki, elementlərin daxil olması hesabına artır) və nəticə etibarilə onların öz oxları ətraflarında fırlanmaları baş verir. Bərk materiyanın Günəş enerjisini (buna elementlərin axını da demək olar) sormaları onların daxili qatları və nüvələri də təsir göstərir. Nüvə ilə Günəş enerjisi arasında əlaqə yaranır. Sistemin vəhdətliyi meydana gəlir.

Qarşılıqlı sistem əlaqələrindən çıxış edərək hesab etmək olar ki, planetlərin hərəkətləri kosmik fəzanı hərəkətə gətirir.

Planetlər və Günəş

Məlumdur ki, planetlər Günəş ətrafında dövr edirlər. Bu dövretmə sayəsində planetlər öz formalarını qoruyub saxlaya bilirlər. Məsələn, elmdən məlumdur ki, Yer kürəsi Günəş ətrafında sürətlə dövr edir. Bir ilə tam dövrəni başa vurur.

Bu fırlanma sayəsində, eləcə də Yer in öz oxu ətrafında fırlanmasının nəticəsi olaraq Günəşin şüaları və Günəş enerjisi Yer kürəsinin materiya formasını dağda bilmir. Çünki Yer in bütün hissələri, həm öz oxu ətrafında fırlanma zamanı, həm də

Günəş ətrafında fırlanarkən, özünü Günəşin bir nöqtəyə olan şüa düşməsindən qoruyur. Fırlanma zamanı sanki “soyuma” prosesləri də baş verir. Yer kürəsi öz formasını Günəşdən qoruyur və hissələrini əvəzləyə-əvəzləyə ondan, onun yandırmasından “qaçırır”. Belə güman etmək olar ki, Yer kürəsinin hərəkəti zamanı planet Günəş enerjisindən hərlənə-hərlənə “doyur” və artıq enerjini isə özündən uzaqlaşdırır. Hərlənmə sayəsində birbaşa enerji bir hissəyə düşmür və qəbul edilmir və həmin hissə dağılır. Fırlanma zamanı planetlər öz tərkibini Günəş şüasının axın seli ilə tarazlaşdırırlar. Planetlər hərəkət etdikcə özlərini çox istiləşmədən qoruyurlar. Nəticədə ərimə, qazlaşma və yoxolma prosesinin qarşısı alınır. Planetlər onların tərkibinə düşən Günəş şüalarını sanki öz səthlərində yayırlar. Buradan da birbaşa iti düşmənin və ardıcıl düşmənin qarşısı qismən alınır və planetlər özlərini qoruya bilirlər.

Elm yazır ki, yerin **maqnitosferi** Günəşdən gələn şüaların qarşısını alır. Günəşdə partlayış nəticəsində burulğan meydana gəlir. Burulğan da Günəşdən qopur Yer kürəsinə tərəf gəlir. Yerin atmosferində maqnitosferlə qarşılaşır. Bu maqnitosfer də Yerin daxili nüvəsindən meydana gəlir. Yerin maqnitosferinin yaranmasında onun daxili nüvədə

verir. Günəş məkanında fəza elementləri sorulur, Günəş əmələ gəlir və sorulmadan sürətlə qarşılaşan hissəciklər (yüngül və sıx hissəciklərin bərk birləşməsindən əmələ gələn hissəciklər- bu hissəciklər fəza müstəvisinin boşluğuna düşürlər və yanan materiyayı-Günəşi əmələ gətirirlər. Günəş hissəciklərin qarşılaşmasından olan qığılcımdır. Bu da hissəciklərin toqquşmasından meydana gələn yeni formalı hissəciklərdir, yəni enerjidir, enerji ünsürüdür. Boşluğa sürətlə daxil olan, sorulan hissəciklər sonra mərkəzdən (sorulma mərkəzindən) kənara çıxır. Kənara çıxan hissəciklərin birləşməsi fəza elementlərinin köməkliyi ilə materialara yayılır. Enerji aparır. Əslində elə Günəş fəza elementlərinin məzmun formasını dəyişməsidir. Buradan da Günəşdən materialların-planetlərin əmələ gəlməsi fikri ortaya çıxır. Ola bilər ki, Günəş partlayışından planetlər yaranıb və kənara çıxıblar, itələniblər. Günəş hissəsi partlayış sayəsində özündən enerjini qoparıb, fəza elementləri müstəvisinə aparıb.

Günəşin planetləri öz ətrafına çəkə bilməməsi isə fəzadakı yüngül elementlərin hesabına baş verir. Bu elementlər (fəza müstəvisi) əslində planetlərin Günəşə doğru getməsinin qarşısını alır. Günəş isə əslində planetləri elə özünə çəkməklə, sormaqla məşğul olan bir enerji mənbəyidir.

Nəticələr: Fəza, Günəş, planetlərdən ibarət olan materiya tərkibi eyni elementlərdən (hər birinin tərkibini eyni elementlər və onların birləşmələri yaradır) ibarətdir. Burada eynilik həm də əksliklər olan ziddiyyətlərdədir. Oksigen, hidrogen adlandırdığımız (müqayisədə nisbətən ağır və nisbətən yüngül) və bunların birləşməsindən yaranan digər elementlər əslində eyni başlanğıc elementidir. Oksigen və hidrogen sadəcə olaraq tərkiblərində hərəkətlərin fərqləndiyi və qüvvənin, enerjinin fərqləndiyi-kəmiyyət baxımından fərqləndiyi eyni elementlərdir. Yəni, oksigen və hidrogen bir-birlərinə çevrilən eyni elementlərdir. Bir elementin çevrilməsindən yeni element meydana gəlib. Bu çevrilmələr də daxili qüvvələri –kainatın

daxili qüvvələrini, enerjisini, təsirini meydana gətirib. Belə nəticə hasil olur ki, qalaktikalar bir-birinə təsirdədir və bu təsirlər sayəsində nizam əldə edilir və kainatlar idarə olunur. Bəs, kainatları idarə edən qüvvə hansıdır. Bu suala cavab axtarmaqla belə hesab etmək olar ki, bu fəvqə qalaktika qüvvədir ki, bir elementdən kainatı yarada bilər.

Nəticə: Günəş, fəza, su, od, torpaq, hava vahid elementdən meydana gəlib. Onlarda vahid tərkib əlamətləri mövcuddur. Əmələ gəlmə prosesləri (*hərəkətin müəyyən koordinatlar üzrə təzahürünü əks etdirən-vahid qüvvəni*) qüvvələri yaradıb. Günəş tükənməz mənbəyini kosmik fəzadan qəbul edir və kosmik fəzaya və planetlərə ötürür. Planetlərdən də enerji qəbul edir. Bu baxımdan da Günəş və planetlər eyni sistemin tərkibidir.

Fəza itələyici elementlərdən (hissəciklərdən-yüngül hissəciklərdən) ibarətdir (yüngül hissəciklərin lap sıxlaşmış forması isə suyu, atmosferi və planetləri meydana gətirir. Günəşdə də kosmik fəza sıxlaşır, mayeyə və qaza çevrilir) və bu hissəciklər birləşmələri itələmə qüvvəsini yaradırlar. İtələmə qüvvəsi əslində digər koordinatda cəzətmə qüvvəsinə çevrilir. İtələmə qüvvəsi başqa koordinatda cəzətmədir. Deməli, əslində bütün kainatı vahid qüvvə idarə edir:-bu, bir tərəfə itələmə, digər tərəfdə cəzətmədir. Hər ikisi də hərəkəti yaradır və hərəkətdən yararır. Hərəkətə təsir edən qüvvə vahiddir. Təbii ki, bu qüvvə öz tərkibi baxımından da təsnif oluna bilər. Deməli, kainatda yalnız bir makro qüvvə var. Bu da hərəkəti yaradan qüvvədir. Cəzətmə, cəzətmə, kənarlaşdırma, itələmə yalnız koordinatlarla istiqamətlərlə xassələnen vahid qüvvənin bölgü ünsürləridir.

Fəza itələyici elementlərdən ibarət olduğuna görə (*hərəkət xassəni yaradır, yəni fəzanın xassəsi genişləndirmədir, itələmədir. Məsələn, insanın xarakteri də onun hərəkətindən meydana gəlir. Sürətli hərəkətlər enerjinin bolluğundan*

meydana gəlir) bərk materiyanın Günəşə doğru getməsinin (*Günəş tərəfindən udulmasının*) qarşısını alır.

Fəzaya düşən hər bir cisim sürətlə hərəkət etməyə məcburdur. Çünki fəza elementləri müstəvisi itələyicidir, genişləndirəndir, dağıdandır. Fəzaya düşən cisim dağılmaq, həm də sürətlə hərəkət edə bilmək imkanına malikdir.

Hər bir planetin Günəş sistemində öz yeri və payı vardır. Planetlər olmasa indiki kimi nizam da ola bilməz. Planetlərin birinin olmaması digər planetlərin məhvinə gətirib çıxara bilər. Planetlərin sayı və cəm halda kütləsi Günəşin kütləsini meydan gətirir. Planetlərin azalması Günəşin kütləsində fərqləri yarada bilər; çünki enerji paylanmaları arasında tarazlıq pozula bilər. Elementləri sorma və buraxma tarazlığı pozular, Günəşin kütləsi fərqi yaranar, bu zaman indiki nizam pozula bilər. Planetlərin Günəş ətrafında fırlanmasında da ciddi problemlər yarana bilər.

Günəş oddur (alovdur), materialar onu özlərinə çəkirlər. Bu zaman materiya üzərində enerji seli yaranır. Materialara (planetlərə) gələn Günəş enerjisi elə hissəciklərdən ibarətdir. Od (alov) da hissəciklərin birləşməsidir. Nə üçün yandırıcıdır, çünki dağıdıcıdır. Deməli, odun tərkibi yandırıcı, dağıdıcı (digər materiala tətbiqdə) hissəciklərdən ibarətdir. Odun buraxdığı enerji (hissəciklər toplusu) sürətlə yayılır. Ətraf materiya onu özünə çəkir. Od bir materialdır. Tərkibi hissəciklərdən ibarətdir. Çox sürətli və digər materiala tərəfindən cəzb edilən hissəciklərdir, onlar cəzb edən materialı dağıda bilirlər. Deməli, odun (alovun) hissəcikləri çox sürətlə udulur, digər materialda olan mövcud hissəcik quruluşlarını dəyişir və nəticədə dağıdıcılıq əmələ gəlir. Odun içərisinə düşən hər bir cisimin tərkibində və formasında mütləq dəyişikliklər meydana gəlir. Alov materiala quruluşunu dağıtmağa cəhd göstərir. Su da hissəcikləri (formanı məzmunu çevirən) dəyişən elementdir. Deməli, od və su enerjiyə (qüvvəyə) malikdir. Od sovrma xassəsinə

malikdir. Külək odu yayır və odun mənbəyini (yanan şeyin, materiyanın) tükəndirir. Alovlanmanın güclənməsi təbii ki, materiyada hissəciklərin dağılmasına və yeni formalara çevrilməsinə səbəb olur. Alovlanma sayəsində hissəciklər yeni məzmun alırlar. Deməli, alov əslində məzmun dəyişən və formanı dəyişən **qüvvədir**. Qüvvəni hissəciklərin hərəkəti (sürətlə yerdəyişməsi) yaradır. Hissəciklərin bərkləşmiş toplumunun hərəkəti daha çox enerji yaradır. Deməli, enerji əslində kütlənin (*hissəciklərin hərəkəti və hissəciklərin toplu halda hərəkəti*) hərəkətindən yaranır. Enerji qüvvənin təzahürüdür. Alov həm enerji, həm də qüvvədir.

Külək (güclü hissəciklərin axını) sayəsində enerji artır, alovlanan materiyanın hissəciklərinin məzmununu dəyişir və materiyadan olan hissəciklər dağılır. Nə isə yanıb külə dönür. Kül enerjisi çıxmış, hissəciklərinin çoxusunu itirmiş əvvəlki mövcudluğun nisbi son vəziyyətidir. Külək enerjidir və qüvvədir. Külək zamanı atmosferdə (havada) olan hissəciklərin hərəkəti meydana gəlir. Külək hissəcikləri (havanı yaradan hissəciklər-havanın tərkibi) digər materiyaya nisbətdə formanı dəyişir. Yəni, qüvvə tətbiq edir və küləklə gələn hissəciklər digər materiyaya nisbətdə (təsirdə) dağıdıcı olur. Külək tərkib məzmununu çevirə bilmir. Yəni, hissəciklərə təsir edən qüvvə həmin hissəciklərin məzmununu saxlayır. Külək alovdan daha az təsirli enerjidir, qüvvədir. Yalnız forma dəyişəndir. Külək əsasən, alov hissəciklərini sürətləndirən və qovandır.

Su da **tərkib** dəyişir və **forma dəyişir**. Məsələn, suyun güclü axını (sel) sayəsində həm materiallar öz quruluşlarını dəyişirlər, həm də məhlullar yaranır. Alov və su dağıdıcı-tərkib və məzmun dəyişən, hissəciklər axınıdırlar. Onların tərkibində ya eyni, ya da bir-birini qovan, fəaliyyətini məkanda dəyişdirən hissəciklər vardır. Alovu su söndürür, alov suyun tərkibini dəyişir. Deməli, ən güclü qüvvələr su və alovdadır. Ən böyük enerji də sudan və alovdan alınır. Maraqlıdır: nə üçün bunlar əksdirlər: -belə də güman etmək olar ki, onlar ayrı-ayrı

mənbələrdən (lakin başlanğıcları, yəni ilk tərkibləri eyni olan mənbələrdən) əmələ gəlirlər. Hissəciklərin xassələri də fərqlidir. Bundan çıxış edərək belə qəbul etmək olar ki, Yer kürəsi Günəşdən (alovdan) və fəzadan (sıxılmış hava hissəciklərindən) əmələ gəlib. Onda, belə güman da etmək olar ki, bu ikisini bir-birindən həm qovan, həm də vahid materiya üzərində saxlayan digər bir qüvvə var və onların tam qarşılışmasına imkan vermir. Belə qəbul etmək olar ki, bu, fəzadakı az sıxlığı olan hissəciklərdir və atmosferdəki nisbətən sıxılmış hissəciklərdir. Bu hissəciklər alovun və suyun qarşılışmasına imkan vermir. Bu elə Yer kürəsində olan sıxılmış (bərkləmiş) enerjidir-qurudur, qayalardır, qum və torpaqlardır.

Su, od (alov), hava bir-birilə təsiretmə qüvvəsinə malikdirlər. Hərəkət elə bunların qarşılıqlı təsirindən meydana gəlir. Qüvvələr və enerji yaranır. Bu qüvvələr sayəsində tərkib hissələrin forma və məzmunu dəyişir. Təbiət daxilən bu qüvvələrin qarşılıqlı təsiri sayəsində tarazlaşır. Təbiətin daxili qüvvəsi bu ünsürlərin qarşılıqlı təsirindən meydana gəlir. Təbiətin rəngarəng tərkibi məhz rəngarəng hissələrdən ibarət olur.

Fəza-Günəş-Yer (planet-bərk materiya) vəhdəti və elementlər

Necə qədimdə yaranışın səbəblərini axtarıblar, düşünöblər mən də bu istiqamətdə fikir bildirməyə cəhd edirəm. Mənim fikirlərim ola bilər ki, dəfələrlə deyilsin, ola da bilər ki, müəyyən fikirlər tamamilə yeni olsun və yeni subyektiv kəşf kimi qəbul edilsin. Mənim məqsədim bəzi fikirlərin orijinallığını subyektivcəsinə yaratmaqdan ibarətdir. Bu orijinallıq içərisində nələrisə yeni fikir kimi hesab etmək olar. Ancaq fikirlərin subyektiv və fərdi-məntiqi olması da qəbul edilməlidir. Fikirlərimin elmə zidd olması da mümkün ola

bilər. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, elm də səhv edə bilər. Çünki araşdırma, mülahizələr, gəlinmiş nəticələr istiqamətlərdən, koordinatlardan və nəyin başlanğıc olmasını hesab etməkdən çox asılıdır. Buna görə də elmi araşdırmalar həm də subyektiv əsaslara malik olur. Eyni zamanda yolların uzun və qısa gedilməsi məsələsi var. Elm var ki, yolları qısa, elm də var ki, yolları uzun qət edir. Lakin elmin əsas funksiyası yolları qısa şəkildə fəth etməkdən ibarətdir.

Fəza, Günəş, Yer (digər planetlərlə birlikdə) vəhdətini və onun mahiyyətini Yerdəki elə **od, torpaq, su (onların tərkib elementlərinin, tərkib hissəciklərinin, kiçik elementlərinin)** vəhdətində görmək olar. Su, torpaq və od əslində bir-birindən kəskin dərəcədə fərqlənməyən mövcudluqlardır. Əvvəlcə də bu fikir bildirilib. Onların tərkib oxşarlıqları vardır və onların zahirini elə vəziyyətlərə salan elə hansısa qüvvədir, çevrilmələrdir. Vahid elementlərin çevrilmələri və mərkəzləşmələri vardır. Alovda, torpaqda və suda sadəcə olaraq eyni elementlər qüvvə sayəsində (təsirlə) müxtəlif forma alırlar. Bunlar kəskin dərəcədə fərqli olsaydılar, onda, kainat, Günəş sistemi yox, heçlik ola bilərdi. Buradan da belə bir məntiqi nəticəyə gəlmək olar ki, vəhdətin tərkibi qüvvənin və əks-qüvvənin tətbiqi ilə enerjini yaradır. Burada Fəza-Günəş-Planet (planet-bərkləşmiş materiya) bir-birilə təsir-əks təsir, udma və çevrilmələr vəhdətindədir. Bu çevrilmələr sayəsində elementlərin dövrü prosesləri –keçmələr, çevrilmələr yaranır.

Belə düşünmək olar ki, torpaqla-Günəş arasındakı fəza elementləri bu iki materiyanın tərkibində olanlardır. Günəş ilə Materiya arasında keçicidir. Ola bilər ki, elə sadəcə olaraq bir elementdir. Həmin element Günəş enerjisini (selin yayılmasını) lazımı qədər materiallara (planetlərə) buraxır. Fəza olmasa, yəni Günəşlə planetlər arasında, fəza olmasa, Günəş Yer Kürəsini məhv edər, ya da enerji heç yerə çatmaz. Fəza olmasa, hər hansısa bir quruluşdan söhbət gedə bilməz. Kosmik fəza həm də kainat məkanının əsasını təşkil edir. (*Qeyd: belə qəbul*

*etmək olar ki, enerjinin, yəni bir formada olan enerjinin, materiyaya olan təsirindən Günəş meydana gəlir. Yəni, Günəş şüası fəzadan keçir, planetlər onu özlərinə çəkirlər və Günəşin tərkibinə fəzadan yeni elementlər (“yanmaq üçün) daxil olur. Qarşılıqlı proseslər baş verir. Planetlər özləri də Günəş üçün mənbə rolunu oynayırlar). Çünki, bərk materiya enerji selini özünə çəkir və mənbəyini, yəni Günəşin özünü “qıcıqlandırır”, həm də boşaldır (mənbədən enerjini azaldır). Azalan enerjinin yerinə fəzadan əlavələri daxil olur. Buradan da belə bir məntiqi nəticə ortaya çıxır ki, Günəş və planetlər daimidir, sistem əbədidir. **Günəşin 5 milyard il bundan sonra yanacağı və yox olacağı fikirlərinin həqiqiliyi də şübhə doğurur.** Günəşi saxlayan ona enerji verən, planetlər və fəzanın qarşılıqlı əlaqəsidir. Ola bilər ki, Günəş öz enerji mənbəyini məhz Planetlərlə olan təsirli əlaqəsindən, eləcə də fəzadan götürür. Fəzaya və planetlərə geri qaytarır. Beləcə qarşılıqlı proseslər gedir. Buradan bir daha belə bir məntiqi nəticələrə gəlmək olur ki, Günəş sistemində elə bir nizam var ki, o nizamdan biri sistemdən çıxarsa, Günəşin tərkibi (Günəşin kütləsi) ya azala, ya da arta bilər. Bu halda planetlərin qarşılıqlı münasibəti və əlaqəsi də korlanır və planetlərdə nizam pozular, həyat məhv olar.*

Fəza Günəş enerjisini sərbəst şəkildə, yəni nizamla və zamanla planetlərə ötürür. Fəzada heç bir element olmazsa, onda Günəş şüaları planetlərə ötürülə bilməz. Buna görə də tam kosmik boşluq ola bilməz. Boşluq kəmiyyətdə azlıq üçün işlədilən ifadədir. *(Qeyd: təxmin etmək olar ki, torpağın müəyyən qüvvə sayəsində bərkləşmiş forması qayalıqlar, lap yüngül-Günün təsiri ilə yumşalmış forması qumsaqlıqlardır. Belə hesab etmək olar ki, dənizkənar qumlar əsasən, Günəşin su və torpaqla qarşılıqlı vəhdətindən yaranır. Günəşin və suyun torpağa təsirindən –sahilə yaxın yerlərdə-torpaq quma çevrilir. Bərk formasından yumşalır. Suyun dərinliklərində, yəni Günəşin çox düşmədiyi yerlərdə qum formasını çox*

axtarmaq düzgün deyil. Qum-səhra qumları maye ilə lap bərk materiya arasında orta bir mövqe tutur. Qaya-torpaq-qum-su keçiciliyi meydana gəlir. Bu baxımdan da Günəşin çox düşdüyü yerlərdə-səhra qumları mövcud olur. Yarım səhralar da mövcuddur və burada tədricən çevrilmələr meydana gəlir. Bütün bu proseslər Günəş-torpaq-su vəhdətindən, təsir və əks-təsirlərdən, təsirləri udmadan meydana gəlir. Buradan belə bir məntiqi nəticə ortaya çıxır ki, başqa planetlərdə də Yerdəki kimi oksigen vardır. Lakin, onlarda su daxildə olduğundan (böyük ehtimalla) və Günəşlə olan məsafələri fərqli olduğundan Yer kürəsindəki kimi vəziyyət alınə bilmir. Uzaq planetlərdə su buza, o da bərkliyib qayaya, sonra soyuq qazlara, yaxın planetlərdə isə buxara və isti qazlara çevriləcəkdir).

Fəza soyuqdursa, deməli, əsasən oksigendən ibarətdir. Hidrogen bol olsaydı daha çox işıqlı və isti olardı. (Böyük ehtimal). Oksigen hidrogenin materiyyaya, onun tərkibində olan elementlərə təsirindən də yararır. Elementlər (materiya elementləri) varsa, Günəş varsa oksigen də ola bilər. Fəzada həm də oksigen (bərk materiyyaya nisbətən çoxlu miqdarda) olmaya bilər. Oksigen Günəşin materiyyaya təsirində olur. Bu, bir ehtimaldır. Digər ehtimal isə odur ki, kosmik fəza oksigendir, əgər çox soyuqdursa və çox boşdursa.

Günəş nəyə görə kosmik fəzada atmosfer əmələ gətirmir. Çünki, Günəş şüaları bərk materiyyaya (planetlərə, onların peyklərinə) dəyəndə daha çox enerjili olur, qızdırıcı olur. Günəş enerjisi özündə qızdırıcıdır və əks olunan zamanda qızdırıcıdır. Məsələn, dəmirin və başqa bir metalın qızması, istənilən bir əşyanın və canlı aləmin Günəş qarşısında qızması buna nümunədir. Günəş şüası materiyyaya dəyəndə öz təsirini göstərir. Günəş şüasını hidrogen molekulu özünə çəkir. Bu o deməkdir ki, Günəş şüaları hər hansı bir materiyyaya dəyir, oradakı elementləri hərəkətə gətirir, materiya vahidinin

tərkibini aktivləşdirir. Nəticədə hidrogenlərin vəhdəti ortaya çıxır. Həm də hidrogenin ayrılması prosesləri baş verir.

Kosmik fəza oksigendir, ona görə də genişlənəndir (hidrogenlə və digər fəza elementləri ilə qarşılıqlı əlaqələrdə). Onun genişlənməsini Günəşdən gələn hidrogen elementi təmin edir. Kosmik fəza böyük (burada seyrək və yüngül) məsaməlidir. Ona görə də Yerin atmosferindən kənarında sürət çoxdur. Seyrəkliyə görə, hərəkət edən cihazın qarşısını almaq üçün az maneə vardır. Çəkisizlik çoxdur. İstənilən aparat kifayət qədər sürətlə hərəkət edir. (Yerin atmosfer məkanına nisbətən sürətlə. Yerin cazibə qüvvəsi və atmosferin sürtünmə qüvvəsi, eləcə də atmosfer sıxlığı sürətin qabağını alır, hərəkət edən cisim yavaşdır). Kosmik fəza oksigen olmasaydı, tamamilə (heç bir elementsiz) boş olsaydı, onda kosmik uçuş aparatları, eləcə də süni peyklər kosmosda dayana bilməzdilər. Günəşin və planetlərin özləri, həmçinin ulduzlar dayana bilməzdilər və sistem mümkün olmazdı. Günəşin və işığının, digər ulduzların hərəkətləri, materiyanın hərəkətləri sonsuz sürətlə ola bilərdi ki, bu da systemsizliyə gətirib çıxarardı. Müstəvinin mövcudluğu elə vaxtilə sistemin meydana gəlməsinə səbəb ola bilmişdir. Belə güman etmək olar ki, Günəş tətbiq edən qüvvədir, bu qüvvənin tətbiqindən sabit kəmiyyət ortaya çıxır, eləcə də kosmik fəzanın oksigen müstəvisi bu qüvvənin hədsizliyinin qarşısını alır. Təsir əks təsirə bərabərdir. Günəş materiallara qüvvə tətbiq edərsə, kosmik fəza bu qüvvənin hədsizliyinin qarşısını alır. Onu nizamlayır. Materiya aləminə və Günəşə, ulduzlara qarşılıqlı fəaliyyət məkanını kosmik fəza təmin edir. Kosmik fəza bir növ tor rolunu oynayır. Kosmoda çəkisizlik, yumşaq və şar effektindən meydana gəlir ki, bu da oksigenin genişlənmə xüsusiyyətindən, məsamələr yaratmaq xüsusiyyətindən ortaya çıxır. Oksigenin genişlənməsini isə hidrogen daha çox təmin edir. Oksigen tərkib atomlarını parçalayanda hidrogenə və digər qazlara çevrilir. Digər qazların da təkrarən oksigenə

çevrilməsi mümkün ola bilər. Bu baxımdan da kainatda heç nə itmir.

Kosmik məkan heç bir elementsiz olsaydı, kosmik məkana çıxmaq qeyri-mümkün olardı. Günəş istənilən cismi yandırır və məhv edərdi. Məsələn, peykləri tamamilə məhv edərdi. Bu məhvin qarşısını alan, Günəş şüalarının qarşısını alan (sındıran) kosmik fəzanın oksigenidir. Sürəti sabit və hərəkəti keçici saxlayır. Çəkisizlik yüngüllükdür ki, bu da elə oksigenin özüdür. Oksigenin sahələr üzrə yayılmasıdır. Bu baxımdan da kosmik məkan yüngül məkandır ki, hərəkət sürəti çoxdur və yaylıdır. Kosmik məkan sıx olsaydı hərəkət də zəif olardı və sürət çox zəif olardı. Yer kürəsi və digər planetlər Günəş ətrafında indiki kimi hərəkət edə bilməzdilər. Ümumiyyətlə, indiki forma və məzmun ola bilməzdi.

Kosmik məkanı əhatə edən element (oksigen) olmasaydı Günəş özü də nizamlı şəkildə yana biməzdi. *(Qeyd: istənilən bir varlığın hərəkəti mütləq qaydada digər varlığa nisbətən mümkün olur. Çünki hərəkətdə olarkən enerji ötürülmələri prosesləri baş verir).* Günəşi öz məkanında saxlayan və nizamlı hərəkət etdirən məhz kosmik fəzanın müstəvisidir. Kosmik fəzada asteroidlər, kametalər, meteoritlər hərəkət edirlər. Bunlar kosmik fəzada nəzarətsiz qalırlar və belə güman etmək olar ki, onların tərkibində nüvə yoxdur. Nüvə olsaydı onlar planet, ya da peyk olardılar və konkret orbitlər üzrə dövr edərdilər. Materiya aləmi fəzadakı quru parçalarını özünə cəlb edə bilər. Günəş şüaları materiya aləminə təsir göstərir. Materiya aləmi Günəş enerjisini özünə cəlb edir.

Kosmik məkanın özü soyuq olmalıdır. Çünki oksigendir. Kosmik məkan daima işıqlı olmalıdır. Lakin bu işıqlar materiya ətrafında çox, lap kənarlarda isə az olmalıdır. Materiya aləmi Günəş işığını əks etdirir. *(Qeyd: belə güman etmək olar ki, Günəş şüaları Yerə düşür, Yerin fırlanması ilə əlaqədar bu şüalar paylanır. Günəş özü də hərəkətdə olduğundan, eləcə də Yer Günəş ətrafında fırlandığından*

Günəş şüaları üfüqi yerdəyişmə edir. Yəni səthi müstəvi üzrə dəyişirlər. Günəş işığı paylanılır. Bu paylanma dəyişmələrə məruz qalır. Günəşin Yerə təsirindən yaranan əks-təsir sferası, təsirdən meydana gələn maqnit-enerji sahəsi Yerin qızmasını, atmosferin qızmasını təmin edir. Atmosferin qızması onun soyuması ilə əvəz olunur. Burada fırlanma hərəkətləri də təsir göstərir. –gecə ilə gündüz yaranır). Kosmik məkanın özü soyuq olmalıdır. Kosmik məkanda materiya ətrafından uzaqlara doğru temperatur dəyişkən olmalıdır. Yerin atmosfer sərhəddində olan fəza temperaturu ondan uzaqda olan məkandan fərqli olmalıdır. Günəş şüalarının Yerdən gələn əks-təsir enerjisi, fırlanmadan paylanan enerji atmosfer sərhəddinin fəzasını kənarlara nisbətən isti etməlidir. Kosmik məkana çıxan cismin özü istilik çəkməlidir. Kosmik cihazların Günəş enerjisi ilə işləməsinin mümkünlüyü də buradan meydana gəlir.

Günəş ilə materiya (burada planetlər və peyklər) arasındakı məsafədə (kosmik məsafədə) temperatur aşağı ola bilər. Materiya Günəşdən uzaqlaşdıqca əlaqə də itir, zəifləyir. Yəni, qızma yox, soyuma baş verir. Zaman uzanır, sürət azalır. Günəşə yaxınlaşdıqca materiya tərkibində olan elementlər (məsələn, hidrogen) hərəkətə gəlir, canlanma baş verir. Ləp yaxınlaşdıqca isə əriyir. Bu, o deməkdir ki, hidrogen birləşməsi (zəncirliyi) partlayışa, əriməyə gətirib çıxarır. Günəşə tam yaxınlaşmaq üçün böyük həcmdə oksigen lazımdır ki, ərimənin qabağını nisbətən almaq imkanı olsun.

Ehtimal etmək olar ki, Günəş parçalanmış və planetlər ondan ayrılmışdır. Fəzanın oksigeni ayrılmış hissəni Günəşdən aralamışdır. Günəş əbədidir. Ona görə ki, bu yanan maye oksigen ilə əhatə olunubdur. Günəşin özü də oksigenlə (fəza oksigen müstəvisi ilə əhatə olunmazsa tez yanıb külə dönər) qidalanır. Oksigen hidrogen ətrafında “sədd çəkib” və buna görə də Günəş daxildə yana-yana qalır.

Yer Kürəsinin fırlanmasında həm Günəş şüalarının axını təsir göstərir, həm də nüvə rol oynayır. Günəş şüaları (hidrogen) Yer kürəsinin bir tərəfinə ağırlıq salır, digər tərəfi də fırlandırır. Günəşin özü də fırlanır. Bu fırlanma sayəsində (daxili sel) planetlər fırlanır. Kosmik fəzada olan element (oksigen qazı) Yerin sabit sürətlə fırlanmasını təmin də edir. Bu oksigen kütləsi Yer Kürəsinin bir tərəfi basılında, o biri tərəfini qaldırır, üzə çıxarır, tədricən fırlanma baş verir.

Qeyd olunduğu kimi, planetlər arasındakı fəza boş deyil və elementdən, element birləşməsindən, elementin yayılma sahəsindən və kütləsindən (cəm halda toplu kütləsindən) ibarətdir. Bu elementlər enerji keçiriciliyinə malikdir. Enerji keçiriciliyinin elementə toxunması işığı əmələ gətirir. Burada ola bilər ki, sürtünmədən qığılcım effekti yaranır və işıq enerjisi formalaşır. Enerji elementlər arasında ötürmədən meydana gəlir. Hissəcik hərəkət etməsə enerji ötürülməz, sürtünmə yaranmaz və işıq da olmaz. Günəş enerjisi və enerjinin yaratdığı işıq materiya aləminə dəyir. Materiya aləminə dəyəndə enerji işığa çevrilir. Enerji axını güclü olduqda və məkan kiçik olanda enerjinin artması meydana gəlir. Dar məkana çoxlu enerji buraxmaq nəticədə, son həddə həmin məkanı alovlandırma bilər. Bu məntiqdən irəli gələrək hesab etmək olar ki, kosmik məkanın böyüklüyündən Günəş materiya aləmini yandırır külə döndərə bilmir. Enerjinin işığa çevrilməsi üçün mütləq enerjini əks etdirən materiya və element (elə elementlərin toplusu materiya və onun halını meydana gətirir) mövcuddur. Element enerji keçiriciliyinə malikdir. Enerji keçiriciliyi olan materiya Günəş tərəfindən qızır. **(Ümumiyyətlə isə hesab etmək olar ki, enerji keçiriciliyi olmayan element yoxdur. Belə qənaətə gəlmək olar ki, enerjini zəif və güclü şəkildə keçirici elementlər var. Tamamilə enerji keçirməyən element olarsa, həmin elementdən düzəldilən qurğu ilə Günəşə yaxın getmək olar. Yəqin ki, bu element də Yer üzərində yoxdur. Ola bilər ki,**

hansısa elementləri kimyəvi üsulla reaksiyaya cəb etməklə, tərkiblərini dəyişməklə, çevirməklə Günəşin lap yaxınlığında enerjiyə davamlı materiya əldə etmək olar). Bu baxımdan da Günəşlə planetlər arasındakı məsafələrdə, məkanlarda mütləq element vardır. Bu element olmasaydı Günəş enerjisi işıq enerjisinə çevrilməzdi və enerjinin işıqlanması mümkün olmazdı. Fəzada enerjini ötürən həmin enerji elementi və eləcə də ötürməni tarazlayan digər element olmalıdır. Kosmik fəza müstəvisi enerji və “enerjisizlik” (passiv, yəni nisbətən az aktiv olan) elementlərindən ibarətdir. Güman etmək olar ki, Fəza Günəşiz oksigen mənbəyidir və Günəş enerjisi ilə birlikdə oksigen və hidrogendir. Digər elementlər də vardır. Fəza hidrogendir, ona görə ki, şüadır, enerji sahəsidir, hərəkətin əsasıdır; oksigendir, ona görə ki, hidrogenin qabağını alandır. Həmçinin bu elementlərin reaksiyasından meydana gələn elementdir. Kosmik fəzada və onun Günəşlə münasibətlərində, təmasda nisbi və mütləq böyük sürətin nisbi və mütləq kiçik sürətlə qarşılıqlı qovuşması prosesləri baş verir.

Fərz edək ki, kosmik fəza elementsizdir. Onda Günəş də ola bilməzdi və Günəşin enerjizi planetlərə gedib çata bilməzdi. Yaxud da, çox güclü enerji keçirən element olsaydı, onda, bütün materiya aləmi məhv olardı, yanıb külə dönərdi. Element (Günəş enerjisinin əksi olan enerjisiz element) ona görə var ki, enerji selinin qabağını kəsə-kəsə bərk materiya aləminə -planetlərə- enerjini sabit vəziyyətdə ötürür və enerjinin materiyyaya dəyməsindən və əks olunmasından da işıq meydana gəlir. Günəş hidrogenin cəmidir. Günəş tərkibində oksigen də vardır ki, hidrogeni hərəkətə gətirir. **(Qeyd: enerjinin yükəsk forması alovdur. Məsələn, Günəş işığı ilə nə isə yandırmaq olar. Alov işıqdır. Deməli enerjinin artımı işıqdır. Bu nöqtəyi- nəzərdən də hesab etmək olar ki, Günəşin içərisində yanan nə isə vardır və bu yanan da təkrar olaraq enerjidən enerji alır. Daimi enerji alova, alov**

da enerjijə çevrilir. Günəşin daimi alovlanması sərbəb olaraq həm də onun ətrafındakı sərhəd məkana baxmaq məqsəduyğun olar. Bu sfera enerji mənbəyini məkanda saxlayır və alovdan enerji, enerjidən alov meydana gəlir. Kainatda işıq alova, alov da işığa çevrilir. Deməli, enerji itmir və forma dəyişir. Işıq enerjijə, enerji də işığa (ışıq da sərbətli axan enerji toplusudur) çevrilir. Bu məntiqlə Kainat əbədidir, ömrü uzun və sonsuzdur. Kainatın yaranma tarixi haqqında fərziyyələr də şübhəlidir, daha çox subyektivdir. Burada başlanğıcı görmək qeyri-mümkündür. *(Qeyd: əslində məntiqi mühakimələr yürütmək və əqli nəticələrə gəlmək üçün istiqamətlər var. Beyin hər bir istiqamət üzrə öz məntiqini çıxara bilir. Bu baxımdan hansı istiqamətlərin düzgün, hansının yalan olması haqqında da fikirlər yürütmək mümkündür, lakin bu mülahizələr, mühakimələr mütləq və nisbidir).* Məlumdur ki, təbiətdə gecə ilə gündüz, enerji ilə enerjisizlik var. Bu da mənfi və müsbətdir. Təbiətin tarazlığı da bu müsbət və mənfinin nisbətindədir. Həyat da kainat da, o cümlədən Günəş sistemi, ulduzlar da mənfi və müsbətə, enerji ilə enerjisizliyə bağlıdır.

Su nədir

Elm yazır ki, su tərkib etibarilə iki hidrogen və bi oksigen atomundan ibarət olan birləşmədir.

Belə qəbul etmək olar ki, su-fəza, torpaq, günəş tərkibi olan elementlərindən başqa bir şey deyildir. Su sıxılmış kosmik fəzadır. Su sıxılmış atmosferdir. Su Günəşdən uzaqda olduğundan qaz (buxar halında) deyil. Deməli, suda ehtiyat enerji toplanıb. Suyun yanan qaz halına çevrilməsi mümkündür. Suyun çoxlu hərəkəti (ona tətbiq olunan qüvvənin kəmiyyət çoxluğu) suyun hərəkətini və enerjisini artırır bilər. Yer kürəsində olan suyun maye halı haradan əmələ gələ bilər? - Belə qəbul etmək olar ki, su-əslində əvvəlcə Yer kürəsinin

daxilində (içində) olub. Fəzadakı elementlərin torpaq, qaya, süxur və s. arasındakı keçici elementidir. Buradan belə bir qənatə gəlmək olar ki, su fəza və torpaq və Günəş arasında olan keçici bir mayedir. Suyun ilk forması elə torpaq tərəfindən bərkləşmiş, daxilində bərkləşmiş fəza hissəsi olub. Su fəza- ulduz və bərk materiya arasında aralıq hərəkətverici bir maddədir. Ola bilər ki, Yer kürəsinin ya daxili, ya da kənar təsirlərə məruz qalması (burada Yer kürəsinin hər hansısa bir planetlə, quru parçası ilə vaxtilə toqquşması) Yer kürəsinin parçalanmasına, daxilində olan bu fəza elementinin üzə çıxmasına səbəb olub və dərhal Günəş şüası ilə reaksiyaya girməsindən maye halına gəlib. Nəticə etibarilə Yer kürəsinin atmosferi formalaşmış. **Qaya-torpaq-qum-su-fəza-Günəş** vəhdəti və çevrilmələri vardır. Qaya-enerjisizlik-Günəş isə enerjidir. **Qayanı Günəşə lap yaxınlaşdırsaq, torpağa, quma, suya, atmosfer hissəsinə (atmosfer tərkibi olan elementlər) və sonda fəzaya çevriləcəkdir.**

Atmosfer sudan, torpaqdan və Günəşdən əmələ gələn aralıq bir təbəqədir. Atmosferin altı su, torpaq və qayadır. Üstü isə fəza və Günəşdir. Fəza olmasa, nə qaya (daş) var, nə Günəş.

Qeyd: belə qəbul etmək olar ki, vaxtilə qayalıqlarda, mağaralarda yaşayan insanlar qeyri-qayalıq məskənlərə köçdükdən sonra əhliləşməyə, indiki formalarını almağa başlayıblar. Qayalıqlarda yaşayan insanların çox bərk xarakterli olmaları da mümkün olub. *(Çünki qayalıqlarda toplanmış enerji var və bərk olduğundan Günəşin təsirindən özündən oksigen buraxmağa və hidrogen buraxmağa başlayır. Axşam isə soyuq ola bilər. Qayalıqlar içərisində olan atmosferlə, kənardakı atmosfer fərqlidir. Qaya ətrafında bərk havanın olması məntiqlidir; çünki qayada oksigen-hidrogen və onların digər birləşmiş maddələri toplanıb. Günəş və atmosfer qayalığı fərqli edir).* Ona görə də onların torpaq yerlərə gəlməsi özlərinin zənginləşməsinə, yetişməsinə (hidrogenlə

daha çox zənginləşmələrinə) səbəb olub. Qaya içərisində yaşayan insanın danışa bilməsi və digər zəngin hərəkətləri ola bilməz. Qayadan bir qədər rəngarəng (burada zəngin təbiətli) yerə köçdükdən sonra insanların yertişməsi mümkün olub, nitq və geniş təfəkkür ortaya çıxıb. Qaya özündə, torpağa nisbətən elementlər saxlayıb. Ona yağış yağanda və Günəş şüası təsir göstərəndə elementlərin bir neçəsini buraxa bilər.

Səhralıqlarda oksigen çox ola bilər. Çünki Günəş torpağa çox təsir göstərir, onun tərkibində olan oksigeni götürür və ətrafa yayır. Səhralıqlar gecəni soyuq olurlar; çünki oksigen çox olur, soyuma gedir və təzyiq fərqindən güclü küləklər yaranır. Gündüz vaxtı Günəş torpağın daha çox oksigenini əlindən alır. Günəş batdıqdan sonra isə səhralıqlarda olan isti hidrogen təkrar oksigenə çevrilməyə (soyumaya) başlayır. Buradan da belə bir məntiqi nəticəyə gəlmək olur ki, Günəş enerjisi canlandırıcıdır. Onun əksi olanlar isə canlandırıcı deyil. Su, məhz canlandırıcı, yəni hidrogen molekulu ilə, canlandırıcı olmayan oksigen molekullarının vəhdətindən ibarətdir. Buradan da belə bir məntiqi nəticəyə gəlmək olar ki, Yer Kürəsində Günəş olmazsa (tamamilə), su yoxdur, həddən artıq bərk materiya (qayadan da bərk təsəvvür etmək olar) var. Səhranın bir çox hissəsində həddən artıq oksigenin mövcudluğu (Günəş onu hərəkət sayəsində hidrogenə çevirir), nəfəs çatışmazlığına gətirib çıxara bilər. Səhradakı torpaqlar Günəş şüasından o formaya (qumlu torpaqlara) düşür. Günü udur və enerji onu yüngülləşdirir, arasındakı məsafələri genişləndirir. Yəni, Günəş enerjisi kristalları çox aralayır. Sanki elementlər dartılmış formada olur. Enerji artdıqca dağılma prosesləri gedə bilər. Kristalları arasındakı quruluş geniş olur. Günəş düşdükcə oksigeni götürür (alır), oksigen azaldıqca, torpaq o vəziyyətə düşür. Buradan belə nəticəyə gəlmək olur ki, qaya həddən artıq bərkləşmiş (başqa elementlər də daxil olmaqla) oksigen kütləsindən ibarətdir. Qaya üzərinə çox gün şüası düşərsə, udulacaq və oksigeni özündən

buraxacaq, oksigen sürətli hərəkət edəcək və hidrogenə çevriləcək. Qaya üzərinə Günəş şüası altında su tökülən zaman “Günəş-su-qaya” vəhdətindən elementlər bolluğu yarana bilər. Bu baxımdan da hesab etmək olar ki, Günəş və qaya üzərindən tökülən suyun vəhdətində (ətrafda) bol oksigen və hidrogen mövcuddur. Qayalıq yerlərdə bol yağış enerjinin zənginliyinə səbəb ola bilər.

Deyək ki, başqa planetlərdə su yoxdur. Bir maddə kimi qəbul etmək olar ki, su yoxdur. Lakin demək olmaz ki, su ümumiyyətlə yoxdur. Suyun tərkib maddələri var. Planetlərin tərkibi elə suyu təşkil edən maddələrin özüdür. Yerdəki kimi element birləşməsi və su maddəsi yoxdur. Lakin güman etmək olar ki, planetlərin daxillərində su ehtiyatı toplanıb. Su həm də səthdə ona görə olmaya bilər ki, Yer kürəsi ilə eyni orbitdə dövr edən başqa bir planet yoxdur. Ayda suyun olması ehtimalı daha çoxdur. Lakin suyu Ayın daxilində axtarmaq olar. Suyu həm də Mars planetində axtarmaq olar. Çünki materiya (planetin özü) bərkdir. *(Bir də onu nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir planetin özünəxas təbii nizamı var. Buna Günəş sistemindəki yeri, planetin kütləsi və fırlanma sürəti də təsir edir. Hər bir planet özünəxasdır. Burada riyazi bərabərlik axtarmaq da düzgün deyil. İnsanın məntiqi də düz olmaya bilər. Bir planetdə elementlər çox qarışa bilər, digərində isə zəif. Bu, bir qanunauyğunluqdur, təbii nizamdır. Təbii nizam isə biz insanların şüurları ilə tənzim olunmur. Biz insanlar yalnız təbii nizam haqqında bəzi məlumatları əldə etmək imkanına maliklik. Ətrafın təbii nizamı bizim nizamımızı formalaşdırır. Məlumatlar da onu qəbul edənlər tərəfindən dərəcələndirilir. Kimisi az, kimisi isə nisbətən bir qədər çox məlumata malik ola bilər).*

Su iki hidrogen və bir oksigen atomundan ibarət olan bir maddədir. Lakin başqa planetlərdə bu birləşmə alınma bilmir. Çünki hər bir planetin kainatda özünəxas yeri var. Bu baxımdan da eynilik yox, oxşarlıqlar ola bilər. Suyun

tərkibində elementləri nisbəti dəyişəndə forma və məzmunu da dəyişir.

Günəşin daxili seli və planetlərin dövr etməsi

Belə güman etmək olar ki, Günəşin tərkibində **enerji axını** (enerji seli) mövcuddur ki, bu enerji seli də planetləri öz ətrafında hərəkət etdirir. Bu enerji axını eləcə də Günəşdən vaxtilə ayrılmış (elmi qənaətlər belədir) planetlərin öz oxları ətraflarında fırlanmalarına səbəb olur. Günəşin daxilində olan elementlər axını maye və qaz halında olur və mənbəni əsasən kosmik fəzanın özündən götürür. “Boşluğa” düşən axın burulğanı əmlə gətirir və bu burulğan da öz sisteminin (Günəş sisteminin) həm kosmik fəzasını, həm də obyektləri, məsələn, planetləri hərəkət etdirir. Günəşin daxilində olan burulğan cəzətməni, yəni planetləri öz ətrafında saxlamayı, eləcə də itələməni, yəni müəyyən məsafəni, planetlərin Günəşətrafı orbitini meydana gətirir. Belə qəbul etmək olar ki, burulğan məkanına (Günəş məkanına) doğru hərəkət edən kosmik fəza və onun planetləri (Günəş planetləri) cəzə olunur, bu cəzə olunma kosmik fəzanın özünün Günəşə doğru hərəkətindən-axından meydana gəlir. Günəşdən çıxan sel (planetlərə və kosmik fəzaya yayılan enerji) isə planetləri itələyir. Bu iki axının nisbəti təqribən eyni olduğundan Günəş və planetlər arasında, həm də planetlərin özləri arasında məsafəli, tarazlı sistem və mexanizm meydana gəlir.

Qeyd: hesab etmək olar ki, kəmiyyət enerji kütləsidir. Günəşin tərkib kütləsi onun enerjisidir. Günəş enerjini itirəndə tərkib kütləsini də itirir. Onda, belə bir sual meydana gəlir. Bəs, Günəşin tərkibi haradan bərpa olunur. Bu suala belə cavab vermək olar:-Günəşin tərkibi kosmik fəza elementlərindən bərpa olunur. Günəş “sorur”, burulğan yaradır, sel axını cəmi (Günəş) planetləri öz ətrafında fırladır. Belə qəbul etmək olar ki, Günəş özü burulğanlardan ibarətdir. Günəşin ətrafı, yəni

baza yanan hissədən kənar olan hissələr, bütün sistem boyu-burulğanlar sferasından, həm də kütlələrinə görə dərəcələnen burulğanlar sferalarından ibarətdir. Günəşin özündən kənar birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü....doqquzuncu burulğan sahəsi mövcuddur. **(Əlavə üçün beş sayılı qrafikə baxmaq olar)**. Planetlər məhz bu burulğan sahələrində qərarlaşıblar. Bu burulğan sahələri mərkəzi Günəş burulğanının təsirindədir. Bu da o deməkdir ki, Günəş əslində tək yanan hissədən ibarət deyil. Günəş bütün sistemi boyu-təsir sahəsi boyu –müxtəlif enerji dərəcəsinə və aktivlik kəmiyyətinə görə burulğan əmələ gətirir. Günəşə yaxın hissələrdə-burulğan sahəsində enerji çox, uzaqlaşdıqca isə enerji azdır. Bu da o nəticəni verə bilər ki, kosmik məkan elementlər külsəsi baxımından eyni ola bilməz. Günəş və planetlər arasında kosmik fəza da fərqlidir. Bu fərqlərdən əmələ gəlir: sürət, kəmiyyət, qüvvə fərqi. Bütün burulğan sahələrində qüvvə eyni ola bilməz. Günəşə yaxın burulğan sahəsinin qüvvəsi çoxdur. Lakin sahəsi (Günəş boyunca) azdır. Qüvvə çox olduğundan hərəkət də sürətlidir. Deməli, Günəşə yaxınlaşdıqca hərəkət də sürətlənir. Seyrəklik isə az ola bilər. Aktivlik çoxdur. İkinci şərti burulğanda isə bir qədər zəif ola bilər. Çünki uzaqlıq var. Aktivlik nisbətən azdır. Burulğanın sahəsi (burada Günəş boyunca radiusu) isə çoxdur. Uzaq sferalarda sahə çox olur, sıxlıq artır. Enerji artıq burada nisbətən az aktiv mənbə rolunu oynayır. Bu məntiqlə hesab etmək olar ki, ən uzaq planetlərə getmək üçün sıxlıq –kosmik fəza sıxlığı - çox olduğundan zaman da uzundur. Sürət fərqi vardır. Məsələn, kosmik aparatda enerjini artırmaq lazımdır ki, sıxlığı çox olan planetətrafı fəzaya daxil ola bilsin. Uzaq planetlərdə qaz ehtimal etmək olar ki, soyuq haldadır. Bu baxımdan da kütlə bir qədər soyuq qaz halıdır.

Günəşin daxilində olan enerji axınlarının böyük külsəsi mövcuddur ki, bu böyük kütlə də ətraf cisimləri öz təsiri ilə fırlada bilər. *(Məlumdur ki, hər bir planetin Günəş ətrafında öz fırlanma sürəti vardır. Bu sürət planetlərin Günəşlə olan*

məsafələrindən və kütlələrindən asılıdır. Dövr etmə radiusu Günəşlə olan məsafədən də asılıdır. Dövretmə müxtəlif sürətlə həyata keçir. Belə hesab etmək olar ki, Günəş enerjisi ona yaxın olan planetə daha böyük həcmdə təsir göstərir və həmin planet də sürətlə hərəkət edir. Günəş enerjisinin ətrafa paylanması sabitliyini nəzərə alsaq, hesab edə bilərik ki, Günəşdən uzaqda olan planetlər Günəş ətrafındakı yaxın planetlərə nisbətən Günəş ətrafında gec dövr edirlər. Günəşin daxilində olan enerji seli yaxındakı planetlərə daha çox təsir göstərir). Enerji axınının sürəti sabit və dəyişməzdir və Günəşə bağlıdır. Daxili enerji selini Günəşin səthində yox, daxilində tapmaq olar. Buna görə də planetləri sabit sürətlə hərəkət vəziyyətində saxlayır. Günəşin tərkibindəki enerji axınının sürətini ölçmək üçün planetlərin Günəşlə olan məsafələri ilə hərəkət sürətləri arasındakı nisbəti müəyyən etmək olar. Bu istiqamətdə hesablama aparmaqla və planetlərin kütləsini də nəzərə almaqla həmin selin sürətini zamanla (bizim müəyyən etdiyimiz zamanla) hesablamaq olar.

Günəş enerjisinin dairə boyunca sferası, təsir sferası vardır. Bu sferanı Günəş sahəsi və ya **“Günəş toru”** adlandırmaq olar. Günəş toru bütün planetlərin və onların peyklərinin birlikdə hərəkət çevrələrini əhatə edir. Bu tor Günəş və onun planetlərinin sistemini yaradır. Günəş öz sistem sahəsi ilə digər ulduzlarla əlaqəyə daxil olur. Bütün kainat cisimləri hərəkətdədir (bunu elm sübut edib). Günəş sahəsi bütün planetləri və onların peyklərini öz ətrafında dövr etdirir. Planetlərdən biri bu Günəş torundan kənara çıxarsa, güman etmək olar ki, sistem də pozular. Ümumi kəmiyyət pozular və planetlərdə problemlər əmələ gələr. Günəşin tərkibi də dəyişər ki, bu da ümumilikdə sistemdə qarışıqlığa səbəb olar. Günəş sahəsində hər bir planetin öz trayektoriyası olur və planetlərin nüvələri ilə Günəş arasında olan bağlılıqdan və bu sferanın mövcudluğundan planetlər arasında toqquşma baş verə bilmir. Hər bir planet öz sferasında dövr edir. Hər bir planetin nüvəsini

onun tərkibi yaradır. Nüvə daxilə doğru sıxılmış kütlədən meydana gəlir.

Günəşin mərkəzində Günəş enerjisini özünə çəkən nəsə bir qüvvə var. Buna mərkəzi enerji mənbəyi demək olar. Bu hissədə -burulğanın mərkəzi hissəsində- sovurma çox güclüdür ki, bu da **Günəşin cazibə qüvvəsinin** mərkəzi hissəsini təşkil edəndir. Günəşdə enerji yandıqca həmin qüvvə bu enerji selini özünə sovurur (dartır). Bu, boşluq da ola bilər. Günəş üzük formasında da ola bilər. “Üzüyün həlqələrində” enerji yanar və daxili axın əmələ gətirər. Bunun nəticəsində də yanıb tükənməyən enerji təkrar-təkrar sel kimi fırlanar. Əsas mənbə isə Günəşətrafı burulğan sferalarından gəlir.

Günəşin özü fırlandıqca (daxildəki enerji seli bu fırlanmanı əks etdirə bilər. Fırlanma dedikdə, elə bu enerjinin özünü başa düşmək olar) ətraf burulğan sahələri də fırlanır. Nəticədə planetlər fırlanır. Bu fırlanma mərkəzdə- Günəşdə; ətrafda- Günəş sisteminin nisbi sərhədlərində əvəzlənir. Günəş sisteminin kənarı ilə Günəşin mərkəzi arasında burulğan sferası meydana gəlir. Günəşdən çıxan sürətli elementlər ondan uzaqlaşdıqca kosmik fəzanın nisbətən az sürətli hərəkət edən elementinə çevrilir. Kosmik fəzada olan aktivlik də Günəşətrafı boyunca dərəcələndir.

Atmosferin yaranmasına səbəb kimi vaxtilə Yer kürəsinə dəyən, Yer ilə toqquşan başqa bir planetdən qopma parça da ola bilər. Həmin parça çox güman ki, Yerin cənub hissəsinə, eləcə də Atlantik okeanının əvvəlki quru hissəsinə dəymiş və Yer qabığını dağıtmış, oradan da Yerin daxilində olan su böyük həcmdə çıxaraq dünya okeanını əmələ gətirmişdir. Bu qopma hadisəsini isə Günəş sisteminə baş verən qeyri-tarazlıqla da əlaqələndirmək olar. **(Elmdə də belə hesab edilir ki, Ay Yer ətrafında təqribən 4 milyard ildir fırlanır. Hər iki planet qarşılıqlı cazibə qüvvəsi hesabına öz orbitlərində dayanırlar. Alimlərə görə, Ay Yerin ilkin inkişaf mərhələsində yaranmışdır. Bu hadisə Yerin digər “azmış”**

planetlə toqquşması zamanı baş vermişdir. Zərbə o qədər güclü olmuşdur ki, “azmış” planet kiçik qızmar hissəciklərə parçalanaraq kainata səpələnmişdir. Sonradan həmin hissəciklər cazibə qüvvəsi ilə birləşərək Ay planetini əmələ gətirmişdir. Elmdə belə hesab olunur ki, təxminən 4,5 milyard il əvvəl planetlər olmamışdır. Yenicə doğulmuş Günəşin ətrafında qızmar qazın və tozun qara buludu qaynayırdı. Bulud tədricən soyudu və qaz milyonlarla damcılarda sıxlaşdı (kondensasiya) olundu. Bu damcılar özlərinin cazibəsi altında bir-birinə yaxınlaşdı, beləliklə, Yer və Günəş sisteminin başqa planetləri formalaşdı. Lakin Yer kürəsinin soyumuş səthində bərk qabığın və atmosferin əmələ gəlməsi üçün yarım milyard ildən çox vaxt lazım oldu). Bu yanaşmaya mən bir qədər şübhə ilə yanaşıram. Yerin atmosferinin əmələ gəlməsi prosesi necə oldu ki, digər planetlərdə və Yerə çox yaxın olan Ay peykində baş vermədi. Ayda da canlılar və atmosfer yaranmadı.

Digər planetləri nə isə uzaqlıq fərqlərinə görə (enerjiyə çox yaxın və ya da çox uzaq) atmosferdən kənar qalanlar hesab etmək olar. Planetlərin yaranmasında vahid prinsipləri qəbul etmək olar. Məsələn, planetlərin kainat tozlarının birləşməsi kimi qəbul etmək olar. Planetlərin tərkibində ümumi, oxşar maddələr var. **(Elmə görə, Yerin nüvəsi dəmirdən və nikelədən, qabığı isə əsasən oksigen və silisiumdan ibarətdir. Onların arasında ərgin silisium və kükürd birləşmələrindən ibarət olan mantilər, həmçinin onların oksidləri yerləşir. Mars planetinin səthində külli miqdarda dəmir tozu var. Həmin toz Marsın atmosferində olan karbon qazı ilə oksidləşərək qırmızı rəng alır).** Bunların mövcud formalarının əsası da onların Günəşdən ayrılması üçün inandırıcıdır. Lakin atmosferin və canlıların əmələ gəlməsi prosesi ancaq Yer kürəsində olub. Buna görə də ehtimal etmək olar ki, dünya okeanının suyu bəlkə Yerin içərisində olub, müəyyən proseslərdən (toqquşma və ya da Yerin daxilində olan

proseslərdən) üzə çıxıb. Günəşlə əlaqədən də atmosfer meydana gəlib. Burada Yerın cazibə qüvvəsi isə suyun tam buxarlanmasının və açıq kosmik məkana dağılmasının qarşısını alıb.

Günəşin sabit hərəkətini təmin edən ilk növbədə onun planetlərinin nüvələridir. Hər bir planetin nüvəsi ilə Günəş arasında olan bağlılıq Günəşə tarazlıq verir. Əgər bu planetlərdən biri yox olarsa, belə hesab etmək olar ki, başqa planetlərin də Günəş ətrafında indiki tarazlığı pozula bilər.

Planetlərsiz və onlar ətraflarında olan peyklərsiz Günəş Kainatı /R8j /R8-123b34()-2(j oTf 5.28 2-123b33(a)4 [(a)4(r)3(a)4(snTf 5

vaxtsa problem yaşanıb və bu problem Yer kürəsinə təsir göstərib və yerin nüvəsində böyük bir partlayış olub. Bu partlayış nəticəsində Yer kürəsi (quru dairəsi) dağılıb və içərisində olan maye çökək yerlərə dolub. Maye (su) ətrafa yayılanda, həmin anda Günəşlə müəyyən sintez -təsir prosesləri həyata keçib. Günəş şüalarının suya olan təsirindən (kimyəvi ayrılmalardan) atmosfer və onun qatları meydana gəlib. Günəş şüaları buxarlanmış suyu səthdən yalnız müəyyən məsafəyə qədər buxarlandıra bilib və Yer in cazibə qüvvəsi bu atmosferin müəyyən qədər, müəyyən həcmdə yaranmasına səbəb olub. Dünya okeanları məhz quru parçasının dağılması və Yer in nüvəsinin zəifləməsi anında baş verib. Yer in nüvəsi və Yer in qabığı –süxurları suyu saxlaya bilməyib və su dağılıb. Buna **“Dağılmış yumurta”** adını da vermək olar. Əvvəlcə Yer Kürəsi Ay peyki kimi atmosfərsiz olub və ona görə də çəkisizlik (cazibə qüvvəsinin və sıxlığın az olması) mövcud olub. O da məlumdur ki, atmosfer təbəqəsi canlıları (gəzən ünsürləri) sıxıb saxlayaraq Yer üzərində saxlayır. Yer yumurta kimi (Yer Kürəsinin müəyyən hissələri) dağıldıqdan sonra maye üzə çıxıb və Günəşin suyu buxarlandırması sayəsində atmosfer formalaşıb. Bu baxımdan da atmosferin əmələ gəlməsini Dünya okeanının əmələ gəlməsi ilə əlaqələndirmək olar. Yer in ümumi kütləsinin yaratdığı cazibə qüvvəsi isə atmosferi öz ətrafında saxlayıb.

Digər bir hipoteza ondan ibarət ola bilər ki, Yer kürəsi atmosferdən və dünya okeanından qabaqkı tarixdə indiki digər planetlər kimi atmosfərsiz və içərisi su ilə dolu olan bir quru parçası olub. Günəş sistemində baş verən qeyri-nizam (*bu prosesin özünü Günəşin yaranması tarixinin müəyyən mərhələsi ilə də əlaqələndirmək olar. Yəni, Günəşin nizamlanması zamanı ola bilər ki, müəyyən qeyri-nizamlılıq olub və planetlər arasında tarazlıq məsələsində də bu, özünü göstərib*) vəziyyətlə əlaqədar olaraq digər bir planet və ya böyük quru parçası Yer kürəsi ilə toqquşub. Bu toqquşma

sayəsində Yür kürəsi dağılıb və çökək və parçalanmış yerlərdə sular toplanıb, dünya okeanı formalaşılıb. Dünya okeanının formalaşması ilə də dərhal Günəşlə sintez və təsir prosesində atmosfer yaranılıb. Yer kürəsində ikinci bir palentin və ya kametanın, asteroidin qalıqlarını tapmaq olar. Bu qalıqları isə dünya okeanının diblərində, toqquşan yerlərdə daha çox axtarılıb tapmaq olar. Başqa planetin qalıqları Yer kürəsinə yad olan elementləri gətirə bilər.

Atmosferin meydana gəlməsi ilə canlı aləm də meydana gəlməyə başlayılıb. Çünki hərəkətin çoxluğunu təşkil edən atmosfer meydana gəlib.

Belə bir istiqamətdə də güman etmək olar: əvvəlcə dünya okeanı olub. Vulkanlar sayəsində okeanın dibindən olan quru hissələr materikləri meydana gətirib. Bu anda artıq atmosferin kəmiyyəti azalmağa başlayılıb; çünki su azalıb. Materiklərin əmələ gəlməsi güclü küləkləri meydana gətirib. Küləklər fərqlərdən də meydana gəlib. *(Belə qəbul etmək olar ki, küləklər Yer kürəsinin nizamına görə bizim gördüyümüz formadadır. Əgər nizam dəyişik olubsa, onda belə güman etmək olar ki, küləklər də indiki kimi olmayılıb. Hər halda qəbul etmək olar ki, küləklər elə suyun alternatividirlər, onlar az seyrəkləşmiş sudur. Günəşin buxarlaması sayəsində okeanlardan suyun həcmi azalıb və azalan hissə hava küləsini formalaşdırır. Su ilə üzərində olan havanın kəmiyyət nisbətindən, eləcə də quru üzərində olan atmosfer fərqiindən güclü hava axınları -müxtəlif kəmiyyətli küləklər meydana gəlir. Küləklər ümumiyyətlə, müəyyən məkanlarda olan hava kütləsinin fərqiindən ortaya çıxır. Küləklər çox sıx olan hava məkanından az sıx olan hava məkanına doğru hərəkət edən hava axınından ibarət olur. Günəş havanı qızdıranda həmin məkanda yüngülləşmə meydana gəlir. Ağır olan yerdən hava kütləsi yüngül olan yerə doğru hərəkət edir. Bu baxımdan da sərinləşmə oksigenləşmə, yəni soyuma prosesinin özüdür. Küləklər vahid sistemdə tarazlaşdırıcı funksiyalı,*

tarazlaşdırma funksiyasını yerinə yetirir. Məlumdur ki, gecə-gündüz dəyişmələrində atmosfer təzyiqi dəyişir və küləklər meydana gəlir).

Qeyd olunduğu kimi, atmosferin yaranmasında suyun buxarlanması və Günəşin təsiri ilə suyun kimyəvi ayrılımları mühüm rol oynaya bilər. Su olmayan yerdə atmosfer də zəif ola bilər. ***(Qeyd: zəif atmosfer elə Günəşin quru materiyaya olan təsirindən də meydana gəlir. Bu baxımdan da birmənalı olaraq demək olmaz ki, qəti olaraq digər planetlərdə atmosfer yoxdur).*** Atmosfer Yer Kürəsində nisbi bərabər əsaslarla paylanılır. Atmosfer buxardan əmələ gəlir. $2\text{H}_2\text{O}$ Günəş enerjisi ilə reaksiyaya girir və sudan da oksigen və ondan da azot ayrılır. Ehtimal etmək olar ki, yağış suyunun oksigeni az ola bilər. Buxarlanma sayəsində yüngülləşmiş isti su yuxarı qalxır, ondan oksigen bir az ayrılır, qaz halına çevrilir və hidrogenli və azotlu su soyuyur və geri qaydır.

Atmosferin əmələ gəlməsi prosesləri Günəş enerjisinin təsiri ilə suyun buxarlanmasından baş verə bilər. Yağışdan sonra buxarlanma baş verir, torpaqdan buxarlanma getdikdə havada azotun miqdarı çox ola bilər. Su üzərində (okeanlarda, göllərdə, dənizlərdə) Günəşin təsiri ilə azot arta bilər. Günəş olmayan zaman (qaranlıq zaman) dəniz kənarında olan hava daha çox oksigenli və təmiz olar. Rütubətli (nəmli) hava isə ağır olur. Məlumdur ki, Günəş suyu qızdıranda onu buxara çevirir. Tərkibində hidrogeni artırır. Suyu parçalayır, hərəkətlər sayəsində su parçalanır. Oksigen daha çox hidrogenləşir və digər elementlərlə birləşir. Birləşmədə hidrogenin sayı çoxalır. Hərəkət çoxalır. Buna görə də belə təxmin etmək olar ki, Günəş batanda hava soyuyur və hidrogeni çox olan hava (buxar halı-rütubət halı, nəm və sıx hava halı) təkrar olaraq suya çevrilir, oksigenini artırır. Bu baxımdan axşamlar dəniz kənarının havasında bir qədər yumşalma meydana gəlir.

Günəşin dünya okeanına çox təsir göstərdiyi ərazilərdə atmosfer qatı daha möhkəm ola bilər. Məsələn, ekvatorunda və

tropiklərdə atmosfer təbəqəsi daha qalın ola bilər. Qütblərdə isə Günəş suyu az buxarlandığından atmosfer təbəqəsi nazik ola bilər və oksigen az ola bilər. Ozon qatı da nazik ola bilər.

Belə fərz edək ki, Yer kürəsi indikindən bir qədər Günəşə yaxınlaşıb. Bu anda okeanın suyu buxara çevrilər. Quru materiya əriyər və bir müəyyən məsafədə isə suya çevrilər. Buradan da belə nəticəyə gəlmək olar ki, Yer kürəsi Günəşdən uzaqlaşma prosesindən müəyyən m

cazibə qüvvəsi atmosferin son sərhəddində (komosla sərhəddə) azalır. Buradan o yana Günəş atmosferi yarada bilmir. Boşluq, havasızlıq mövcud olur. *(Qeyd: elm deyir ki, Yerdən 100 km. uzaqlıqda yaxın kosmos başlayır. Macar-yahudi mənşəli Amerika alimi Teodor Fon Karmanın şərafinə adlanan karman xətti dəniz səviyyəsindən 100 km. hündürlükdən keçir. Karman hesab edib ki, bu məsafədən hündürlükdə məkan o qədər seyrəkdir ki, aerodinamik aparatlar bu ərazidə uça bilməzlər, bunun üçün kosmik vasitələrdən istifadə olunmalıdır. 400 km-ə qədər olan məsafə yaxın kosmik məkan adlanır. Atmosferin ionosfer qatından sonra maqnitosfer qatı başlayır. Bu qat artıq “yaxın kosmos”-kosmik məkan, yerətrafı məkan adlanır. “Yaxın kosmos” atmosferin içindən hesablanır. “Yaxın kosmos” insanlar tərəfindən öyrənilməyə başlayıb. Bu sahədə ilk raketlər uçuş ediblər və süni peyklərin hərəkət trayektoriyası meydana gəlib. Elm qeyd edir ki, atmosferlə planetlərarası məkanın sərhəddi ekzosferdən-Yerin səthindən 700 km.hündürlükdən-başlayır və 1300 km. hündürlüyə qədər davam edir. Yerin xarici atmosfer təbəqəsi olan ekzosfer əsasən 10 min km. hündürlüyə qədər və daha çox Yerdən uzanır. Burada hidrogen elementləri daha çoxdur.*

Bununla yanaşı, “uzaq kosmos” anlayışı da işlənilir. Bu artıq xarici kosmosdur. Xarici kosmosa da aparatlar göndərilir. NASA alimləri hesab edirlər ki, 21 milyon km.də isə tamamilə Yer kürəsinin cazibə qüvvə

Cazibə qüvvəsindən məlumdur ki, Yerin atmosferinə daxil olan istənilən cisim Yer özünə cəzb etməlidir. Cəzb etməmək üçün cismin kütləsi gərək Yerinkindən çox olsun. Əgər Yer kürəsinə, onun cəzətmə sahəsinə onun kütləsindən böyük olan digər bir planet yaxınlaşarsa, həmin planet Yer kürəsini özünə cəzb etmiş olar. Deməli, kəmiyyəti çox olan bərk kütlə vahidi – daxilində həm də nüvə olan təqdirdə-ətrafı özünə cəzb edir. Cəzətmə nüvənin mövcudluğundan meydana gəlir. Bu baxımdan Yer kürəsi ondan böyük olan, lakin nüvəyə malik olan planetlər və ulduzlar tərəfindən cəzb oluna bilər.

Belə hesab etmək olar ki, atmosferi olmayan planetlər və daha çox kainat tozları ilə rastlaşırlar. Yer Kürəsinin atmosferi bu tozları az qəbul edə bilər. Ona görə də güman etmək olar ki, daha çox başqa planetlərin çəkiləri artmaqda davam edir. Marsın kütləsi hesab edək ki, Yer kürəsinin kütləsinə nisbətən daha çox artır.

Yer Kürəsi həm də ona görə öz oxu ətrafında fırlanır ki, Yerin nüvəsi ilə Günəş arasında əlaqə mövcuddur və bu əlaqə də Yerin nüvəsinə təsir göstərir. Yerin nüvəsinin ətrafa verdiyi temperatur ilə Günəşdən qəbul edilən temperatur birləşir, bu anda ümumi temperatur yüksəlir. Yüksələn hissənin kütləsi digərindən çox olur. Bu da nəticədə fırlanmaya gətirib çıxarır. Belə qəbul etmək olar ki, Yer kürəsinin Günəş ətrafında bir il ərzində dövr etməsi isə Günəş ətrafında mövcud olan burulğan zonaları ilə əlaqəlidir. Həmin zonada digər planetlər kimi Yer kürəsi də Günəş ətrafında dövr edir. Günəşin qəbul etdiyi elementlər və özündən buraxdığı elementlər planetləri müəyyən bir məsafədə-taraz vəziyyətində fırlanaraq saxlayır.

Bir daha qeyd etmək yerinə düşər ki, çox böyük güman əsasında qənaətə gəlmək olar ki, Yer Kürəsi toqquşmadan da yarana bilər. Yer kürəsində ikinci bir planetin tərəkibi də ola bilər. Başqa bir planetlə toqquşma sayəsində Yer kürəsi dağıla bilər və içərisindəki maye tökülə bilər. Həmin maye olan sudan da dünya okeanı yarana bilər. Dünya okeanı toqquşmadan

yaranan çökək yerlərdə peydah ola bilər. Paş

çox güman ki, hidrogen elementlərinin bir qismi çəkilir. Oksigenin ən bariz nümunəsi maddə halında buzdur. Buz genişdir və suya nisbətən daha çox məkanı əhatə edir. Belə güman etmək olar ki, dünya okeanı donarsa okeanın səthində çox hündür buz qalıqları (buz dağları, dağ silsilələri) meydana gələr. Buza enerji verməklə (hidrogen əlavə etməklə) buz suya çevrilir. Oksigen və hidrogenin məlum tarazlığında su maye halda olur. Enerji çox olduqda isə su buxarlanır. Suyun buxarlanması sayəsində atmosferdə rütubət artır. Rütubət havada olan oksigen və hidrogendir, bu ikisinin birləşməsi olan nəmlikdir. Rütubətli havada oksigen azdır. Çünki enerji çox olduğundan sıxlıq da çoxdur. Oksigenin çoxluğu hidrogen elementləri arasında tarazlığı yaradır. 2 hidrogen atom arasında bir oksigen atomunun olması hidrogen atomunun birləşməsinin qarşısını alır. Çox güman ki, suda hidrogen lap çoxalarsa, maddə qaz halına çevriləcək və müəyyən qapalı şəraitdə su buxarı çox olarsa, həddən artıq çox olarsa, şiddətli enerji yaranar və sonda partlayışa gətirər. **(Qeyd:** oksigeni hidrogendən tam ayrı düşünmək düz olmaz. Belə təxmin etmək olar ki, hidrogen parçalanmış və hərəkətini artıran oksigen hissəciklərindən və atomlarından ibarətdir. Oksigen atom hissəcikləri arasında tarazlıq yaratmaq üçündür. Oksigen enerji hissəcikləri arasında boşluğu saxlamaq üçündür. İqlim tarazlığı daha çox oksigendən asılıdır. Oksigen digər elementlərin tarazlığını meydana gətirir).

Oksigen həm də yüngül elementdir. Demək olar ki, qaz topası halında “boşluqdur”, yumşalıqdır. Məsələn, atmosfer təzyiqi yüksək olarsa, oksigen artarsa, bu zaman genişlənmə də çox olar. Oksigenin azlığı havada boşluğun olmasının azlığıdır. Ona görə də küləksiz havada adam daha çox sıxılır. Çətin nəfəs alır. Çünki aktivlik olur, hidrogen çoxalır. Oksigen çatışmazlığı əmələ gəlir. Oksigen çoxalanda, boşluq çoxalanda, hidrogen elementi azalanda və genişlənəndə, elementlər arasındakı məsafə böyüyəndə insanlar da rahat nəfəs ala bilirlər. Deməli,

oksigen həm də genişləndirmə elementi (*tək məhdudlaşdırma funksiyasını yerinə yetirə bilməz*) funksiyasını yerinə yetirir. Oksigen ağırlığı paylayandır. Ağırlıq elementləri arasında tarazlıq yaratmaq üçündür. Nəfəs alanda ağciyər böyüyür. Bu, o deməkdir ki, ağ ciyəərə genişləndirmə elementi, yəni oksigen daxil olur. Oksigen çox olan yerdə, yəni boşluq olan yerdə yüngül hissəciklər havaya daha tez qalxır. Atmosferdə hissəciklər genişlənir və həmin cisim yuxarı qalxır. Oksigen çox olan yerdə həm də Günəşlə təmas zamanı nəmlik artır. Atmosferin oksigenlə bol olan yerlərində paraşütlə yerə gələn elementlər də məsamələr böyük olduğundan gec gələ bilər. Yastıq tükü bəzən yerə düşür, bəzən də havada gəzir. Bu, atmosfer təzyiqindən –havanın müəyyən məkanda sıxlığından və seyrəkliyindən asılıdır.

Hava axını boşluğa doğru müəyyən kütlənin hərəkətidir. Hava axını genişlənmə funksiyasını yerinə yetirir. Məsamələri böyüdür. Çatışmazlıqları aradan qaldırır. Bu baxımdan da hesab etmək olar ki, sıxıcı elementlərin sürətlə aralanması elə hava axını deməkdir. Boşalmanın özü elə hava axınıdır. *(Qeyd: elm yazır ki, hava təbii qazların qarışığından ibarətdir. Əsasən, 99 faizini azot və oksigen təşkil edir. Havada su və hidrogen, karbon dioksid, neon, metan, heliy, kripton, ksenon kimi qazlar da vardır. 1754-cü ildə Cozef Blek təcrübi olaraq sübut edib ki, hava çoxlu sayda qaz qarışığından ibarətdir. Oksigen Yer üzünün canlı orqanizmləri üçün lazımdır, oksigenləşmə prosesi həyata keçirilir, orqanizm üçün lazım olan enerji meydana gəlir. Məsələn, metabolizm prosesləri formalaşır).*

Hündür dağlarda oksigen zəif olur. Oksigen düzən yerlərə çökür. Bu, o deməkdir ki, genişlənmə azdır və genişlənmə daha çox aşağılarda, yəni düzənliklərdə mövcuddur. Düzənliklərə axan hava da hidrogenə tez çevrilir. Genişlik üçün oksigen ehtiyatı azdır. Oksigen ehtiyatı aşağı düşür. Buradan da oksigenin, məsələn, hidrogendən ağır olması qənaəti meydana gəlir. Genişlənmənin və yüngülləşmənin zəif olduğu yerlərə

qar tez-tez yağır. Bu, o deməkdir ki, qar genişlənmə prosesinin məhdudluğundan tez həmin məkana düşür. Oksigenin az olduğu məkana qar tez düşür. Sıxlıq çox olan yerdə qar çətin düşür. Lap hündür dağlarda yox, dağ ətəklərində yaşamaq, alçaq dağlar qoynunda yaşamaq daha sağlamlıqdır. Oksigen ağır olduğundan dağ başlarından ətəklərinə doğru axır. Burada da istiliklə-aranla qarşılaşır və oksigen hidrogenə çevrilir. İstiləşmə daha çox aşağılarda gedir. Hündürlükdə isə bu proses zəif olduğundan oksigen az olsa da soyuqluq hiss olunur. Ona görə də dağlara qalxdıqca hava da soyuyur.

Dağ aralarında və dağ ətəklərində hava axınları çox olduğundan hava təmiz olur. Küləklər meydana gəlir.

Oksigen hidrogenə nisbətən “enerjisizlikdir”, yəni zəif hərəkət edəndir. Lakin ehtiyatdır-məsələn, Yer kürəsi üzərində. Deyək ki, su buxarlanır. Buxarlandıqdan sonra soyuyur, yəni bərkləşmə və soyuma əmələ gəlir. Dünya okeanı Yer kürəsinin canlıları üçün ən əsas oksigen və onun birləşdiyi bir çox qazlar ehtiyatıdır. Bu birləşmə isə okeandan yuxarı qalxdıqca atmosferdə baş verir. Deməli, maddələrin çevrilməsi əsasən, məsələn, atmosferdə, cazibə qüvvəsindən uzaqlaşdıqca, yuxarı qalxdıqca baş verir. Eləcə də Yer kürəsi üzərində maddələrin çevrilməsi halları mövcud olur. Bu baxımdan da müxtəlif elementlər meydana gəlib.

Buzla suyun hərəkəti, eləcə də buxarın hərəkəti eyni deyil. Hərəkətin sürət artımı tərkib hidrogendən asılıdır. Su yandıqca buxara çevrilir, deməli, tərkibini –paraçalayır və itirir. Daha çox hidrogenə-yüngül qaza (oksigenə nisbətən) çevirir.

Oksigendə çoxlu müsbət enerjini axtarmaq olmaz. Lakin oksigendə yığılmış enerji var. Məsələn, buzlaqlarda yığılmış enerji var. Kosmik fəzada oksigen boldur, bərk planetlərdə oksigen boldur. Oksigen ehtiyatda olan hidrogendir, həm də

hərəkətini zəiflətməmiş hidrogendir, enerji mənbəyindən nisbətən uzaqlaşmış hidrogendir. *(Qeyd: bu məsələdə, biz planetlərin Günəşdən meydana gəlməsi fərziyyəsini məntiqi baxımdan bir qədər inandırıcı şəkildə sübuta yetirə bilirik).*

Buzlaqları buxara çevirmək olur və nəticədə enerjisini itirir. Buzlaq formasını itirir. Oksigen söndürmək (məsələn, alovu) və enerjini tez “udmaq” üçündür. Məsələn, alovlanmış bir məkanda alov ona görə genişlənə bilər ki, burada oksigen məsələləri genişləndirir. Bu baxımdan hava enerji mənbəyidir. Oksigen alışqanlıqla əslində enerjinin sərfiyyatında (məsələn, alov yanan zaman) iştirak edir. Ona “enerji verməklə” mövcud materiyanın yanmasını tezləşdirir. Oksigen qaz olaraq enerjini udur və enerjinin tez məhv olmasına gətirib çıxarır. Oksigen digər elementlərin dağılmasına səbəb olur. Oksidləşmə prosesləri, karbon oksidi meydana gəlir. Bu baxımdan da nəzərə almaq lazımdır ki, oksigen “olmayan yerdə”-burada az olan yer nəzərdə tutulur- sıxlıq var və belə olan yerdə alovlanma da yoxdur. Alovlanma əslində ətrafdakı enerji mənbəyinə görə baş verir.

Təyyarə küləkli havada çətin uçar. Çünki külək sayəsində genəlmələr artır və cərəyanlar meydana gəlir. Sıxlıq da arta bilər. Təyyarə o zaman aşağı yerlərdə ağır uçar ki, oksigen azalır və sıxlıq olur. Aktivlik olanda təyyarəyə çoxlu sürət lazım olur. Bu ona bənzəyir ki, dayaz suda ağır tonnajlı gəmi üzür. Təbii ki, gəminin burada az sıxlığa görə üzməsi mümkün olmur, çünki su kütləsi və lazımi sıxlıq çatışmır.

Yerdə atmosfer (məsələn, oksigen elementi) olmasa Günəş istiliyi nəticəsində böyük partlayışlar meydana gələ bilər. Ümumiyyətlə isə oksigenin olmaması hidrogenin olmaması deməkdir.

Çoxlu buz yemək daxildə narahatlıq doğurur və ehtimal ki, mədə və bağırsaqda köpmələr yarada bilər. Eləcə də isti suyu çox içmək sayəsində ağırlaşmalar yarana bilər. İsti yeməklər daxildə genişlənməni artırma bilər.

Atmosfer və su. Burada iki mövqe ortaya çıxa bilər: birincisi, kosmik fəzadan atmosferin yaranması və ondan da suyun-dünya okeanının meydana gəlməsi; ikincisi isə sudan atmosferin meydana gəlməsi. Bu barədə əvvəlcə də qeyd olunub. Birinci məsələdə Günəşin və Yerin əmələ gəlməsi baxışları üstünlük təşkil edir. Günəşin və Yerin tarixi var. İkinci məsələdə isə belə qəbul etmək olar ki, əslində, başqa planetlər kimi (indiki vəziyyətləri kimi) Yerdə də vaxtilə su olmayıb. Yer kürəsi asteroidlərlə toqquşub, dağılıb və bunun sayəsində daxilində olan su onun səthinə çıxıb, nəticədə atmosfer meydana gəlib. Digər tərəfdən də hesab etmək olar ki, Günəşlə Yer arasında hansı bir məqamda tarazlıq pozulub (məsələn, Yer kürəsi bir qədər Günəşdən uzaqlaşdı), nəticədə Yerin daxili enerjisi artıb, Yeri partladıb və suyunu bayıra çıxarıb və nəticədə atmosfer meydana gəlib. (Böyük ehtimalla Yer kürəsi Günəşdən uzaqlaşarsa, ilk anda Yer kürəsinin daxili nüvəsi partlayar. Bu prinsiplə insanları zil qaranlıq yerə atmaqla, partlatmaq, yaxud da dondurmaq olar).

Yerin üzərində hava və su demək olar ki, eyni tərkibdədirlər. Okean dalğası ilə külək demək olar ki, eynidirlər. Sadəcə olaraq fərq havada olan kütlənin azlığıdır. Okean “sıxlaşmış havadan” ibarətdir. Hava axını az sıxlığı olan sudur. Dalğa həm də ona görə əmələ gəlir ki, üzərində olan hava axını suyun səthinə toxunur, orada özünə məkan axtarır. Məkan axtarmaq suyu itələyir, dalğalandırır.

Qeyd: havanı çoxlu udmaqla susuzluğun qarşısını almaq olar. Suda-quruda yaşamaq hava və suyun eyni tərkibli, lakin müxtəlif sıxlıqlı olmasından irəli gəlir.

Qeyd: okean həm də bərk kütlənin maye halıdır, toplumdur. Deməli, materiya ilə, minerallarla zəngindir. Okean havaya nisbətən minerallarla daha zəngindir. Çünki bərk materiya ilə qarışmış formadadır. Məlumdur ki, okeanda, dənizlərdə və istənilən təbii su hövzələrində (anbarında) dərinləşdikcə, kütlə artdıqca, sıxlıq da artır və Yerin cazibə

qüvvəsinin təsiri ilə sıxlaşma artımı meydana gəlir. Cazibə udur. Bu baxımdan da okeanda batan istənilən metal və ya bərk forma dərinə doğru udulur. Belə güman etmək olar ki, lap dərinliklərdə batma okeanın sıxlaşmasının artmasına görə üst hissələrinə nisbətən zəif olur. Su çox sıx olduğundan, tutaq ki, bir gəmi və ya da hissə aşağıya doğru az sürətlə batır. Dayaz yerdə batma sürəti sıxlaşdıqca azala bilər. Okean dibinə aparatla enmək getdikcə çətin olar.

Kütlənin artması çoxluq hesabına baş verir. Su çoxluğunun vertikal əsası sıxlığı yaradır. Okeanın dibinə doğru getdikcə sıxlıq artdıqca, belə hesab etmək olar ki, həmin hissələrdə suyun hərəkəti də zəifləyir. Lap materiya ilə sərhədlərdə “hərəkətsiz” qalır. Okean dibləri daha çox bərk materiya formasına yaxınlaşır. Okean dibindəki su üzə qalxanda isə yüngülləşir, seyrəkləşir. Suyun dibi nisbi hərəkətsiz vəziyyətində olan materiyyaya yaxın olur. Su dərinləşdikcə - okeanlarda-dənizlərdə və s.-oksigen tərkibi də artır. Günəş şüasından uzaqlaşır. Lakin okean dibində suyun, - sıx olsa da - su maddəsi kimi qalması suyun üzərində olan hərəkətlə əlaqəlidir. Yəni, Yer kürəsi fırlanır, dalğalar əmələ gəlir, sualtı axınlar əmələ gəlir və nəticədə suyun ən dərin hissəsi (1000 metrədən artıq dərinədə yerləşən abissal ərazilər) də sıx formada olsa da belə, hərəkətdə olur. Okeanlarda sıxlıq dərəcəsinə görə hərəkətlər də dərinləşdikcə zəifləyir, su sükunət halını alır. Lakin daha çox hərəkətsiz olsa, yəni hərəkət çox zəifləsə, su formasını dəyişə bilər. Su dərinləşdikcə sıxlaşır və sərinləşir, oksigen artır. Bu məntiqlə hesab etmək olar ki, suyun dərinliyinə enən aparatın çəkisi ümumən sıxlıq sayəsində artır. Aparatın enməsi və qalxması xüsusi çətinlikləri tələb edir. Çünki aparat üzərində su çəkisi artır və daha sıxlaşmış yerə düşür. Təbii ki, okean dibinə yaxın ərazilərdə hərəkət – aparatın hərəkəti yuxarı hissələrə nisbətən zəif ola bilər. Həm də çox sıxlaşmadan aparat dağıla bilər. Su dibində olan aparatın

qalxması təbii ki, getdikcə asanlaşmalıdır. Yuxarı qalxdıqca aparatın çəkisi də yüngülləşməlidir.

Okeanın dibinə getdikcə su əhatəsi qaranlıqlaşır. Buradan da qalınlaşma başlayır. Günəş okean dibini işıqlandıra bilmir. Bu baxımdan da orada yaşayan canlılar ya kor ola bilirlər, ya da iti görmə qabiliyyətinə malik olaraq, istənilən işıq elementini tez görə bilirlər. Okeanın dibinin hərəkəti və su forması halında qalması həm suüstü məkanın hərəkəti ilə bağlıdır, həm də Yerin nüvəsindən daxil olan enerji də, belə güman etmək olar ki, suyun “buzlaşmasının”, bərkiməsinin qarşısını alır. Okean sularında dərinləşdikcə duzluluq və şirinlik nisbətləri də dəyişməyə məruz qalır. Ehtimal edək ki, dərinləşdikcə su soyuyur, bu anda şirin su ehtiyatları artır. Güman ki, okeanın dərinliklərində su üzərinə nisbətən şirindir. Okean dibləri bərk materiya ilə yumşaq su (buna okeanın üst hissəsinin suyunu aid etmək olar) arasında keçid formasını da ala bilər. Okeanda su dərinləşsə, ehtimal etmək olar ki, bərk materiyaya çevrilə bilər. Sıxlıqdan yuxarıya doğru-az sıxılmış su ehtiyatı toplanır, ondan da yuxarıda atmosferin alt təbəqələri-troposfer, stratosfer və s. meydana gəlir, ondan yuxarı isə seyrəkləşmə baş verir. Deməli, sıxlıqlar daha çox bərk materiya ətrafında meydana gəlir. Sıxlıq bərk materiyanın cazibəsini yaradır, cazibə də üzərindəkiləri sıxlaşdırır, cəzb edir. Kosmik məkan-planetlərarası məkan- Günəş olduğuna görə, seyrəkləşir. Bu baxımdan da dünya okeanı atmosferin əsasıdır, həm də Yer kürəsinin işıqlanmasına yardım edir, Yer kürəsini sərin saxlayır.

Yer kürəsində dünya okeanı duzludur. Səbəbi: belə hesab etmək olar ki, su üzə çıxanda yerdəki faydalı qazıntılarla, metallarla qarışır. Ola da bilər ki, ilkin su qaynar olub və temperaturun yüksəkliyi maddələri qarışdırıb. Duzluluq bərk materiyaya yaxın bir vəziyyətdir, tərkibdir.

Su materiyada olan hidrogen və oksigendir. Suyun tərkibində olan komponentlər da ona yumşaqılıq verə bilər. Ona görə də maye haldadır.

Antarktida üzərində hava çox boş ola bilər. Burada oksigen aşağıda çox ola bilər. Ona görə də quruya nisbətən buz üzərində yerimə yüngül olar. Buz oksigendir. Hava ilə (Günəş şüası ilə qarışanda) suya çevrilir.

Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanması

Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanması Günəş şüalarının Yer kürəsinin kütləsinə olan təsirləri ilə yanaşı, həm də Yerin Günəş ətrafında dövr etməsindən meydana gəlir. Belə ki, Yer kürəsi Günəş ətrafında dövr etdikcə dövretmə sayəsində Yer kürəsinin sürəti və sürət istiqaməti Yür kürəsini əks istiqamətdə öz oxu ətrafında dövr etdirir. Sürətlə Günəş ətrafında dövr edən Yer kürəsi kosmik fəzaya sürtünür, sürtülmə sayəsində qüvvə meydana gəlir, bu qüvvə əks olaraq Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanmasına səbəb olur. Yer kürəsinin öz oxu ətrafında dövr etməsi Yer kürəsinin Günəş ətrafında sürülməsindən meydana gələn itələmə qüvvəsindən yararır. Burada sürtülmələr bir-birini əksə doğru itələyir.

Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanması atmosferi saxlayır. Atmosferə okeanlardan qida verir. Okeanları hərəkətə gətirir, küləklər yararır. Gecələr soyuma proseslərinə təsir edir. Belə qəbul etmək olar ki, okeanlar və atmosfer Yer kürəsinin cazibə qüvvəsinin tarazlı əsaslarla paylanmasında mühüm rol oynayır. Burada vahidlik elə cazibə qüvvəsinin ümumi sistemliliyini saxlayır. Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanması istiliyi soyuqla, soyuğu da istiliklə əvəzləyir. Belə ki, gecə ilə gündüzün meydana gəlməsi ümumi atmosfer tarazlığını təmin edir.

Yer öz oxu ətrafında fırlanmazsa, Yerin kürə şəkilli olması nəticəsində bir tərəfdə daima qaranlıq, digər tərəfdə isə daima

işıqlıq olardı. Bu halda atmosfer indiki kimi olmazdı. Işıqlı yerlərdə həddən artıq istilik və quraqlıq, qaranlıq yerlərdə isə çox güman ki, buzluluq (buzlaqlıq), ya da buzlaqsız lap aşağı temperatur olardı. Yer kürəsinin isə bütövlüyündən söhbət gedə bilməzdi. Planet yalnız qaz halında ola bilərdi. Yer in öz oxu ətrafında fırlanması, eləcə də fəsilələrin əməl gəlməsi sanki, Yer kürəsi üçün ümumi bir termostat (termostat havanı eyni temperaturda saxlayan cihaza deyilir) rolunu oynayır, atmosfer həm qızır, həm də soyuyur. *(Qeyd: qızma və soyuma enerjisinin aktivliyi və deaktivliyidir. Aktivliyin yüksək həddi alovun yüksəlməsidir. Onun da ən son həddi alovuzluqdur. Bu baxımdan da Yer kürəsinin yanmasının ən yüksək həddi alovuzluğa, tükənməyə aparıb çıxara bilər. Bu məsələdə Günəşin “sönməsi” fikrinə gəlib çata bilərik. Günəşdən gələn işıq enerjisi istilik enerjisinə çevrilir. Yəni, sürəti azalır. Günəşdən çıxan enerji axını daha parıltılı olur; çünki sürətlidir. Kosmik fəzada isə parıltı azalır. Bu baxımdan da işıq enerjisi istilik enerjisinin müəyyən sürətli həddidir).* Qarşılıqlı vəziyyətlərdə isə tarazlıq əmələ gəlir. Yer kürəsi fırlanıqca hesab etmək olar ki, atmosferdə cərəyanları da meydana gətirir. Yer in fırlanması onun maqnit axınına (*Yer kürəsinin maqnitoferi təbi ki, ümumi kütlədən və onun fırlanması sayəsində meydana gələn təsir qüvvəsindən formalaşan bir sistemli hərəkət sferası rolunu oynayır. Maqnit təbəqəsini həm də Yer in nüvəsi və onun digər planetlərlə və Günəşlə qarşılıqlı əlaqələri də təmin edir*) səbəb olur ki, bu da nəticədə atmosfer təzyiqində dəyişikliyi yaradır. Maqnitofer – elm yazır ki, atmosferin xarici qatındadır və Yer kürəsini Günəş şüalarının təsirindən qoruyur- əks təsir, yəni, Yer kürəsinin ətrafa olan əks təsiri sahəsidir. Maqnitofer cazibədən, ümumi kütlənin hərəkətindən və daxili elementlərdən meydana gələn bir özünümüdafiə sahəsidir. Belə hesab etmək olar ki, Yer kürəsinin atmosferinin maqnitofer sahəsi onun həm də daxili bütövünün ümumi qoruyucu

qüvvəsindən meydana gəlir. Maqnitosfer Günəş enerjisindən də qidalanır və Günəşin cazibə və itələmə qüvvəsi sahələri arasında aralıq bir yer tutur.

Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanması və onun nəticələri. Günəş şüası elementlər zərrəciklərinin axınlarından ibarətdir. Günəş şüası həm kosmik fəzadan, həm də Yer in atmosferindən (onun təbəqələrindən) keçir və Yer kürəsinin materiyn

tərəfindən hiss oluna bilmir. Dəyişmə olur; çünki Yer kürəsi bir tərəfdən Günəşdən enerji alır, Günəşə enerji ötürür, digər tərəfdən başqa planetlərlə paralel enerji mübadiləsini həyata keçirir. Belə hesab etmək olar ki, Yer kürəsinin Günəşdən qaranlıqlaşan hissəsinin çəkisi işıqlı hissəsinin çəkisindən fərqli olur. Yer kürəsi sutka ərzində öz çəkisini artırıb-azaldır. Lakin bu ümumi çəkisinə təsir etmir. Onun hissələri-qaranlıq və gündüz hissələri-arasında nisbət dəyişir, hissələrdə kütlə fərqi yaranır. Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanmasına Günəşin şaquli və üfüqi düşən şüaları təsir göstərir. Günəş düşən hissələrlər qaranlıqlaşan hissələr arasında (meridianlar üzrə) kütlə fərqi yaranır. Fəzada hərəkət Yer kürəsinin gecə-gündüz çəki nisbətindən meydana gəlir. Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanması sayəsində okeanların, dənizlərin atmosferlə nisbəti tarazlanır. Atmosferin Yer kürəsi üzrə nisbətən taraz qaydada paylanması prosesləri baş verir. Gecə-gündüz əsasən atmosferin nisbətən tarazlı formalaşmasına təsirlərini edir. Gecə-gündüz hadisələri Yerlə cazibə qüvvəsini tarazlayır. Yer kürəsinin fırlanması dünya okeanının dağılmasının qarşısını alır. Eyni zamanda atmosferin (hava axınının) tarazlı axın etməsinin əsaslarını yaradır.

Yer kürəsi əgər öz oxu ətrafında fırlanmazsa, onda ümumiyyətlə Yer kürəsinin mövcudluğundan söhbət gedə bilməz. Təsəvvür edək ki, Yer kürəsi öz oxu ətrafında fırlanmır. İndiki kimi bir forması mövcuddur. Günəş şüasını da qəbul edir. Nəticələri necə ola bilər:

-Yer kürəsi Günəş şüasının ardıcıl düşməsindən öz kütləsinin tamamilə dəyişər, Yer kürəsi şişər və partlayar, yalnız zəif əlaqədə olan qaz halında olar;

-Yer kürəsinə ardıcıl düşən Günəş şüası dünya okeanını buxara çevirər, planetin atmosferini məhv edər;

-Yerlə bərk materiyası isə tamamilə əriyər;

-Yerlə daxili nüvəsi üzünə çıxar və partlayar.

Bütün planetlər və peyklər hərəkət edərək, öz oxları ətrafında fırlanaraq, planetləri ətraflarında dövr edərək özlərini qoruyurlar.

Yer öz oxu ətrafında fırlandıqca Günəşlə olan təmaslarından, Günəşin dünya okeanı ilə təmaslarından atmosferini yaradır. Fırlanma sayəsində bərk materiya ilə dünya okeanı arasında meydana gələn təzyiqli fərqləri sayəsində atmosferin hərəkəti və paylanması hadisələri baş verir. Strukturlararası proseslər makro prosesləri meydana gətirir və onun tərkib hissələrinə çevrilir.

Ay haqqında

Oksigen “enerjisizlikdir”, ona görə də boşluqdur. Sıxılmanı isə hidrogen molekulları əmələ gətirir. Hidrogen hərəkətdə olanda həm sıxılır, həm də genişlənir. Oksigen genişləndən, hidrogen sıxılındır. (Hidrogen hərəkətdə olduğundan həm də genişləndir, seyrəkləşdiricidir. Hidrogenin sıxıcı funksiyası onun müəyyən məkanda hərəkət fəallığı və təsirləri ilə əlaqəli ola bilər). Elm qeyd edir ki, Ay Yer kürəsi ətrafında-perigey (Yer kürəsinə yaxınlaşma) və apogeyle (Yer kürəsindən uzaqlaşma) 27 gün, 7 saat, 43,1 dəqiqə ilə çevrə trayektoriyası formasında dövr edir. Ayda günüz isti, gecə çox soyuq olur. Ola bilər ki, günüz Günəş işığı (enerjisi) düşən yerdə sıxlıq çox olsun, yəni hidrogen atomları çoxluq təşkil etsin. Gecə isə oksigen çox olsun, boşluq çox olsun, “enerjisizlik”-deaktiv (dezaktiv, passiv) enerjisizlik meydana gəlsin. *(Qeyd: elm yazır ki, ayın tərkibi heliumdan, neon, hidrogen və arqondan, eləcə də karbon və metandan ibarətdir. Ayın səthində atmosfer çox incədir, Ayı kosmik fəza cisimlərindən qoruya bilmir və buna görə də meteor hissələri çoxdur. Burada elm oksigenin olmasını inkar edir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, oksigen elə Ayın bərk materiyasının əsasıdır, bərkimiş qazdır. Ayın üzərində su olmadığından*

sıxlıq da ola bilmir. Lakin bu, bərk materiyanın özündə oksigeni inkar edə bilməz. Suyun olması da mümkündür. Bu da daxilə ola bilər. Ya da su halında birləşmə heç onun daxilində də olmaya bilər. Bu birləşmə Günəş sistemi üçün məxsusi olaraq ancaq Yer kürəsində mövcuddur. Digər ulduzlar sistemində isə suyun olması istisna olunmur).

Ayın gecə səthinə çox boşluq ucbatından düşmək olmaz (çətin olar). Hər şey Ay “göyündə” olar. Ay atmosferi (Yerdəkindən yüngül olsa da belə) gecə çox sıx ola bilər. Ayın atmosferinin günüz az sıx olması onun səthində suyun olmaması ilə əlaqəli ola bilər. Gündüz Ayın səthinə aparatla enmək olar, çünki sıxlıq (Günəş enerjisindən yaranan sıxlıq) buna imkan verir. Məlumdur ki, atmosferin də kütləsi (çəkisi) vardır. Sıxlıq onun kəmiyyətini artırır. Ayda gecələr oksigen küləyinin (axının olması) inandırıcı olar. Həyat üçün vacib olan su olarsa (planetin üzündə olarsa) təbii ki, Ayda da Yer kimi canlı aləm üçün təbii tarazlıq, elementlər tarazlığı yaranar. *(Qeyd: tarazlıq anlayışı hər bir məkan üçün xas olandır. Bu baxımdan da mütləq və nisbidir. Məkanlar üçün tarazlıqlar digər məkanlar üçün fərqliliklərdir. Tarazlıqlar həm elementlər bolluğundan, yəni çoxluqdan meydana gəlir, həm də elementlər azlığından ortaya çıxır. İstənilən halda tarazlıq öz məkanında məxsusudur və hər bir məkan üçün bərabərliyi tələb edir).*

Elm qeyd edir ki, Venerada hava insan üçün çox təhlükəlidir. Hava əsasən zəhərli karbon qazından və sulfat turşusu buludundan ibarətdir. Atmosfer qatı çox qalındır. Ona görə də atmosfer təzyiqi çox böyükdür. Qeyd etmək olar ki, Venera Günəşə yaxın planet olduğu üçün hidrogeni (aktivlik yaradan elementi) çoxdur. Hidrogenin çoxluğu məhz karbonun əmələ gəlməsini təmin edir. Daha çox karbonlaşma və oksidləşmə gedir. Hidrogenin çoxluğundan da Veneranın tərkibində olan metallar (burada metalı təşkil edən maddələr) ola bilər ki, ərimiş formadadır. Metalların əriməsindən də

atmosferi qazlı və zəhərli olur. Venera üzərində daima mövcud olan güclü enerji (hidrogen) burada daimi sıxlığı şərtləndirir. Boşluq, yəni oksigen çox yarana bilmir. Veneranın gecəsində ola bilər ki, Günəşin işığı olmayan hissədə atmosferdə bir qədər “boşluq”-deaktiv hidrogen, yəni oksigen yaransın. Bunu az ehtimal etmək olar.

Ay planetinə gecə vaxtı (Ayın özündəki gecə) kosmik aparat endirmək gündüzə nisbətən ola bilər ki, bir qədər çətin olsun. Çünki bu zaman Ayın qaranlıq tərəfində oksigen çox ola bilər. Temperatur soyuq ola bilər. Yüngüllük (aparatın Aya enmə yüngüllüyü) çox olar. Ayda su olmadığından Yerdəki kimi atmosfer də yoxdur (elm bunu sübut edib). Ayın gündüzündə isə Günəş olduğundan sıxlıq da ola bilər.

Planetlər arasındakı əks olunmalar və əlaqələr

Sistemlilik prinsipindən çıxış edərək, belə qəbul etmək olar ki, planetlər arasında əlaqələr vardır. Bu da onunla izah olunur ki, bütün planetlər vahid sistemdə fərdi və ümumi funksiya yerinə yetirirlər. Elm hələlik doqquz planeti kəşf edib. Planetlərin də öz peykləri vardır. Güman etmək olar ki, Planetlər arasında işıq əlaqələri və əks olunmalar vardır. Əks olunmanı kosmik fəza təmin edir. Işıq əlaqələri elə enerji əlaqələridir. Planetlər arasında olan əlaqələrdən də məhz teleskop vasitəsilə həmin planetləri tapmaq olur. Əks olunma və işığın axmasına görə planetləri görmək mümkündür. Planetlər Yer kürəsinə axan siqnallardan kəşf edilir. Həmçinin kosmik teleskopların tədqiqatları onu deməyə imkan verir ki, qalaktikalar arasında, eləcə də qalaktikalar daxilində siqnal axınları vardır. Əks halda biz insanlar heç bir kosmik obyektə müşahidə edə bilmərik, görə bilmərik. Axınlar ümumi qalaktikaların vəhdətini və cazibə qüvvələrini meydana gətirir.

Ay Yerə yaxındır, hər iksini Günəş işıqlandırır və görmək mümkün olur. Bunlar Günəşlə təqribən eyni məsafədə (yaxın

məsafədə) yerləşirlər və Günəş əks olunmaları onlar arasındakı kosmik fəzanı da yaxşı işıqlandırır. Ay və Yer bir-birinə işıq ötürürlər. Çox güman ki, Yerin və Ayın arasında enerji mübadiləsi həyata keçirilir. Bu baxımdan da hər iki planet arasında əlaqə vardır. Ay olmasa çox güman ki, Yerdə də cazibə qüvvəsi olmaz, maqnit tarazlığı pozular, bundan da öz oxu ətrafında fırlanma pozular. Eyni zamanda indiki kimi atmosfer və işıq olmaz. Yer kürəsi olmasa Ay da ola bilməz. Bu baxımdan da Ayın təhlükəsizliyi Yerin təhlükəsizliyinə bağlıdır. Ayın məhv olması və ya da böyük zərbə alması Yerdə fəsadlar törədir. Bunu mütləq hesab etmək lazımdır. Ay Yer kürəsini bir növ öz ətrafında həm də qoruyucu obyekt kimi görür. Eləcə də Ay Yer kürəsini qoruyur, Yer kürəsi ətrafında fırlanmaqla Yer kürəsi ətrafında enerji selinin paylanmasında iştirak edir.

Günəş bütün planetləri işıqlandırır. O planetlər daha çox işıqlanırlar ki, kütlələri böyükdür, Günəşlə məsafələri yaxındır, başqa planetlərə (əks olunma sahəsinə) yaxındır, səthində enerjini udan, işığı udan (burada zəiflədən) elementlər azdır. Enerji keçirici elementlər (nisbətən) çoxdur. Bütün planetlər səthində olan elementlərin Günəşlə əlaqəsindən, şüalarla əlaqəsindən işıqlanma yaranır. Güman etmək olar ki, yer kürəsində dünya okeanı və buzlaqlar Yer kürəsini daha da işıqlı edir. Həm də Günəşə yaxın olan planetlər də məntiqlə işıqlı olmalıdırlar; çünki aktivlik var. Işıqlıq da aktivliyin əl əsasıdır. Günəş işığı əl müəyyən dərəcəli maksimal hərəkətdən yaranır.

Element (materiya, cisim) enerjini “udur”, udulmayan enerji isə əks olunur. Günəşin düşmə kütləsi ilə əks olunma kütləsi arasında təbii ki, sıxlıq və həcm eyni deyildir. Elə kütləni də sıxlıq meydana gətirir. Ağır hissəciklərin sıx toplanması kütləni artırır. Yüngül elementlərin sıx toplanması bir tərəfdən kütləni artırır, digər tərəfdən də həcmi genişləndirir.

Böyük və Yer tipli planetləri, eləcə də Günəşə yaxın olan planetləri kəşf etmək asan olub. Çünki planetlərin əks olunması, işıqlanması onların kəşfinə gətirib çıxarıb. Kosmik fəzada işıq paylanılır. Paylanma sayəsində materiya görünür. Materiya ətrafında paylanma çox olur. Işıqlanma çox olur. Yer üzərində qurulan teleskoplar, həmçinin kosmik teleskoplar planetləri və kainatı, o cümlədən ulduzları öyrənmək üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. *(Mikroskopların və teleskopların ixtirası işıqla əlaqəli olmuşdur. Qalın qatlı obyektə keçmə linza effektini yaratmışdır)*. Planetlər arasında enerji əks olunmaları (ışıq əks olunmaları) təbii ki, planetlər arasında əlaqələri də meydana gətirir. Ona görə də Günəş sistemində hər hansı bir planetin məhv olması digərlərinə təsirsiz ola bilməz. Işıq paylanılır, deməli, enerji paylanılır. Enerjinin paylanmasında ümumi Günəş sisteminin enerji məkanı formalaşır. Planetlərin birinin sistemdə çatışmazlığı mütləq şəkildə Günəşin kütləsinə təsir edə bilər. İndiki nizam pozular.

Deməli, planetlər bir-biriləri ilə əlaqəlidir və sıx bağlılıq var. O da ola bilər ki, bir planetin Günəş ətrafında fırlanması digəri ilə bağlıdır. Planetlər arasında fəza seli asılılığı da ola bilər. Bu, o deməkdir ki, bir planetin fırlanmasından, məkan dəyişməsindən meydana gələn sel (“materiyasız” fəza elementinin axın) başqa xətlə hərəkət edən planetə təsir göstərir. Bu fikir ondan irəli gəlir ki, planetlər Günəş sisteminin tərkib hissələridir. Tərkib hissələr və onlar arasında məkan bütövlüyü olmadan ümumi sistemin indiki kimi fəaliyyəti də ola bilməz.

Planetlərin işıq (enerji) əks etmələri sayəsində planetlərin yerləri, məkanları, fırlanma dairələri müəyyən oluna bilər. Bir planetin güclü hərəkəti (Günəş ətrafında) ola bilər o biri planetin orbital trayektoriyasına da təsir göstərsin. Hər bir planetin fırlanmasına və fırlanma sürətinə onun çəkisi, Günəşlə əlaqəsi, peykləri və kosmik fəza təsir göstərir. Buradan da qarşılıqlı mövcudluq və tarazlıq sistemi meydana gəlir.

Belə də qəbul etmək olar ki, hər bir planet digər planetə eyni dərəcədə təsir göstərə bilməz. Burada kütlə, Günəşdən olan məsafə, planetin tərkibi, ətraf təsir qüvvəsi fərqləndirici kriteriya kimi çıxış edir. Ancaq təxmin etmək olar ki, böyük kütləli planet kiçik kütləliyə nisbətən daha da cəzbedən olmalıdır.

Yerin əmələ gəlməsinə dair

Əvvəlcə qeyd etdik ki, çox böyük ehtimal ki, Günəş təkamül –inkışaf-zaman-mövcud formanın dəyişməsi vəhdəti prinsipi ilə - müəyyən müddətdən sonra sönmə bilər. Bu, bir anda fəzada mövcud olan Ulduz-Fəza tarazlıqlarının pozulması ilə meydana gələ bilər. Burulğanlar yerlərini dəyişə bilərlər.

Yerin əmələ gəlməsinin bir neçə səbəb ehtimalları

Ehtimalları bir neçə variantda izah edə bilərik:

-Yerin əmələ gəlməsində (həm də digər planetlərin) çox ehtimal ki, Günəşin başqa bir Günəşlə toqquşması səbəb olub. Ulduzlar toqquşub nəticədə qopmalar planetlərə çevrilib. Yəni, fəza burulğanları qarşılaşıb, toqquşma və itələmədən sönmüş Günəşlərin hissələri kənarlara ayrılıb. Bu prinsip etibarilə planetlər səpələnmiş “Günəşdir”lər (keçmiş Günəşlərdir). Bu fikrə əks olan bir fikir də meydana gəlir. Belə ki, istənilən Günəşin meydana gəlməsi və fəaliyyəti üçün mütləq qaydada müəyyən kütləli kosmik obyektlər təsir etməlidir. Çünki kosmik obyektlərin qarşılıqlı təsirləri olmasa, yaranırdan söhbət gedə bilməz. Yəni, ilk baxışdan demək çətin olar ki, planetlərsiz ulduzlar yarana bilər;

-Planetlər (həm də Yer kürəsi) öz tərkiblərində fəza elementlərini birləşdirirlər. Yəni, onların birləşmələridir. Lakin fəza elementlərinin çevrilmələridir. Məsələn, bərk materiyalar bu çevrilmələrin nəticələridir. Onda, belə qərara gəlmək olar ki,

planetlərin (nəticə məhsulları olaraq) yaranma tarixi və mənşəyi vardır. Ən əsas mənbə elə fəzadır. Yarıq prosesinin sonu isə planetlərdir. Çevrilmə proseslərinin (özü də bir dəfə baş vermiş çevrilmə prosesi) nəticələridir. Deməli, Günəşin yaranma tarixi haqqında da fikir söyləmək olar. Burada biz elmdə qəbul edilən “Böyük partlayış” nəzəriyyəsinə yaxın oluruq;

-Yerdə olan su, çox ehtimal ki, iki böyük səbəbdəndir: birincisi, belə düşünmək olar ki, Yer vaxtilə digər bir materiya ilə sürətlə toqquşub. Toqquşma sayəsində iki bərk materiyada parçalanma, ətraflara dağılma əvəzinə (tamamilə dağılma əvəzinə) birləşmə meydana gəlib. Bu birləşmədə materiyanın müəyyən hissələri alov nəticəsində yanıb. Soyuma isə suya çevrilib; ikincisi, toqquşma baş verməmişdən öncə Yerin daxilində elə su olub. Toqquşma sayəsində Yer dağılıb və su meydana gəlib. Ola da bilər ki, Yer kürəsi bir başqa ulduza yaxınlaşıb və uzaqlaşıb (lakin öz yerinə qayıtmayıb). Bunun nəticəsində ərimiş materiyanın bir hissəsi suya çevrilib. Tam uzaqlaşmadığından (yəni bərkləşmiş materiya olduğu məkana qayıtmadığından) da su tam bərkləşərək materiyya çevrilməyib. Deməli, Yer kürəsinin Günəşlə (ulduzlarla) əlaqə vəhdətində yaranma tarixi haqqında fikir yürütmək olar.

Digər səbəblər: Yerin daxilində olan suyun (bu su təbii ki, elə fəzanın və Günəşin çevrilmə nəticəsidir) müəyyən vulkanik və tektonik proseslər sayəsində üzə çıxması; fəza partlayışı sayəsində qismən soyumaqda olan fəza elementlərinin nəticəsi, buludların soyuyaraq dünya okeanlarını təşkil etməsi və s. Bu soyumada su və tam soyumuş materiya (yəni quru parçası) yaranıb.

Belə nəticədən də çıxış edə bilərik ki, əgər su materiyanın üzərindədirsə, onda materiyada olan elementlərin çoxu suda da var.

Məkan, qüvvə və planetlər haqqında

Hər bir element bir məkandır. Məkan müəyyən ölçüyə və kəmiyyətə, həcmə malik olan sahədir. Deməli, sahəni elementlər yaradır. Məkansız element yoxdur. Varlıq yoxdursa, məkan yoxdur. Məkan təbii, təbiətdə coğrafi və astronomik (kosmik) mövqedir, istinad obyektidir, vasitəsidir, həmçinin elementin koordinatıdır. Hər bir element başlanğıc və sonudur, mərkəz və periferiyadır. Elementlərin (zərrəciklərin) böyük bir məkanda toplaşması geniş məkan müstəvisini meydana gətirir. Geniş məkan müstəvisi də coğrafi cəhətləri, astronomik istiqamətləri formalaşdırır. Bu baxımdan da tam boşluq deyilən şey yoxdur. Tam boşluq elə heçlikdir. O da mütləq yoxluqdur. Kosmik fəza boş ola bilməz. Boş olsaydı varlıq da ola bilməzdir. Boşluq nəzərdə tutulan elementin (obyektin) digər elementlər müstəvisində yoxluğu deməkdir. Deməli, kosmik fəza müstəvisi boş deyil. O, özlüyündə və daxilində olan göy cisimlərinin mövcudluğu baxımından doludur. Ümumiyyətlə, az sıxlıqdan çox bərkliyə doğru, yaxud da əksinə keçidlərlə xarakterizə olunan mövcudluq var. Fəza az sıxlıqdırsa, olduqca kiçik hissələrə parçalanmış elementlərdən ibarətdirsə, ulduzlar və planetlər, planetlərdə olan elementlər (burada əsasən su (Yerdə) və torpaq, alov, hava-Yerdə; başqa planetlərdə isə elementlərin başqa çevrilmələri, yəni nəticələri var. Buradan belə nəticə ortaya çıxır ki, planetlərin yaranmasına heç də tam şəkildə eyni prosesi nəticələyə bilən qüvvələr tətbiq olunmayıb. Ya planetlər eyni vaxta yaranıb, qüvvə kəmiyyətlərinin fərqi burada mövcuddur. Qüvvə kəmiyyətinin fərfini həm də planetlərin eyni olmamasında axtarmaq lazımdır. Eyni olsaydı hamısı eyni olardı, bu da belə olsaydı sistem olmazdı. Çünki sistem fərqliliyi, rəngarəngliliyi və qarşılıqlı təsirliliyi tələb edir, bu bir qanunauyğunluqdur. Qüvvənin vahidliyi və böyüklüyü elə sistemin böyüklüyünü yaradır və sistemin böyüklüyündən fərqli kəmiyyətli qüvvələr meydana gəlir. Bu

məxluqlardır və həmin planetlərdə təkmil texnika mövcuddur. *(Qeyd: bir çox hallarda isə uçan naməlum obyektlərin böyük dövlətlərin xüsusi xidmət orqanlarının kəşfiyyat əməllərinin məhsulu, bu əməllərə xidmət edən nəticə məhsulu, məqsədləri yerinə yetirmək üçün operativ vasitələr olduğu ehtimal olunur).* Əgər təkmil texnika varsa, belə güman etmək olar ki, bu texnikaya nail olmaq qabiliyyəti daha böyük planetin düşüncəli insanlarına xas olan xüsusiyyət olmalıdır.

Digər tərəfdən, çox güman əsasında hesab etmək olar ki, yaşayışı olan planet varsa, bu planet Yer planeti qrupundadır, bəlkə də Yerin çox kiçik bir peykidir və çox kiçik olduğundan görmək olmur. Öz oxu ətrafında (yaxud da Yer ətrafında) Yerə nisbətən daha sürətlə fırlanır- hesab edək ki, bir neçə saata. Əgər kiçikdirsə, onda insanları da tez-tez düşünəndirlər, tez yetişəndirlər və bu baxımdan da tez bir zamanda da ölürlər. Tez yetişdiklərinə görə də beyinləri daha da inkişaf etmiş vəziyyətdədir. Lakin onların Yer kürəsinə gəlib çıxmaları və yaşamaları da, Yerdəki şəraitə uyğunlaşmaları da bir qədər inanılmazdır. Əks halda, belə planetlər varsa və planetlər kiçikdirsə, onları teleskoplar görə bilmirlər. Görünməmənin səbəbləri: birincisi kiçik olmasıdır, Günəş həmin planeti işıqlandırır, lakin planetin həcmi (bəlkə də Yerin bir qitəsi qədər və ya bir qədər ondan böyük və kiçik ola bilər, Yerdəki kimi atmosferi və suyu ola bilər, Yer tərkibi kimi elementləri ola bilər və s.) kiçik olduğundan Günəş həmin planeti işıqlandırarkən, planetin əks olunması həddən artıq az olduğundan onu kəşf etmək, işıq şüaları ilə siqnalları qəbul etmək mümkün deyildir. Ola da bilər ki, planet Günəşdən “gizləndiyindən” nisbətən qaranlıqdan ibarətdir. Lakin çox zaman qaranlıq olsa, onda öz oxu ətrafında fırlanmasının sürətli təmin olunması mümkün ola bilməz. Ola bilər ki, tez fırlanma onu tez qaranlıqlaşdırır və işıqlandırır. Planetlərin fırlanma və kəsişmə bucaqları fərqlidir. Bu bucaqlar həmin planetlərin kəşflərinin qabağını alır.

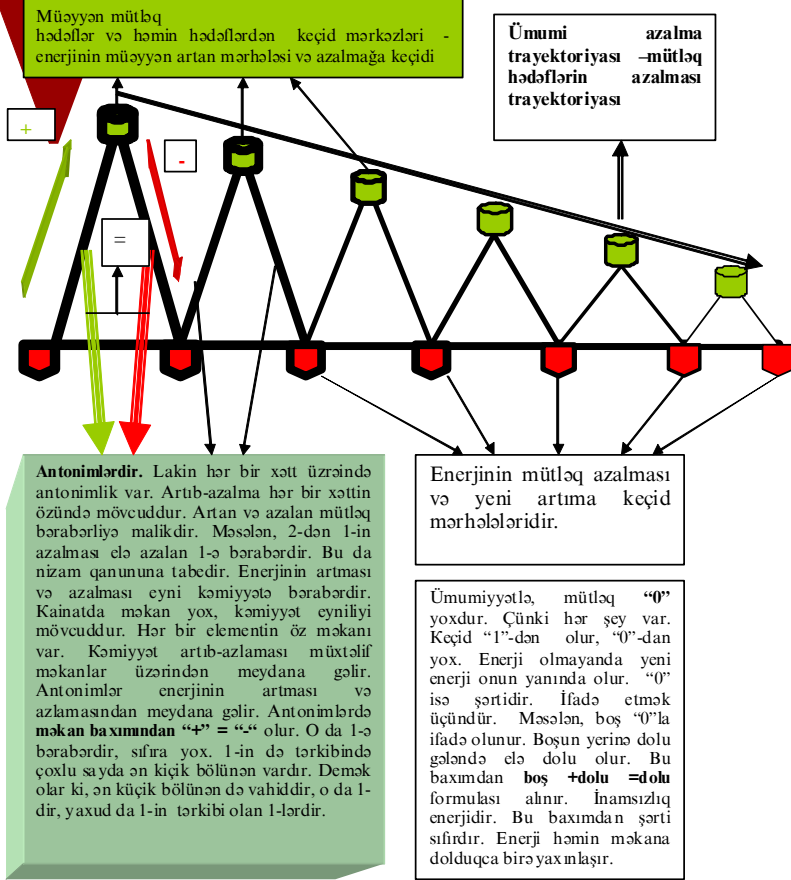
Bəlkə də belə planetlərin sayı bir yox, bir neçədir. Lakin həddən çox olsaydı, əks şüalar (planetlərin əks olunması) hesabına həmin planetlər qrupunu tapmaq asan olardı.

Belə də ehtimal etmək olar ki, bu planet (planetlər) elə Yer kürəsinin “əkizi” dir. Onunla bir yerdə dövr edir və bu baxımdan da ayrıca görünə bilmir. O da ola bilər ki, həmin planetlər başqa bir qalaktikanın planetləridir, lakin mərkəzlər yaxındır. Süd Yolu qalaktikasının yanında paralel qalaktika da vardır və onun planeti Yer kürəsi ilə çox oxşardır. Burada zaman-məkan vəhdəti daha yaxındır, dolayısı gedilən yollar bir anlığa birbaşa gedilir. Yəni, başqa qalaktikalara yaxın yollar vardır. Planetləri çoxtərəfli, çoxbucaqlı, yəni sistemli əks olunmalarla tapmaq olar.

Qrafiklər bölməsi

Qrafik-1

Varlığın antonimliyini əks etdirən sxem-enerjinin artıb-azalması qanunauyğunluğu ilə

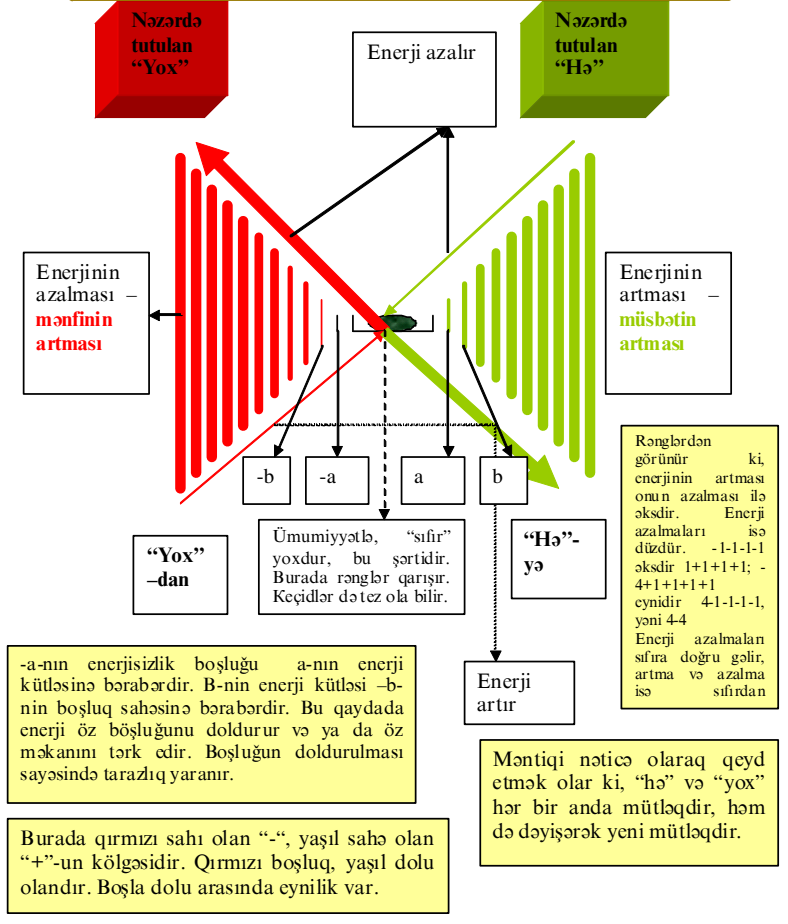

Bu prinsip istənilən fikirdə, onun antonimlərində mövcuddur. Məsələn, inam artıqca enerji artır, mütləqlik artır. İnəm azaldıqca mütləqliklər azalır, mütləqliklər nisbiliklərlə yeni mütləqliklərlə, azalan mütləqliklərlə əvəz olunur. Şübhə inamı inamsızlığa çevirir. Deməli, şübhə enerjini azaldan faktordur.

Qarfiq-2

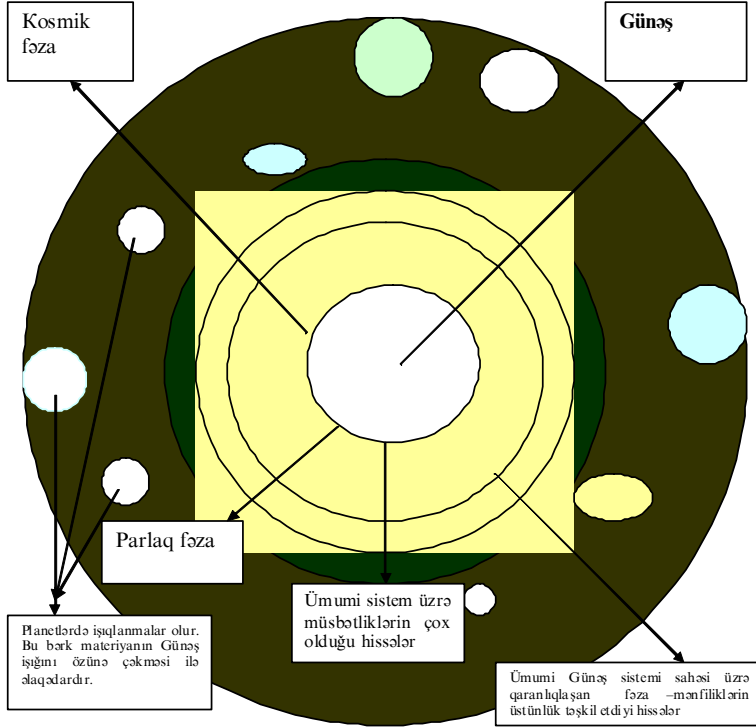
“Hə” və “yox” anlayışlarının enerji dəyişmələri ilə əsasını əks etdirən sxem

“Hə” ilə “yox” arasında uzun bir zaman vardır. Düşüncə uzandıqca “hə” ilə “yox” arasında məsafə də uzanır. Enerji artanda nəzərdə tutulan mütləq “hə”yə çatmaq olur və burada nəzərdə tutulan “hə” mütləq “hə”yə çevrilir. Nəzərdə tutulan “yox” o zaman qətiləşir ki, nəzərdə tutulmuş mütləq “hə”dən ona qədər enerji kütləsi azalır. İnsanın daxili enerjisinin artması və azalması “hə” və “yox”u mütləq və nisbi edir.

Qrafik-3

Kosmik fəza və elementləri nisbətinin xəyali təsviri

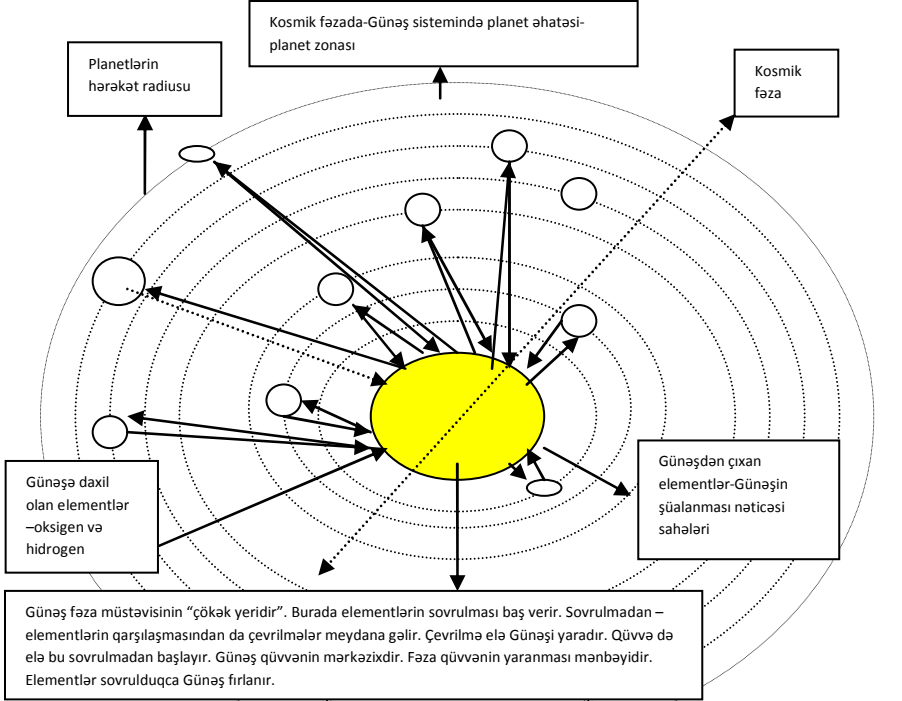
Planetlərdə işıqlanmalar olur. Bu bərk materiyanın Günəş işığını özünə çəkməsi ilə əlaqədardır.

Ümumi sistem üzrə müsbətlərin çox olduğu hissələr

Ümumi Günəş sistemi sahəsi üzrə qaranlıqlaşan fəza -mənfiyyətlərin üstünlük təşkil etdiyi hissələr

Burada rənglər nisbidir. Kainat daha çox qaranlıqlardan, yəni, işıq zəif düşən hissələrdən (şərti mənfiyyətlərdən) ibarətdir. Günəş ətrafında olan kosmik fəzanın bütün müstəvisi eyni rəngdə ola bilməz. Günəşə yaxın olan və enerjisinin bol olduğu hissələr nisbətən parlaq olur. Ona görə ki, burada hərəkət sürətlidir. Elementlərin hərəkətinin güclü olması onların rənglərinin də parlaqlaşmasına səbəb olur. Parlaqlıq Günəşin özündə pikə çatır. Günəşdən aralandıqca parlaqlıq da zəifləyir. Çünki, müsbət hərəkətin miqdarı aşağı düşməyə başlayır. (Qeyd: bir rəng başqa rəngin içərisindən keçərkən əlamətini göstərir. Deməli, rənglərin qarışması, üst-üstə düşməsi əks olunmadır. Mütləq halda, tək olaraq heç bir rəng yoxdur. Rənglər elə bir-birlərinin əlamətlərini bildirəndir. Buradan da belə bir nəticə hasil olur ki, qaranlıq və işıqlıq bir-birlərinə nisbətə bürüzə verəndirlər. Bu da onu deməyə əsas verir ki, müsbətsiz mənfi, mənfişiz isə müsbət yoxdur. Deməli, vahid tərkibdən, tərkib də vahiddən ibarətdir. Bunlar əlamətləri müəyyən edənəndir. Buna görə də təbiətdə bir yox, başlanğıc üçün iki element var. Bunlardan biri sürətli hərəkətdə olan, digəri isə nisbətən az sürətli hərəkətdə olandır. Tam hərəkətsizlik isə yoxdur, bu olarsa, element də ola bilməz). Səxmdə Günəş və planetlərin ağ olması onu deməyə əsas verir ki, bunlar oxşarıdır. Deməli, Günəşdən planetlər yaranıb və planetlər Günəşi qidalandırlar. Orta müstəvi isə mənfidir. Deməli, iki müsbətin arası mənfidir. Bu, onların birləşməsinin qarşısını alır. Deməli, Günəş və planetlər daima olaraq mövcud ola bilərlər.

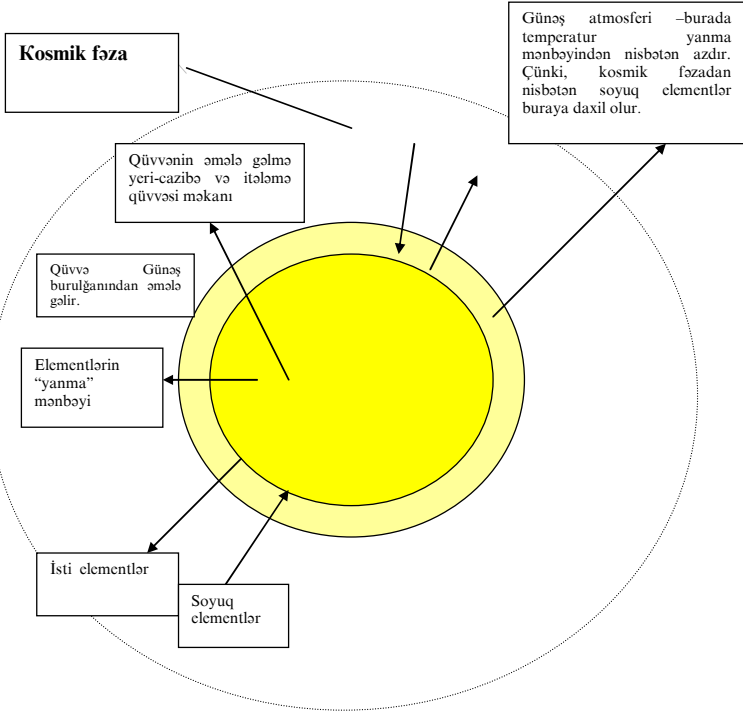
Qrafik-4

Günəşin əmələ gəlməsini əks etdirən
sxem-ehimallar, güman və fərziyələr

Planetlər hərəkət edərkən-planet sahəsindən (kosmik məkanda olan sahə) fəzadakı elementləri Günəşə doğru itələyir. Hər bir planetin hərəkətindən Günəşə doğru kosmik fəza elementinin seli axır. Planetlər kosmik fəzayı daima hərəkət vəziyyətində saxlayırlar. Hərəkət edərkən həm Günəşdən şüa qəbul edirlər, həm də hissəcikləri Günəşə doğru hərəkət etdirirlər. Hər bir planetin hərəkət sahəsi var. Hərəkət etdikcə hərəkət sahəsində olan elementləri kənara çıxarırlar. Bu anda kənara çıxan sel planetlərdən Günəş şüasının əks olunması elementlərini ətrafa doğru itələyirlər. Bu prinsip üzrə planetlər arasında da enerji paylanmaları gedir. Planetlər hərəkət etdikcə hərəkət sahələrində olan element kütləsini digər planeta tərəf yönəldir. Bu anda qarşılıqlı sel sahələri yaranır. Buna görə də kosmik fəza hərəkətdə olur. Sürətlə fırlanan və kütləsi böyük olan planet daha çox elementi fəzada yaymaqla (yer açmaqla) hərəkət etdirir. Bu prinsipə görə Ay ilə Yer planeti arasında çox böyük cazibə və itələmə var. Planetlər arasındakı fəzada temperatur fərqi böyükdür. Məsələn, Yer planeti ilə Günəş arasındakı məsafədə-kosmik fəzada olan temperatur ilə Marsla Günəş arasında olan fəza temperaturu eyni ola bilməz. Böyük kütləli planet hərəkət edəndə onun kosmik fəzasının temperaturu da bir qədər isti ola bilər. Çünki, hərəkət nəticəsində axın böyükdür. Axının böyük olması temperaturun da böyük olmasına səbəb ola bilər. Deməli, planetlər arasında enerji paylanması var. Məsələn, belə fərz etmək olar ki, Venera planeti ilə Yer arasında hərəkət sahələrində bir-birinə enerji paylanmaları var. Kosmik fəza təq günəşin yox, həm də planetlərin hərəkətindən enerji alır. Bu enerji planetlər arasında paylanır. Enerjinin paylanması öz növbəsində planetlərarası əlaqələrin əsasını təşkil edir. Bu baxımdan da bir planetin olmamamış digər planeta mənfi təsirini göstərə bilər. Günəşin fırlanmasında planetlərin rolu var. Çünki, fəza elementlərini sürətlə Günəşə doğru itələyirlər. Günəş adlanan mənbədə, bu itələmə – çökək yerdə- sovrulmaya çevrilir. Deməli, cazibə və itələmə qüvvəsinin əsas mənbəyi elə Günəşdir.

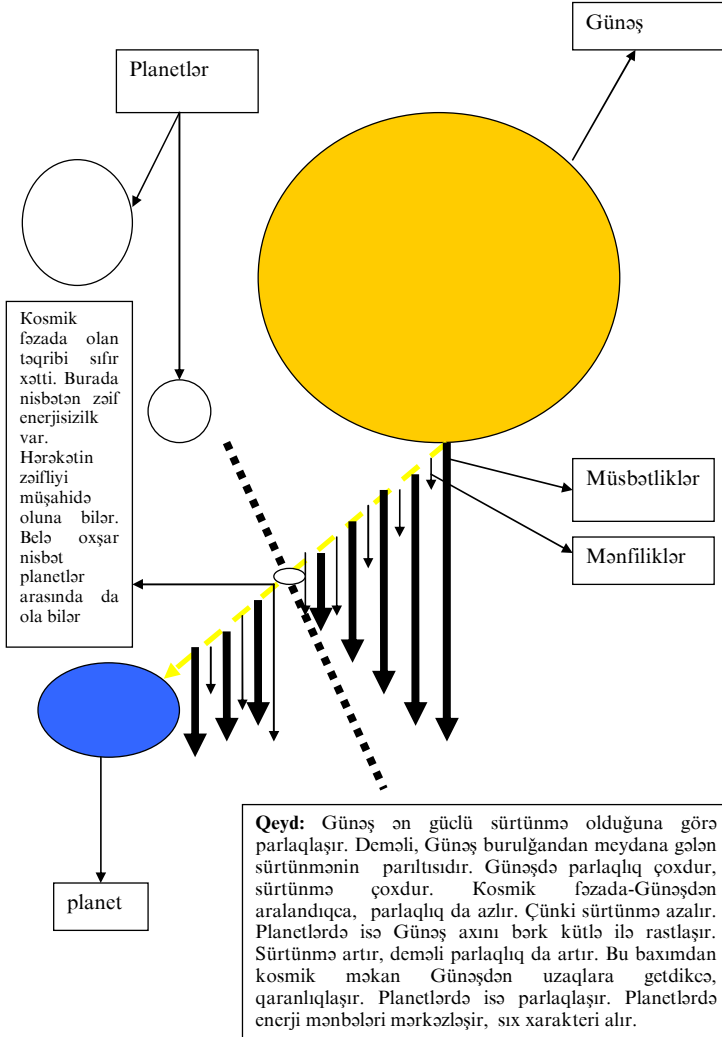
Qrafik-5

Günəşin əmələ gəlməsini əks etdirən sxem

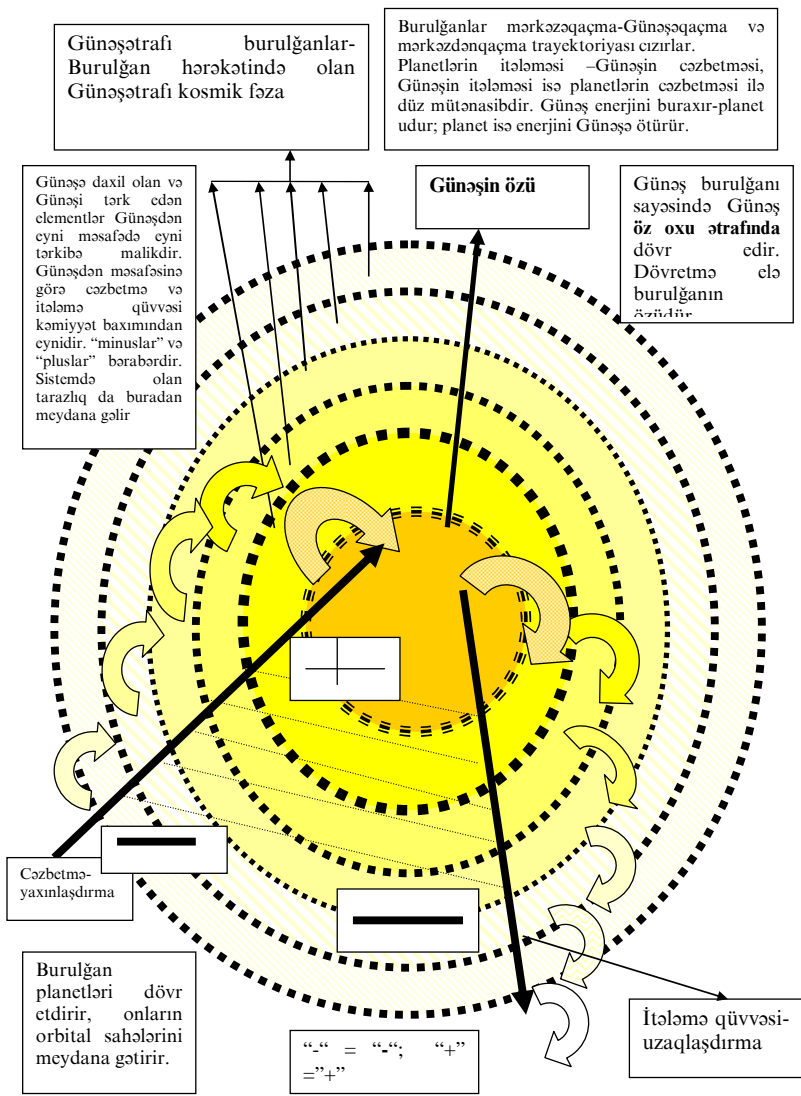
Qrafik-6

Günəş şüasının fəzadan keçməsi

Qrafik-7

Günəşətrafi burulğan sahələrini əks etdirən sxem

NƏTİCƏ:

Kainat sonsuzdur, bu baxımdan da sonsuz sayda, həcmdə, miqdarda, ölçülərdə əlaqəli, bu səbəbdən də təsiredici məlumatlardan, siqnallardan, müxtəlif qüvvə kəmiyyətini yaradan birləşmələrdən ibarətdir. Siqnallar hərəkətlərdən meydana gəlir. Hərəkətlərdən qüvvələr yaranır. Qüvvələr sürətlərin dərəcələrini müəyyən edir. Dərəcələrdən də kəmiyyət dərəcələri və kainatın tərkib təsnifatı yaranır.

Bu kitabda şərti sonluqlar olaraq aşağıdakı nəticələrə gəlinir:

-kainat siqnallardan ibarətdir, siqnallar axınlardır, axınlar qüvvələrdir, kəmiyyətdir, miqdardır, həcmdir;

-müsbətliklər enerji artması, mənfiliklər isə enerji azalmasıdır. Mənfiliklər yoxluq deyil, müəyyən xətlərdə olan enerji azalmalarıdır. Müsbətliklər və mənfiliklər ədədlərdə eynidir, lakin məkanlar başqadır. Varlıq var, yoxluq ancaq məkan dəyişəndə və məzmun dəyişəndə mövcuddur. Dəyişmə zamanı forma və məzmun əvvəlki məkandan yoxa çıxır, yeni məkanda ya əvvəlki formanı müəyyən qədər saxlayır, ya da formasını dəyişir. Mütləq yoxluq məkanın özündə olan yoxluqdur. Bu da yerdəyişmədən asılıdır;

-eynilik yalnız ədədlərdə, elementlərdə ola bilər. Birləşmələr zamanı isə fərqlilik yaranır. Eyni məkan yoxdur. Hər bir zərrəcik və onun birləşməsinin öz məkanı var. Bir zərrəcik bir məkandadır;

-sürət məkanı və zamanı (bir nöqtəyə gəlmə zamanı) yaxın edir. Sürət həm də əks istiqamətdə zamanı və məkanı uzadır;

-qaranlıq işığın müəyyən nisbətdə olmamasıdır. Qaranlıqlaşma enerjinin azalmasıdır. Qaranlıqlaşma sürtünmənin azalmasıdır. İşıq çoxalarsa, sürtünmə də artar, qüvvə artar təsir olunan materiya üzərində dağılma prosesləri də sürətlənər. Yer kürəsində işıq və qaranlıq bir-birilərini əvəz etməsələr, planet məhv olar;

-“hə” və “yox” anlayışlarının formalaşmasında enerji siqnalları mühüm rol oynayır. “Hə” ilə “yox” arasında keçidlər uzananda zaman da uzanır. Bu iki anlayış bir-birinin içərisində qərarlaşır. Tərkib kəmiyyətə eynidir. Hər bir “hə” eyni kəmiyyətdə “yox”un əvəzlənməsini təmin edir;

-varlıq antonimində yenə də varlıqdır. Lakin məkanı fərqlidir. Ənənəvi riyaziyyat yalnız bir məkanda mövcud olan ədədlərə münasibətdə düzdür. Əməliyyatlar zamanı məkanlar dəyişir, ənənəvi riyaziyyat pozulur. Çoxluq aza, azlıq da çoxluğa bərabər olur. Tərkib vahidin özünə, vahid də tərkibə bərabər olur;

-rənglər tərkiblərində olan elementlərin xassələri ilə bir-birilərindən fərqlənir. Işıq (enerji) rəngləri müəyyən edir. Günəş işığı və ya da elektrik işığı rəngin üzərinə düşür, elementlərarası təsirlər meydana gəlir. Bu baxımdan enerji olmayanda rənglər də ola bilməz. Rənglərin müddəti var bu, enerjiden asılıdır;

-iyilər və dadların xassələri elementlərin tərkibində olan enerji kəmiyyəti ilə müəyyən olunur. Aktiv maddələrdə iyilər də aktiv olur. İyilərin yaxşı olması beyində siqnal mərkəzi ilə iyi arasında mütənasibliyin olmasındadır. Dadlar arasında keçidlər də enerji kəmiyyəti ilə bağlıdır;

-alovlar sürətlə hərəkət edən zərrəciklər arasında olan sürtünmələrin qılgıncımlarıdır. Atmosfer alov mənbəyini dağdır, alovu sürətləndirir və alov mənbəyində tükənmə gedir;

-Günəş sürtünmədən meydana gələn qaz-mayedən ibarətdir. Günəş kosmik fəza müstəvisinin qeyri-tarazlığından tarazlığa keçidlər zamanı formalaşır;

-Günəş olmasa planetlər –bərk halında olanlar-dərhal mayeyə, maye qaza çevrilər; qaz halında olanlar isə dağılar və ehtimal edək ki, digər ulduzlar sisteminə daxil olurlar. Eyni zamanda azmış planetlərə (dağılmış və ya da çox bərkləmiş formada) çevrilərlər;

-fəza-Günəş-planetlər vəhdətinin başlanğıcı eynidir. Burada fərqi sürət, qüvvə və enerji meydana gətirir. Məkan amili də fəza və onun obyektləri arasında olan fərqləri yaradır;

-su kosmik fəzanın maye formasıdır. Sıxlaşmış kütləsidir. Sudan bərk planetlərə keçidlərdə sıxlaşma daha da çox olur. Günəş də suyun alternatividir, lakin daha aktiv formasıdır. Planetlər də su və Günəşlə eynidirlər. Enerji fərqləri onları fərqli formaya salır;

-Günəş burulğandan əmələ gəlir. Bu baxımdan da daxilində maye axını olur. Günəşin daxili maye axını onun ətrafı üzrə axın təsiri məkanlarını formalaşdırır. Bu axın təsiri məkanları-Günəşin təsir dərəcələri məkanı da məhz planetlərin Günəş ətrafında dövr etmələrinin əsaslarını meydana gətirir;

-Yer kürəsində atmosferin əsasını dünya okeanı təşkil edir. Yer kürəsinin atmosferi ya Günəş-su əlaqəsindən meydana gəlib, ya da atmosfer özü dünya okeanını formalaşdırıb;

-Yer kürəsinin öz oxu ətrafında fırlanması sürətinə və mövcud təbii nizamın əsaslarına həm Yer kürəsinin kütləsi, tərkibi, həm də onun Günəşlə məsafəsi təsir göstərir. Yer kürəsi Günəşdən bir qədər aralansa və yaxud da Günəşə yaxınlaşsa, Yerin öz oxu ətrafında fırlanmasının mövcud əsasları da dəyişər və planet indiki formada və mahiyyətdə ola bilməz. Günəş enerjisi Yerin kütləsinin tədricən dəyişir və Yer kürəsi öz oxu ətrafında dövr edir;

-Ay Yer kürəsini tarazlaşdıran peykdir. Günəşlə Yer kürəsi arasındakı əlaqələrin nizamlanmasında böyük rol oynayır. Ay Yer kürəsinin öz oxu ətrafında dövr etməsinə təsir edir, Yerətrafı kosmik fəzanın tənzimlənməsinə müsbət təsirlərini göstərir;

-planetlər arasında əlaqələr var. Bu əlaqələr həm də Günəşin meydana gəlməsinə təsir edir. Planetlər olmasa Günəş də ola bilməz. Günəşin yaranması üçün lazımi fəza elementləri axınlarını planetlər təmin edir. Onlar Günəşə doğru fəza elementlərini itələyirlər. Planetlərarası əlaqələr onlar arasında

siqnalların ötürülməsinə səbəb olur. Planetlərarası əlaqələr onların Günəş ətrafında dövr etmələrinə təsir edir;

-Yer kürəsinin əmələ gəlməsi ehtimalları bunlardır: sudan bərk materiyanın yaranması; Günəş parçasının olması. Ola da bilər ki, dünya okeanı Yer kürəsinin digər kosmik obyektlə-asteroid və ya da digər planetlə toqquşması sayəsində parçalanan bərk materiyadan formalaşıb.

ELŞƏN MİSİR OĞLU NƏSİBOV

DÜŞÜNCƏLƏRİM

II HİSSƏ:

Şerti çap vərəqi 10,5. Sifariş №50.
Kağız formatı 64x80 1/16. Tiraj 200.

«Elm və Təhsil» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi